

Sprog i Norden

1978

Sprog i Norden

1978

Årsskrift for de nordiske sprognævn

Redaktion:

Henrik Galberg Jacobsen (Danmark), Ståle Løland (Norge),
Catharina Grünbaum (Sverige)

UDGIVET AF
DANSK SPROGNÆVN

I kommission hos

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG A.S.
KØBENHAVN 1978

Denne bog er også udgivet i Norge og Sverige,
i begge lande under titlen *Språk i Norden 1978*
© Dansk Sprognævn

Berlings, Lund 1978
ISBN 87-01-78971-6

Innhold

Det nordiske sprogfællesskab — historisk set, af <i>Allan Karker</i>	5
Nordisk språkhistoria och nordisk språkvård, av <i>Stig Örjan Ohlsson</i>	17
Terminologi i nordiskt samarbete. Föredrag vid konferensen NORDTERM 1978, av <i>Sture Allén</i>	41
En svensk medicinsk språknämnd, av <i>Bertil Molde</i>	51
Nyare litteratur av intresse för språkvårdsarbetet	
Publikationer fra sprognævnene	55
Danmark, af <i>Henrik Galberg Jacobsen</i> og <i>Pia Riber Petersen</i>	58
Finland, av <i>Mikael Reuter</i>	65
Norge, av <i>Arnold Dalen</i> , <i>Jan Terje Faarlund</i> , <i>Jan Ragnar Hagland</i> , <i>Alfred Jakobsen</i> og <i>Jarle Rønhovd</i>	68
Sverige, av <i>Catharina Grünbaum</i> , <i>Bertil Molde</i> , <i>Bengt Nordberg</i> , <i>Per Axel Pettersson</i> och <i>Margareta Westman</i>	88
Nogle nyere ordbøger og ordlister	
Danmark	111
Finland	114
Norge	116
Sverige	118
Sprognævnene i 1977	
Samarbetet mellan de nordiska språknämnderna 1977, av <i>Catharina Grünbaum</i>	121
Dansk Sprognævn 1977	124
Språknämnderna i Finland 1977	124
Det islandske sprognævn 1977	127
Norsk språkråd 1977	128

Svenska språknämnden 1977	131
Sverigefinska språknämnden 1977	133
Nordiska språksekretariatet, av <i>Catharina Grünbaum</i> .	134
Om forfatterne	139
Tidligere bind af Sprog i Norden	141

Det nordiske sprogfællesskab — historisk set

Af Allan Karker

Det nordiske sprogfællesskab omfatter ikke hele Norden. For det første tilhører sprogene i Norden to forskellige sprogætter: finsk og samisk hører til den uraliske sprogæt og kan kun i geografisk forstand regnes for nordiske sprog, hvorimod islandsk, færøsk, norsk, svensk og dansk tilsammen udgør den gren af den indoeuropæiske sprogæt der i sprogvidenskaben betegnes som de nordgermanske eller *nordiske sprog*. For det andet er det kun tre af disse fem i sproghistorisk forstand nordiske sprog der har andel i hvad man kalder det nordiske sprogfællesskab, nemlig norsk, svensk og dansk, der — med visse forbehold — er indbyrdes forståelige.

Men engang har de alle fem været parthavere i fællesskabet.

De ældste runeindskrifter i Skandinavien, fra perioden ca. 200—700 e.Kr., synes alle at være affattet på ét og samme sprog (kaldet urnordisk), og skønt de yngre runeindskrifter allerede fra 800-årene viser en begyndende udvikling af lokale særtræk, betragtede man det sprog der taltes i Skandinavien og på Island — der jo kort før 900 blev koloniseret fra Norge — som ét sprog; endnu i 1200-årene betegnede man det med et fælles navn som vi kender fra den gamle norsk-islandske (norrøne) litteratur: *dönsk tunga* 'dansk tunge'. Oprindelsen til denne betegnelse kender vi ikke, men det er ikke usandsynligt at den er blevet til hos et nabofolk til nordboerne — enten hos sakserne mod syd eller hos angelsakserne i England: for dem var jo danerne den nærmestboende og bedst kendte nordiske stamme. Men længere end til en formodning kan vi ikke nå, for hverken på tysk eller på engelsk er der overleveret noget udtryk der svarer til "dansk tunge". Hos de normanniske hertugers historieskriver Dudo, der skrev på latin kort efter år

1000, finder vi ganske vist betegnelsen *Dacisca lingva*, men det er ikke sikkert at den afspejler fællessproget "dansk tunge", eftersom *lingva* på latin, foruden at betyde 'tunge', er det normale ord for 'sprog': når danskerne (og de andre nordiske folk) kaldtes *Daci* på latin, måtte deres sprog helt naturligt kaldes *Dacisca lingva*.

Men idet der nu eksisterede en forestilling om et fælles nordisk sprog, kaldet "dansk tunge", og der samtidig fandtes et dansk rige og et dansk folk, der betragtedes som forskelligt fra det svenske, det norske og det islandske folk, så bliver ordet *dansk* i mange tilfælde vanskeligt at tolke når det bruges som betegnelse for et sprog. I 12. bog af sin *Danmarkskrønike* fortæller Saxo Grammaticus således om hvordan kong Erik Eje-god under sit ophold i Konstantinopel hilste på den byzantinske kejsers nordiske livgarde, som Saxo kalder *Danicæ vocis homines*, ordret 'mænd af dansk røst', dvs. mænd hvis modersmål var "dansk"; men her er det umuligt at afgøre om Saxo med "dansk" tænker på fællessproget i Norden eller specielt på den variant deraf som taltes i Danmark. Selv når der entydigt er tale om sproget i Danmark, kan vi strengt taget ikke vide hvad vi skal lægge i betegnelsen "dansk". Det gælder ikke blot når betegnelsen forekommer på latin, som fx når et dokument fra 1140 taler om den afgift "der med en dansk glose (*Danico vocabulo*) kaldes midsommergæld"; det gælder i princippet også når betegnelsen dukker op i selve modersmålet, tidligst i fortalen til Jyske Lov fra 1241 (bevaret i et håndskrift fra omkring 1300), hvor der henvises til "denne lov der her står skrevet på dansk (*thennæ logh thær hæræ standær scriuæn a danskæ*)". Spørgsmålet bliver da: hvornår begyndte man at opfatte de nordiske mål som forskellige nationalsprog?

I tekster fra middelalderen er det ganske almindeligt at der ikke hæftes nogen nationalitetsbetegnelse på det sprog der betragtes som modersmålet. Det kaldes simpelt hen "vort sprog". Den islandske lovbog Grågåsen fra 1117—18 taler således om "de tre kongeriger hvor vort sprog (*vår tunga*) tales" — nemlig Norge, Sverige og Danmark. Skrev man på latin, kunne man ty til udtryk svarende til "modersmålet", fx hedder det et sted i et skrift fra omkring 1180 om de ældste norske konger: "det

slaviske område som vi på modersmålet (*materna lingva*) kalder Vendland". Det almindeligste var dog, når man skrev på latin, at anlægge et kosmopolitisk syn på det lokale sprog, som man da gerne kaldte "almuesmålet". At dette udtryk kunne forekomme i pavelige skrivelser er ikke sært, men også indfødte skribenter tog det gerne i deres pen: fx rapporterede to svenske præster i 1310 om en bandlysning at "vi læste bandbullen op for en talstærk forsamling af både gejstlige og lægmænd og oversatte den til almuesmålet (*in vulgari*)". Udtryk som disse, der ikke navngiver sproget, er langt de mest gængse. Men der findes nogle få undtagelser som giver os løsningen på det spørgsmål vi stillede ovenfor.

Først må vi dog tage forbehold når det gælder udsagn af fremmede. I 1078 tænkte paven på at sende missionærer til Norge, men opgav det "på grund af de store afstande og navnlig på grund af de ukendte sprog (*propter ignaras lingvas*)". Dette kan ikke godt tages som et sikkert vidnesbyrd om sprogforskelle i de nordiske riger; paven havde utvivlsomt kun vage forestillinger om sprogforholdene i Norge og ville ikke risikere at undervurdere vanskelighederne. Hundrede år senere (1194) tales der i et andet pavebrev igen om sproget i Norge. Nu kaldes det *lingva Norvagica*. Men dette viser ikke andet og mere end at sproget i det land der på latin kaldtes *Norvagia* naturligvis måtte være "det norvagiske sprog": *lingva Norvagica*. Endnu et par hundrede år senere (1376) mente Vatikanet ikke engang at turde gå ud fra at en gejstlig fra Nidaros var i stand til "at tale og forstå sproget i Oslo"! En helt anden opfattelse finder vi i begyndelsen af 1200-årene hos den spanske ærkebiskop Rodrigo Ximenes; han mener at indbyggerne i Tyskland, Danmark, Norge, Sverige, Flandern og England "har ét fælles sprog, om end med dialektforskelle". Et hundrede år forinden, i 1122, skrev den engelske munk Ælnoth i Odense om *Glaciales* (dvs. islænderne) "som de kaldes både på deres modersmål og på det danske og norske sprog (*tam patria qvam et Danica et Normannica lingva*)". Af denne formulering er det ikke klart om Ælnoth regner sproget på Island, i Danmark og i Norge for ét eller tre. Når han indlader sig på at forklare betydningen af visse danske stednavne, bru-

ger han regelmæssigt udtrykket *lingva Danica*.

Langt større værdi for os har udtalelser af indfødte nordboer. Saxo fortæller i 5. bog af Danmarkskrøniken at den norske høvding Erik den veltalende (i den norrøne overlevering kaldes han Eiríkr inn málsþaki) på et togt til Danmark landsatte "to spejdere som kunne dansk (*duos Danicæ facundos lingvæ*)". Historien er opdigtet, men den viser at der på Saxos tid (omkring 1200) må have været en tydelig forskel mellem danskeres og nordmænds udtale, til trods for at Saxo selv i sin fortælle til krøniken understreger at Danmark "både sprogligt og geografisk (*tam vocis quam situs affinitate*) står Sverige og Norge nær".

Den anonyme forfatter af *Historia Norvegiæ* taler et sted om et overnaturligt væsen der kaldes *mará* "på norsk (*norwaico sermone*)". Ifølge Asgaut Steinnes er krøniken skrevet omkring 1195 af en nordmand som på det tidspunkt levede i landflygtighed i Danmark. Er denne antagelse rigtig, tyder udtrykket *norwaico sermone* på at krønikeskriveren var sig bevidst at hans norske mål adskilte sig fra det der taltes i hans danske omgivelser. Et halvt hundrede år senere bemærker den islandske forfatter Óláfr Þórðarson hvítaskáld at tyskere og danskere har bevaret udtalen af lyden *v* foran *r*, mens *v* "er forsvundet i det norrøne mål (*þat er nú ekki haft í norrænu máli*)". I dette tilfælde skelnes der altså mellem det danske og det norrøne, dvs. det norsk-islandske sprog; og det ligger nær at formode at udtrykket *norwaicus sermo* i *Historia Norvegiæ* er en latinsk gengivelse af netop denne betegnelse for modersmålet: *norrænt mál*.

Det gamle litterære navn "dansk tunge" (*dönsk tunga*) var nemlig siden begyndelsen af 1200-årene efterhånden blevet afløst af *norrænt mál* (eller *norræn tunga* eller blot *norræna*). Det fremgår fx af Sturla Þórðarsons saga om kong Hákon Hákonsson (skrevet omkring 1264—65). Her taler Sturla et sted om prioren over dominikanerordenens provins Dacia, der omfattede alle de nordiske lande, og kalder ham "overhoved over alle dominikanerklostre i det nordiske sprogområde (*á norræna tungu*)". Men meget ofte har *norrænt mál* osv. den snævrere betydning 'norsk-islandsk' til forskel fra dansk eller

svensk, som vi så det hos Óláfr Þórðarson ovenfor: i et fragment af et islandsk håndskrift fra omkring 1222 omtales den kong Knud "som både på det danske og på det norrøne sprog (*á danska tungu ok norræna*) kaldes Knud den Store". Fra omkring 1300 finder vi betegnelsen gengivet på latin, fx 1294 *in Norico* og ca. 1306 *lingva Norrensi*; i 1312 omtales "et dokument affattet på det norrøne almuesprog (*in vulgari Norico*), som vi har oversat til latin". Med udtrykket *in deme norneschen* i en tekst på nedertysk (plattysk) fra 1443 er det muligt at der tænkes specielt på sproget i Norge. Det gælder nok også for den titel som en svensk bibliotekar på omtrent samme tid skrev på et håndskrift i Linköping: "Prædikener over søndagens evangelietekster, på norsk (*evangelica dominicalica in norsken*)".

I hvert fald kan der ingen tvivl være når abbed Henrik fra Utstein kloster i 1515 fortæller om sin diplomatiske mission som rejseledsager for den franske og den skotske ambassadør, dels i Danmark, dels i Norge: abbeden måtte fungere som tolk for de udenlandske herrer og "oversætte fra det dansk-norske sprog (*lingvæ Danicæ Noricæ interpretatione operabar*)". Nordmanden Laurents Hanssøn havde i 1520'erne været skriver i Danmark, men omkring 1550, da han gav sig i kast med at oversætte Snorres Heimskringla til sin samtids sprog, måtte han erkende for sig selv at han havde *megit glemmt dansk maall*. På det tidspunkt var det gamle norske sprog fortrængt af dansk, der havde overtaget pladsen som officielt sprog i Norge, og ordet *norsk* kunne nu — foruden det forældede (gammelnorske) middelaldersprog — betegne den afart af dansk der taltes af nordmænd.

På Island finder vi ved samme tid at substantivet *danska* har fået den specifikke betydning 'det danske sprog' — fx noterer man i en boopgørelse i 1525 en *postilla í dönsku*. Og danskerne var naturligvis også opmærksomme på sprogforskellen: Oddur Gottskálksson fik ved et kongebrev tilladelse til at lade sin oversættelse af det Nye Testamente trykke (1540) *paa Islands tunghe*. Selv kunne islænderne endnu til sidst i 1600-årene kalde deres modersmål for *norræna* (osv.), men allerede i 1546 brugte den nysnævnte Oddur Gottskálksson

udtrykket *vort Islenzka tungu maal*. I 1540 rettede en gruppe ledende islændere en appel til kong Christian III om at afskedige tyskeren Klaus von Merwitz fra posten som guvernør (*hirðstjóri*) og om ikke at udnævne nogen "som ikke kender og overholder landets lov og ikke er af dansk tunge (*oc ecke er af danskre tungu*)". Her brugte islænderne endnu en gang det ældgamle udtryk, vel ikke uden diplomatisk tanke på at det med tiden var blevet dobbelttydigt. Men af hensyn til den holstenskfødte konge var de nødt til at vedlægge en oversættelse til nedertysk, og her valgte de at sige rent ud *unse spracke* 'vort sprog'. Efter 1540 gik betegnelsen *dönsk tunga* helt af brug.

Det af de nordiske mål vi sidst finder omtalt som et selvstændigt sprog er svensk. I første halvdel af 1300-årene dukker betegnelsen op, dels på modersmålet: *Hær begynnas biblia pa swensko*, dels på latin (1340—49): "en stor bibel på svensk (*in svenico*)"; i en svensk afskrift af *Historia Norvegiæ* fra omkring 1344—50 er det ovenfor citerede udtryk *norwaico sermone* skiftet ud med *sweco sermone*. At man skelnede mellem nationalsprogene i Sverige og Danmark, kan vi slutte af at det opbyggelige skrift *Sjælens Trøst* omkring 1425 blev oversat fra svensk til dansk, endda i den skånske dialekt som var den variant af dansk der stod svensken nærmest; de to tekster hævder selv at være skrevet *i swensko* henholdsvis *pa dansko*. Udtrykkeligt bliver de to sprog holdt ude fra hinanden i en lægebog fra begyndelsen af 1500-tallet, hvor det hedder at det latinske plantenavn *Plantago* betyder *wägebrede a dansko ok groblad* *pa swensko*.

I 1200-årene kunne islænderen Óláfr Þórðarson endnu føre en samtale med den danske konge Valdemar Sejf, for de talte begge "dansk tunge". Men opløsningen af det nordiske sprogfællesskab var så småt begyndt. Den politiske udvikling medførte at sprognormen blev forskellig fra land til land, og i 1400-tallet blev sproget på Island isoleret fra de øvrige nordiske mål. Længe efter, omkring 1722, gav Páll Vídalín en levende karakteristik af den nye sprogsituation: "Jeg mindes ikke at have set at sproget blev kaldt islandsk, før det var så forvandlet hos danskere, nordmænd og svenskere at de ikke

mere forstod deres gamle modersmål i vor mund, som da alene havde bevaret det rent og ublandet”.

Men selv om de tre sprog i Norge, Sverige og Danmark havde fået hver sit navn, var de dog stadig indbyrdes forståelige, som dialekter af ét og samme sprog. I den forstand var de vedblivende en “dansk tunge”. Og engang i årene 1321—23, altså omtrent på den tid da svensk for første gang omtales som et sprog for sig, skrev pavens svenske kollektor i Uppsala, Nils Sigvastsson, på ærkebiskoppens vegne til Vatikanet og anmodede paven om at stille en særlig skriftefader (*poenitentiarius*) til rådighed for de skandinaviske tilrejsende i Rom, “eftersom sproget i de tre riger, Danmark, Sverige og Norge, er så afvigende fra alle andre sprog at ikke engang tyskere kan forstå så meget som elementerne deraf”. Det er bemærkelsesværdigt at Nils Sigvastsson kun taler om ét sprog i de tre riger. Hundrede år senere (1425 og 1435) måtte der i samme ærinde på ny appelleres til paven, og igen tales der om de tre rigers fælles sprog (*idioma prædictorum trium regnorum*). Og det gentager sig i 1474, da svenskeren Peter Henriks-son udpeges til pønitentiar for pilgrimme fra Norden.

Afhængigt af synsvinklen kunne man imidlertid vælge at betone enheden eller uligheden. Når Christiern Pedersen i 1529, seks år efter Kalmarunionens endelige sammenbrud, indleder fortalen til sin danske oversættelse af det Nye Testamente med denne dedikation: *Naade och fred . . Vere met alle Danske, Suenske oc Norske, oc meth Alle andre som forstaa wort twngemaall* — så aner man politisk ønsketænkning bag ordene; svenskerne havde jo i forvejen deres Nye Testamente på modersmålet (1526). Til gengæld luer danskerhadet i den berygtede tale der tillægges biskop Hemming Gadh:

Därtillmed så värdas de icke heller att tåla som annat folk, utan trycka orden fram likasom de vilja hosta, och synas endeles med flit förvända orden i strupan, förrän de komma fram . . Men vårt tungomål, svenska mål, hålla de föraktligt och av stor överdådighet förvända de alla ord från sin rätta naturliga art och ljud: Den som vi efter rätt skick kalla Jacob, den göra de till Jeppe; den vi nämna Johan, honum förvända

de uti en Josse; den [som] hos oss heter Claes eller Nils, den göra de till en Nisse, och bruka de sådana förfalskning i många andra ord sammaledes.

Allerede under Engelbrektfejden i 1434 blev enhver som de svenske tropper fattede mistanke til, tvunget til at udtale, som et shibbolet, ordene *hvit hest i korngolf* — og ve den der afslørede sig som dansk! Engang i årene 1709—14 blev Ludvig Holberg under en fodtur fra København til Helsingør anholdt af en løjtnant der tog ham for en svensk spion. Ganske vist siger Holberg selv ikke noget om anledningen til misforståelsen, men det er den almindelige antagelse at løjtnanten blev vildledt af den unge nordmands tonefald. Hvis denne formodning holder stik, har vi her det tidligste vidnesbyrd om en notorisk svaghed hos danskere: de fleste er ude af stand til at skelne en nordmand fra en svensker på grundlag af udtalen. På omtrent samme tid siger Páll Vídalín at “man kan kende nordmænd fra danskere af *sono enuntiandi* [dvs. tonefaldet], selv om de taler dansk”.

Alle disse eksempler på forskelle mellem de skandinaviske sprog vidner dog, når alt kommer til alt, først og fremmest om at disse sprog står hverandre meget nær, så nær at de er indbyrdes forståelige. Og medens traktater med fremmede lande blev affattet på et internationalt sprog — latin, tysk, fransk, eller engelsk, som tiderne skiftede — så blev overenskomster mellem de nordiske lande regelmæssigt skrevet på dansk og/eller svensk, senere hen også på norsk. De få undtagelser fra denne regel er knyttet til sager med et videre internationalt perspektiv, som da den gottorpske prins Adolf Fredrik besteg den svenske trone i 1750 (traktat på tysk), eller da et svensk-norsk troppekontingent besatte Slesvig i 1849 (traktat på fransk). Bortset fra at der i løbet af 1800- og 1900-årene er skabt to norske sprognormer, har situationen i det store og hele været uændret siden 1500-tallet. Svenskere, nordmænd og danskere kommunikerer stadig ved hjælp af deres modersmål; det kan ikke nægtes at kommunikationen nu og da forstyrres af misforståelser, ja undertiden truer med at bryde sammen, men det er uimodsigeligt at der kun kræves en

smule øvelse for at overvinde vanskelighederne. De tre nationalsprog følger på det nærmeste samme udviklingslinjer: de danner i vidt omfang samme eller modsvarende nye ord eller låner dem fra fremmede sprog, og de låner også en del fra hverandre, specielt bliver mange svenske ord optaget i norsk og dansk. Og ved at bruge dansk, norsk eller svensk som deres andetsprog har islændere og færingere, samer og finner del i dette nordiske sprogfællesskab.

Opløsningen af det nordiske sprogfællesskab, der tog sin begyndelse da islandsk blev isoleret, gik altså i stå igen for over 400 år siden. Men vil stilstanden vare evigt? I 1972 blev Danmark, alene af de nordiske lande, medlem af de Europæiske Fællesskaber (EF), og dansk blev ét blandt syv sprog i organisationen. En mængde officielle dokumenter må oversættes til dansk, navnlig fra fransk, og det anses for yderst vigtigt at oversættelsen stemmer overens med originalteksten, ikke blot så den dækker meningen, men således at de enkelte syntaktiske led korresponderer. Der opstår herved en konflikt mellem det ofte meget komplicerede sprog i EF-dokumenter og de officielle bestræbelser i Danmark (såvel som i Norge og Sverige) på at reformere og forenkle lovsprog og kancellistil. Allerede nu er den principielle ligestilling mellem de syv sprog en byrde for administrationen af EF; og vil man reducere antallet af officielle sprog, må det uvægerlig ramme dansk, der er modersmål for under 2 procent af den samlede EF-befolkning. I så fald vil Danmarks repræsentanter i EF være nødt til at beherske et fremmed sprog, og dansk vil blive et andenrangs sprog, et almuesmål, i forhold til ikke blot de officielle EF-sprog, men også de øvrige nordiske sprog. Der er grund til at frygte at en sådan udvikling kan blive begyndelsen til en ny fase i opløsningen af det nordiske sprogfællesskab.

Noter

Denne artikel foreligger tillige på engelsk, under titlen *The Disintegration of the Danish Tongue*, i *Sjötiú ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni*, 1977, s. 481—90. I den danske omarbejdelse er nogle

passager udeladt, andre tilføjet, og de middelalderlige kildesteder er hovedsagelig gengivet i oversættelse; ved egentlig citering er stavemåden lempeligt normaliseret.

Om begrebet "dansk tunge" kan henvises til en artikel af Peter Skautrup i Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder II, 1957, sp. 662—64. Kildestederne er registreret hos C. C. Rafn: *Antiquités de l'Orient*, 1856, s. XVII—XLV, og hos Håkon Melberg: *Origin of the Scandinavian Nations and Languages I*, 1949, s. 89—116. At betegnelsen er skabt uden for Norden mente allerede islænderen Jón Ólafsson den ældre (1705—79) i en utrykt afhandling, jf. Jón Helgason: *Jón Ólafsson frá Grunnavík*, 1926, s. 209; i øvrigt henvises til J. Steenstrup: *Normannerne II*, 1878 (optrykt 1972), s. 321—22, T. E. Karsten: *Germanerna*, 1925, s. 151—53, Gustav Indrebø: *Norsk målsoga*, 1951, s. 92, og L. L. Hammerich i *Danske Studier* 1953, s. 120—21.

Dokumentationen er hentet fra følgende kildepublikationer: *Citaret af Dudo* fra *Monumenta Germaniæ historica*, *Scriptores IV*, 1841, s. 47. — *Saxo-citaret*: *Saxonis Gesta Danorum*, udg. J. Olrik & H. Ræder, 1931, s. 338. — *Dokumentet fra 1140*: *Diplomatarium Danicum*, 1. række II, 1963, s. 153. — *Jyske Lovs fortale*: Danmarks gamle Landskabslove II, 1933, s. 16; i en afskrift fra sidst i 1400-årene står der "på dansk tunge", men i danske kilder er der kun få og sene eksempler på udtrykket, således i folkevisen om Erik Menveds bryllup (Danmarks gamle Folkeviser III, 1862, s. 455 og 458) og i digtet om Hertug Frederik af Normandi (Romantisk Digtning fra Middelalderen I, udg. C. J. Brandt, 1869, s. 283). — *Grågåsen*: *Grågås I*, udg. Vilhjálmur Finsén, 1852 (optrykt 1974), s. 172. — *Historia de antiqvitare regum Norvagiensium*: *Monumenta historica Norvegiæ*, udg. G. Storm, 1880, s. 24. — *Præsternes rapport*: *Diplomatarium Svecanum II*, 1837, s. 628. — *Pavebrevet 1078*: *Diplomatarium Norvegicum VI*, 1863—64, s. 2. — *Pavebrevet 1194*: *Diplomatarium Arna-Magnæanum II*, udg. G. J. Thorkelin, 1786, s. 14. — *Pavebrevet 1376*: *Dipl. Norv. VII*, 1867—69, s. 313. — *Rodrigo Ximenes*: *Hispaniæ illustratæ scriptores II*, 1603, s. 29; jf. D. A. Seip: *Gjennem 700 år*, 1954, s. 8—9. — *Ælnoth*: *Vitæ sanctorum Danorum*, udg. M. Cl. Gertz, 1908—12, s. 83—84; jf. C. C. Rafn: *Antiquités de l'Orient*, 1856, s. XLI, Jón Sigurðsson i indledningen til *Sveinbjörn Egilsson*: *Lexicon poëticum*, 1860, s. XXVI—XXVII, og Erik Jonsson: *Oldnordisk Ordbog*, 1863, s. XXVII. — *Saxo*: *Gesta Danorum*, 1931, s. 111, jf. fortalen s. 7. — *Historia Norvegiæ*: *Mon. hist. Norv.*, s. 98; jf. Asgaut Steinnes i [Norsk] *Historisk Tidsskrift* 34, 1946, s. 1—61, især s. 45—46 og 60, samt Anne Holtsmark i *Kulturhist. Leks. VI*, 1961, sp. 585—87, og Svend Ellehøj: *Studier over den ældste norrøne historieskrivning*, 1965, s. 142—74, især s. 144—45 og 159. — *Óláfr Þórðarson*: *Den tredje og fjerde grammatiske afhandling i Snorres Edda*, udg. Björn

M. Ólsen, 1884, s. 87. — *Sturla Þórðarson*: Fornmanna sögur X, 1835, s. 76—77; jf. om norrønt mål Alfred Jakobsen i Kulturhist. Leks. XII, 1967, sp. 356—57, og listen over kildesteder hos H. Melberg: Origin etc. I, s. 116—37. — *Fragmentet fra ca. 1222*: Scriptorum rerum Danicarum II, 1773, s. 426; jf. Rafn, s. XLI—XLII, og Jón Sigurðsson i Lexicon poëticum, s. XXVII. — *Citatet 1294*: Dipl. Arna-Magn. II, 1786, s. 149. — *Citatet ca. 1306*: Monum. hist. Norv., s. 171. — *Citatet 1312*: Danske Magazin I, 1745, s. 328. — *Nedertysk citat 1443*: Norges gamle Love, 2. række I, 1912, s. 249. — *Linköping-håndskriftet*: Kulturhist. Leks. XIII, 1968, sp. 429. — *Abbed Henrik fra Utstein*: Dipl. Norv. VII, 1867—69, s. 525. — *Laurents Hanssøn*: Videnskabselskabets Skrifter II, 1, Christiania 1898, s. 3. — *Boopgørelsen 1525*: Diplomatarium Islandicum IX, 1909—13, s. 298. — *Oddur Gottskálksson*: Hid nya Testament, faksimileudg. 1933, blad A 2r; jf. Jón Sigurðsson i Lex. poët., s. XXX. Eksempler på norræna og íslenska i bogtitler findes hos Melberg, s. 83—85. — *Islændernes brev til Christian III*: Dipl. Isl. X, 1911—21, s. 539 og 542. — *Betegnelsen svenska*: Svenska Medeltidens Bibel-Arbeten I, utg. G. Klemming, 1848, s. 1, og Dipl. Svec. IV, 1853—56, s. 710; jf. Elias Wessén i Kulturhist. Leks. XVII, 1972, sp. 504—05, og Melberg, s. 137—40. — *Historia Norvegiæ på svensk*: Mon. hist. Norv., s. 225. — *Sjalens Trøst*, udg. Niels Nielsen, 1937—52, s. 8. Siællinna thrøst, utg. Sam. Henning, 1954, s. 4. — *Lægebogen*: Låke- och örte-böcker från Sveriges medeltid, utg. G. Klemming, 1883—86, s. 90. — *Páll Vídalín*: Skýringar yfir Fornyrðir Lögbókar þeirrar, er Jónsbók kallast, 1854, s. 138. — *Nils Sigvasts-sons brev*: Dipl. Dan., 2. rk. VIII, 1953, s. 355; også i Dipl. Svec. Appendix: Acta Pontificum Svecica I, 1936—42, s. 189—90. — *Brevene af 1425, 1435 og 1474*: Dipl. Norv. XVII, 1902—13, s. 346, 978 og 1250. — *Christiern Pedersen*: Det Ny Testamente, faksimileudg. i Danske Bibelarbejder fra Reformationstiden II, 1950, blad a 2r. — *Hemming Gadh*: Scriptorum rerum Svecicarum III, 1, 1876, s. 49—50; talen er opdigtet af ærkebiskop Johannes Magnus (skrevet 1540, trykt 1554), jf. E. Hildebrand i [Svensk] Historisk Tidsskrift VI, 1886, s. 235—40. — *Hvit hest i korngolf*: Sam. v. Pufendorff: Continuirte Einleitung zu der Historie etc., 3. udg. 1693, s. 155; jf. Peter Skautrup: Det danske sprogs historie II, 1947, s. 37. — *Ludvig Holberg*: Samlede Skrifter V, 1920, s. 30; jf. Ludvig Holbergs Memoirer, udg. F. J. Billeskov Jansen, 1943, s. 37, og P. Skautrup: Det danske sprogs hist. III, 1953, s. 26. — *Páll Vídalín*: Skýringar etc., s. 126. — *Traktaterne*: Sverges traktater med främmande magter VIII, 1922, nr. 49; Danske Tractater efter 1800. Første Samling: Politiske Tractater I, 1877, nr. 93. — *Nordisk kommunikation*: Einar Haugen i Nordisk tidskrift (Letterstedts) 1953, s. 227—48; Øivind Maurud i Samtiden 1975, s. 553—62; jf. Karl-Hampus Dahlstedt i Språkvårdsstudier, red. B. Molde, 1974, s. 171—

87. — *Sprogudviklingen*: Se ordlisterne i Nordiske sprogproblemer, 6 bind 1956—67, og i Ny ord i dansk 1968—69 (1972) og 1970—71 (1978); jf. A. Karker, A. Hellevik og G. Bergman i Sprog i Norden 1971, s. 29—55, og Finn-Erik Vinje: Svecismer i moderne norsk, 1972. — *Lovsproget*: A. Hellevik, B. Molde og A. Karker i Sprog i Norden 1973, s. 51—73; jf. Vejledning om sproget i love og andre retsforskrifter, af 15. oktober 1969. — *Sprog i EF*: Harald Haarmann: Grundfragen der Sprachenregelung in den Staaten der Europäischen Gemeinschaft, 1973, s. 151—55.

Nordisk språkhistoria och nordisk språkvård

Av Stig Örjan Ohlsson

Har nordisk språkhistoria och nordisk språkvård något med värtannat att göra?

Enligt min mening är sambandet både intimt och invecklat. Några av de mest påfallande beröringspunkterna skall jag försöka visa i det följande.

Det man först kommer att tänka på, är väl att en ambitiös nordisk språkvård rimligen har som mål att ingripa i, och i vart fall bidra till att forma, framtidens nordiska språkhistoria. — Man kan kanske föreställa sig att något sådant redan har skett, nyligen eller rentav för länge sedan.

Man kan också föreställa sig, att uppfattningen — eller snarare olika uppfattningar — om hur nordisk språkhistoria har förlöpt hittills, på ett eller annat sätt verkar styrande för dem som ägnar sig åt nordisk språkvård eller språkplanläggning.

Det är framför allt den senare tankegången jag här är intresserad av att fördjupa mig något i, på ett sätt som kan kallas vetenskapshistoriskt, om man så önskar. Några praktiska slutsatser vill jag också försöka dra.

”Förvetenskapliga” språkhistorieuppfattningar. — Stamträds-teorin

Det är lockande men omöjligt att här systematiskt gå igenom olika äldre språkhistoriska uppfattningar, från det Gamla Testamentets myt om Babels torn, där språkhistorien framställs som en plötslig språksplittring, framkallad genom gudomligt ingripande som straff för mänsklig hybris. Språkförbistringen efter straffdomen står i kontrast till det paradisiska urtillståndet, då alla förstod alla.¹

Språkhistorieuppfattningar här i Norden, med mer eller mindre vetenskapliga anspråk, känner vi i vart fall från 1600-talet. Man var då framför allt inriktad på att finna ett samband mellan hebreiskan och folkspråken. Hjälpmedlet för detta var mer eller mindre halsbrytande etymologier. En vanlig uppfattning var att betrakta hebreiska som urspråket, språkens språk. — Men några tog ett radikalare grepp om ämnet. Mest kända, och beundrade i samtiden, blev svensken Olov Rudbecks försök, i hans *Atlantica* (1679—1702), att omvänt bevisa att det var *svenskan* som var urspråket, både till hebreiskan och till grekiska och latin. Rudbecks språkhistorieuppfattning var ett led i hans allmänna strävan att göra Sverige till folkens urhem, identiskt med Atlantis.

Uppfattningar liknande Rudbecks frodades också i grannländerna, både före och efter hans magnifika demonstration av den svenska stormaktstidens behov av ett ärorikt förflutet. — Det blev en uppgift för 1700-talets upplysningsmän som Ludvig Holberg och Olof von Dalin, att delvis med satirens hjälp återupprätta proportionerna i de historiska anspråken:

Sjelfwa Adams namn är ren Swenska: Adam var ju skapad av jord, af stoft? Det är ju *Af dam*: när man från *Afdam* tager bort F, så blir det *Adam*. *Eva* är ock ren svenska: när Mannen vaknade [. . .] och fick se sin Skönhet fram för sig i all sin fägring [. . .] utan så mycket som en Solfjäder, är det ju naturligt, at han förundrade sig och sade *he! hwad?* och af de två orden blir ju strax *Heva?*
(Dalin, 1767)³

Men låt oss med ett språng förflytta oss från sådana uppenbart nationalistiska språkhistorieuppfattningar, till den som växte fram under 1800-talet, parallellt med romantikens organiska historieuppfattning, men också med den darwinska evolutionismen.

Jag syftar på den uppfattning som har fått sitt mest pregnanta uttryck i August Schleichers (1861) *stamträdsmodell*: från den indoeuropeiska stammen grenar sig de olika underavdelningarna alltmera finfördelat till dagens nationalspråk.

Den "germanska" språkfamiljen har t.ex. (senare) delats i tre undergrupper, en östgermansk (omfattande främst gotiska), en västgermansk ("moderspråk" till bl.a. tyska, holländska och engelska) och en nordgermansk. Den sista har i sin tur delats upp ytterligare i två huvudgrupper: östnordiska (med svenska, danska och gutniska, språket på Gotland) samt västnordiska (med norska, färöiska och isländska).

Denna *genetiska språkhistorieuppfattning* har visat sig vara utomordentligt fruktbar. Många generationer av språkforskare har under mer än hundra år arbetat inom dess ramar, för att kasta ljus över de nordiska språkens historia och förhistoria. Mycket har uppnåtts genom att man har arbetat med bevarat äldre språkmateriel utifrån förutsättningen att de språkhistoriska sammanhangen har varit ungefär så som stamträdsteorins förgreningsmodell förutsätter. Vi kan tänka på hur teorin har gett stadga åt etymologisering av enskilda ord, och därmed åt en allt säkrare läsning av de äldsta bevarade texterna. Genom att följa huvudreglerna för hur språksläktskapen har rekonstruerats, har man i stor utsträckning kunnat använda även synnerligen avlägsna släktmedlemmars kända ordförråd, för att tolka oklara passager på andra håll.

Genom att man med hjälp av stamträdsteorin på ett i vissa avseenden övertygande sätt har kunnat rekonstruera också helt okända språkstadier, som förutsätts av yngre, kända, har man fått ett redskap för intern, relativ, språkligt motiverad kronologi. Den har bidragit till att fastslå de 24-typiga runinskrifternas principiellt högre ålder än de 16-typigas, för att ta ett exempel på en sak som ingalunda var självklar förrän på 1870-talet.⁹

Ortnamnsforskningen har med framgång arbetat inom ramarna för samma rekonstruktionsmetod. Filologins strävanden att datera och ursprungsbestämma bevarade medeltida texter bygger likaså på rekonstruktionsmetoden. För båda dessa forskningsinriktningar spelar dialektkänndomen en stor roll. Och vid klassificeringen av dialekter har återigen stamträdsmodellen haft grundläggande betydelse. — Den förgrening, som i stora drag antytts i Schleichers modell, kan på så sätt bära upp hela det imponerande lövverket av de nordiska dia-

lekternas mångfald.

Var och en får naturligtvis bedöma den saken efter sin egen erfarenhet. Men det är min bedömning, att den här skisserade språkhistorieuppfattningen på det hela taget är det helt dominerande tankemönstret inom nordisk språkhistoria. Anledningarna till det kan vara många. Jag skall ta upp några mera specifika strax. Men den viktigaste kan ju möjligen vara, att den genetiska språkhistorieuppfattningen tycks ha en viss omedelbar verklighetsanknytning. Språk ärvs visserligen inte på samma sätt som ögonfärg eller hudfärg. Men de allra flesta lär sig dock att tala via mor och far. En *genetisk* språkhistorieuppfattning kan därför te sig *naturlig*.

Några invändningar mot stamträdet

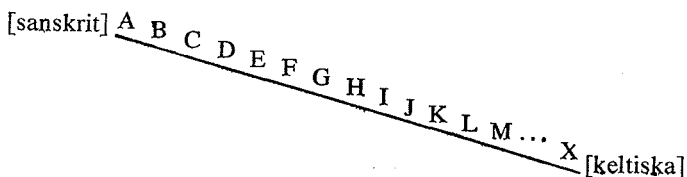
Om det hade varit så, att vår del av klotet hade befolkats av invandrande stammar, som slog sig ner i var sitt område under fullständig isolation, och om obefolkade områden koloniserades från dessa stammar, som bina svärmar från överbefolkade bikupor, varefter dessa nya kolonier isolerade sig totalt osv., då hade det knappast funnits något att invända mot stamträdsmodellen. Dessa förutsättningar för att modellen skall kunna sägas vara adekvat, är dock uppenbart felaktiga. Arkeologiska fynd från äldsta tid och framöver vittnar om ständig kulturell påverkan och mellanfolkliga kontakter, inte om entydig isolation.

Stamträdsmodellen har inte heller saknat kritiker. En tidig och kompetent sådan var Johannes Schmidt. I skriften *Die Verwandschaftsverhältnisse der Indogermanischen Sprachen* (1872) levererade han en känd motbild, *vågteorin* ("Wellentheorie"). Den var tänkt som ett alternativ till stamträdets överbetoning av den genetiska släktskapen, och till synen på språkhistorien som en ständigt pågående språklig nerbrytning i allt mindre, och mera avgränsade, enheter.

Genom vågteorin betonas i stället den språkliga påverkan i sidled, från ett novationscentrum och med minskande kraft ut i periferin, på samma sätt som vågrörelserna efter en sten, som kastas i vattnet, sprider sig i koncentriska ringar, efter hand

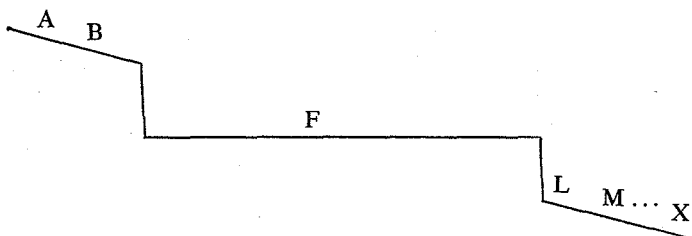
allt svagare märkbara. — Bilden har haft betydelse för speciellt dialektgeografin. Men någon riktig genomslagskraft, på samma sätt som stamträdet, har den ändå inte fått. Utan tvivel är jämförelsen med ett fysikaliskt fenomen allt för äventyrlig. Den haltar också åtskilligt. Några bestående förändringar åstadkommer ju t.ex. inte vågrörelserna. Det är också svårt att hitta några enkla och undantagslösa exempel på hur språkliga förändringar skulle ha spritt sig i ringar med avtagande kraft. — Men på senare år har bilden tagits upp igen inom språkvetenskapen, som en modell för hur "naturliga" förändringar sprider sig.⁴

Egendomligt nog tycks det inte på samma sätt ha noterats, hur Schmidt i samma skrift själv tar avstånd från vågbilden, bl.a. genom en alternativ bild: "trappbilden". Den avser i första hand förhistoriska förhållanden. Schmidt föreställer sig de indoeuropeiska språken ursprungligen placerade i obruten linje på ett lutande plan, från sanskrit till keltiska. Några skarpa språkgränser fanns ursprungligen inte, säger han, utan två dialekter A och X, på godtyckligt avstånd från varandra, förenades genom kontinuerliga varieteter B, C, D osv.:



Han föreställer sig så denna sluttning omvandlad till en trappa, genom att en släkt eller stam, som talade t.ex. varieteten F, fick övertag över sin närmaste omgivning, på grund av politiska, sociala, religiösa eller andra förhållanden. Därigenom blev de närmast liggande språkliga varieteterna, G, H, I, K å ena sidan, och E, D, C å andra sidan, undertryckta av och ersatta av F. Därefter gränsade F åt ett håll direkt till B, åt ett annat håll omedelbart till L. På ena sidan trycktes sluttningen ner, och på andra sidan höjdes den. Resultatet blev en trappa, med skarpa språkgränser mellan både B och F och

mellan F och L:



Schmidt hänvisar till att sådant har inträffat under historisk tid. Han exemplifierar inte bara med Hellas och Rom, utan också med nyhögtyskan, som "inom kanske inte allt för lång tid kommer att ha fullbordat samma förintelse av de tyska dialekterna". — Schmidts hänvisning till aktuella och brännbara samtida språkpolitiska förhållanden kan kanske delvis förklara, varför denna "sociolingvistiska" språkhistoriska modell inte har blivit känd och accepterad på samma sätt som den "naturlagsbetonade" vägteorin. Att den säger något riktigt och väsentligt om t.ex. också nordisk språkhistoria är ofrånkomligt.

Stamträdet som konfliktfri modell

Schmidts trappmodell understryker också en egenskap hos stamträdsmodellen, som kan vara en del av förklaringen till att den har kunnat bestå som modellen med stort M under så lång tid. Det är uppenbart att Schmidts trappmodell kan betecknas som en konfliktmodell, genom att den betonar social och politisk maktkamp och *dess* betydelse för språkutvecklingen.

I motsats till trappmodellen är stamträdsmodellen på ett genialt sätt konfliktfri. Genom den har nästan alla kunnat bli delaktiga i en lång och ärorik språkhistoria. Danskar, norrmän, islänningar, färingar och svenskar har kunnat föra sina respektive språk tillbaka till ett gemensamt nordiskt urspråk. Utan stora konfliktfrön har man så kunnat samarbeta med representanter för övriga germanska språkgrupper, för att rekonstruera ett urgermanskt modersspråk, som ger ett ännu längre och ärorikare perspektiv bakåt i tiden. På samma sätt

som tanken på och arbetet med att utforska det gemensamma nordiska urspråket har kunnat stärka den nordiska språksamhörighetskänslan, har naturligtvis en specifik germansk samhörighetskänsla i viss mån kunnat mildra vissa nationalistiska fobier. Och när man har nått så långt som till det urgermanska, har man genom att sidoställa detta urspråk med de klassiska medelhavsspråken kunnat mildra vissa germanska mindrevärdeskänslor gentemot dessa språk.

Denna beskrivning av stamträdsmodellens principiella konfliktfrihet kan med fog sägas vara något renodlad. Men en hel del ligger det i den, även om det också är lätt att peka på fall där rekonstruktionen har gett upphov till stridigheter, som kan tänkas ha en bakgrund i nationella känslor. Det har varit ett konfliktämne, hur man skall placera gotiska, som tack vare Wulfilas bibelöversättning är det överlägset bäst bevarade germanska "förhistoriska" språkstadiet (frågan om förhållandet mellan nord-, öst- och västgermanska).

Vidareutvecklingen av de genetiska språksambanden har dock, tack vare stamträdsmodellen, på det hela taget kunnat försiggå utan nationella konflikter, och i broderligt samarbete. Men stamträdsmodellen har ytterligare en förträfflig egenskap. Den delar denna egenskap med vågteorin, som jag tidigare kallade naturlagsbetonad. Det finns ett inslag av naturlag också i stamträdsmodellen. Den "växte fram" under roman-tiken; det har för övrigt hävdats att Schleicher själv skulle ha trott på trädbilden på ett fullkomligt konkret sätt och uppfattat språket som en växande organism (Holger Pedersen 1924, s. 223).

Men sin egentliga blomstringstid har stamträdsteorin haft under en tid, som förutom av starka nationalistiska strömningar präglats av Darwins utvecklingslära. Parallellen mellan språkliga stamträd och darwinska evolutionsscheman har nästan varit självklar. Likheten mellan mutationer och språkliga stamträdsförgreningar har varit given och suggestiv. Och det är lätt att förstå, hur man har kunnat omforma Darwins tanke om "survival of the fittest" till att gälla språkliga förhållanden, så att man föreställer sig, att det är de mest livskraftiga språkliga nyheterna, "novationerna", som naturlagsenligt överlever

och sprider sig. — Ett försiktigare sätt att tillämpa den darwinska hypotesen på vore väl annars, att på sin höjd låta survival-of-the-fittest-tanken omfatta språkbärarna.

Men om man skriver språkhistoria utifrån sådana förutsättningar, och det har utan tvivel gjorts, så kan alltså denna språkhistoria te sig som en för varje steg naturlig och lagbunden utveckling, från ett gemensamt urspråk och — som regel — fram till det levande nuspråk som är respektive språkhistorikers utgångspunkt, och hans slutmål för beskrivningen. I ett annat land kan en annan språkhistoriker sitta och suggera fram känslan av naturlig och obönhörligt lagbunden utveckling till ett på åtskilliga sätt avvikande slutmål. En sådan språkhistorieskrivning kan också användas för att understryka det naturliga och logiskt självklara i en riksspråksform i motsats till någon konkurrerande dialektal form inom nationalområdet.

Det behöver väl knappast påpekas, att det finns något vinklat också i denna min beskrivning. Jag vill bara göra uppmärksam på en möjlighet som stamträdsmodellen ger — och en förekommande tendens.

Stamträdet och språkvården

Vi är nu framme vid att kunna överväga frågan om stamträdsmodellens betydelse för *nordisk* språkvård. Det finns två huvudaspekter.

Å ena sidan har man den redan tidigare omtalade positiva egenskapen hos stamträdet, att understryka den nordiska samhörigheten, genom gemensam historisk språklig bakgrund osv. Den har utan tvivel verkat inspirerande på många att använda sina krafter på en nordisk språkvård. Det yttersta målet för en sådan nordiskt inriktad språkvård kunde naturligen vara att man försökte återvinna det förlorade paradistillståndet i språkligt avseende i Norden, då alla förstod alla.

Men å andra sidan kan utan tvivel stamträdets framställning av ett ständigt förvärrat språkligt sönderfall, av splittringen i allt mindre enheter, och framför allt det ingående momentet av naturlag i en sådan utveckling, leda till handlingsförlamande

defaitism. Det är lätt att gripas av handlingsförlamning, om man känner det som om man kämpar mot en naturlag.

I den mån det är riktigt att stamträdsmodellen har haft — och fortfarande har — en sådan inverkan på dem som bekymrar sig om nordisk språkvård, kan det vara befogat att kritiskt överväga speciellt de båda moment i stamträdsmodellen, som kan åstadkomma en psykisk konflikt i hållningen till nordisk språkvård. Det kan med andra ord vara god psykoterapi att ifrågasätta en språkhistorisk helhetssyn, som förutsätter ett förlorat paradistillstånd i form av ett gemensamt nordiskt urspråk, och som ser den språkhistoriska utvecklingen som ett naturlagsbetonat språkligt sönderfall eller nerbrytning. Det har självklart också ett egenvärde att försöka frigöra sig från en språkhistorieuppfattning, som eventuellt har starka inslag av tidsbundet modelltänkande. Mer än några generella synpunkter och argument kan det här inte bli tal om.

Om förhistorisk nordisk språkhistoria

Den (norskkättade) amerikanske språkforskaren Einar Haugens relativt nyutkomna bok *The Scandinavian languages. An introduction to their history* (1976) är en ganska fyllig språkhistoria, med nordiskt perspektiv. Just det genomförda nordiska perspektivet, och hans på visst sätt utanförstående ut-siktspunkt, gör att man genom hans framställning knappast suggereras till att tro på den naturlagsenliga lagbundna utvecklingen i nordisk språkhistoria under historisk tid.

Men också den förhistoriska delen av språkhistorien får en hel del plats hos Haugen. Här kan man möjligen få näring för uppfattningen om ett gemensamt urspråk, även om Haugen när han talar om *Common Scandinavian* reserverar sig med att begreppet är en "nyttig abstraktion".

Det är viktigt att ständigt understryka, att föreställningen om Nordens "ursprungliga" språkliga enhet är en abstraktion, snarare än något som skulle vara bevisat genom bevarat språkligt källmaterial. Enligt min mening kan det fragmentariskt bevarade urnordiska materialet inte sägas vara bärkraftigt nog att bekräfta en stamträdsteori, som förutsätter att alla i Nor-

den vid en bestämd tidpunkt — låt oss säga när guldhornet från Gallehus ristades — talade på samma sätt.

Vad runologer och språkhistoriker i första hand har övertygat om, är att det finns en grupp mycket gamla inskrifter, som i vissa påfallande avseenden har gemensamma språkliga karakteristika. Dessa skiljer dem klart från yngre "vikingatida" runinskrifter. Det är först och främst runtecknens form och antal (24-typsfutharken). Men det är ju en sak som inte nödvändigtvis har med det talade språket att göra. Det är vidare ordens genomgående större längd. Nästan varje ord hade flera stavelser. Ordböjningen kunde visa upp fler böjningskategorier.

Med tanke på det utomordentligt begränsade bevarade ordförrådet, som helt domineras av personbenämningar, är det dock mycket svårt att ha någon mening om homogeniteten i det språk som reflekteras i de äldsta ruininskrifterna, annat än just den att det påfallande skiljer sig från det betydligt rikligare inskriftmaterialet med yngre runor, från förhistorisk tid, upp mot gränsen till historisk tid. Inte heller kan vi datera två inskrifter absolut, så att vi kan säga att de representerar det talade språket på ett bestämt ställe eller vid en bestämd tidpunkt.

De få fynden är spridda över vad vi kan förmoda var de väsentliga existerande skandinaviska bosättningsområdena i nuvarande Danmark, Norge och Sverige. (En rätt liten andel har funnits på kontinenten.) Hur inskrifterna har kommit till fyndplatserna vet vi föga eller intet om. De flesta inskrifterna finns på föremål som kan ha färdats långa vägar. Inte heller inskrifter på stenar och klippor ger någon *garanti* för att de reflekterar lokalbefolkningens språk vid den tidpunkt de ristades. Näväl. Motsatsen är naturligtvis inte heller bevisad. Språket i Norden *kan* ha varit förbluffande enhetligt. Förbluffande, därför att man har att göra med ett stort bosättningsområde, och kommunikationer (framför allt till sjöss), som kanske var bättre än vi föreställer oss, men dock begränsade.

Steket från det språkstadium, som reflekteras i den äldsta inskriftsgruppen, och till inskrifterna med den yngre 16-typsfutharken framstår som drastiskt, av flera skäl. Ett viktigt

sådant är *ortografen* i de yngre inskrifterna, som uppenbart återspeglar det talade språket på ett ytterst ofullkomligt sätt. Man har tagit för givet, att fonemuppsättningen var större under vikingatiden än under folkvandringstiden, framför allt genom tillkomsten av omljudsvokaler. Trots detta har antalet skrifttecken av någon gåtfull anledning reducerats kraftigt, så att t.ex. omljudsvokalerna inte alls kom till synes i skrift.

Vad vi kan konstatera är en skriftspråksreform i Skandinavien utan senare motstycke i fråga om omfattning, varken på det språkliga planet eller om vi ser till spridningen. Den nya 16-typiga futharken användes snart enarådande i Norden; visserligen med olika grafiska varianter, men de hade samma principiella avstånd till det talade språket. Man räknar med upp emot ett par hundra år innan detta avstånd minskas, genom att man inför nya, "stungna", tecken.

Fyndfattigdomen när det gäller inskrifter från övergångstiden har ofta påtalats. (Någon har rentav tänkt sig, som förklaring av reformen, att de gamla tecknen skulle ha fallit i glömska mer eller mindre.) Med tanke på de dåliga möjligheterna till exakt datering är det kanske snarare inskrifter som visar övergångsstadier man då efterlyser. Sådana finns det nämligen inte många av.

Den omedelbart mest påfallande skillnaden mellan de äldre och yngre inskrifternas språk är ordlängdsförkortningen, kallad synkope. Av inskrifter med de äldre runorna finns det en grupp stenar från Blekinge, som blandar synkoperade och osynkoperade former. Den berömda Eggjum- eller Eggja-stenen i Sogn i Norge har däremot nästan enbart på detta sätt stavelseförkortade ord. Annars är 24-futharksinskrifterna alltså "osynkoperade", 16-futharksinskrifterna "synkoperade".

Vad man traditionellt har gjort i nordisk språkhistorieskrivning — utifrån stamträdstänkande — är att man har utgått från att den här kort karakteriserade förändringen skulle återspegla en alltigenom naturlig språkutveckling över hela Skandinavien. Hur förändringen skall kunna förklaras, på ett logiskt, naturligt, internt språkligt sätt, har man använt otroligt stor möda på att rekonstruera. Men ingen har gått iland med att göra det på ett allmänt accepterat sätt.

En synpunkt, som man enligt min mening förefaller ha glömt bort, är att utvecklingen kanske inte alls har varit så naturlig som man förutsätter, när man först ordnar och daterar allt det bevarade nordiska inskriftsmaterialet efter interna runologiska och språk-logiska kriterier, så gott det går. (Man kan då bli tvungen att avvisa avvikande arkeologiska dateringar.) Därefter rekonstruerar man en för hela Norden gemensam utveckling. Men då har man möjligtvis glömt, att den gemensamma nordiska utvecklingen är ett *antagande* som man redan har gjort, när man ordnar och daterar inskrifterna, utan hänsyn till fyndort.

Vad man därmed har koncentrerat sig på, är att beskriva en abstrakt språkutveckling steg för steg. Man kan lätt av detta få föreställningen att hela den nordiska befolkningen skulle ha förändrat sitt språk steg för steg, i samma takt och utan yttre påverkan.

Att anta att dokumenterat *stora* förändringar skulle ha föregått på detta sätt över hela det nordiska befolkningsområdet, under perioden mellan folkvandringstid och vikingatid, förefaller mig ganska verklighetsfrämmande. Det verkar betydligt sannolikare att de konstaterbara förändringarna har haft en spridningshistoria, även om det skröpliga runskriftsmaterialet, med dess osäkra dateringsmöjligheter, inte tillåter oss att rekonstruera den. Det betyder att de språkliga motsättningarna tidvis kan ha varit så stora, att ett talat språk, motsvarande det språkliga stadiet i de *urnordiska* inskrifterna, kan ha förekommit i Norden, vid exakt samma tidpunkt som en talad motsvarighet till det vikingatida skriftspråkets stadium.

Enligt detta sätt att se, skulle alltså — åtminstone under övergångstiden från ett äldre till ett yngre stadium — språkgränser ha funnits, på ett sätt som inte mycket skiljer sig från senare och mera välbekanta nordiska förhållanden. Gränserna kan naturligtvis ha delat upp området annorlunda än idag, beroende på de dåtida handelslederna och på politiska och ekonomiska maktcentra. Utöver sådana, också fram till våra dagar betydelsefulla faktorer för språklig förändring, kan man föreställa sig att lokala folkflyttningar har kunnat spela en större roll för dialektgeografien, i ett relativt glesbefolkat Norden.⁵

Nordisk språkförståelse förr och nu

Stamträdsmodellen är alltså, enligt ovanstående synpunkter, skuld till att den nordiska språkhistorien strukturerats på ett sätt, som de bevarade språkliga dokumenten inte är bärkraftiga nog att bekräfta. Snarare tycks man av dem kunna utläsa, att åtminstone perioden mellan ett dokumenterat äldre och ett yngre språktillstånd har varit präglad av språklig motsättning.

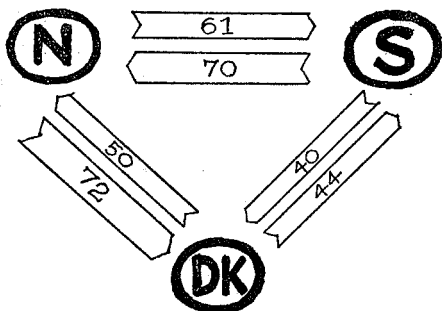
Folkvandringstidens språkliga förhållanden får sägas vara så ovisst dokumenterade, att det är meningslöst att spekulera över, om Skandinavien då var ett homogent språkområde. Men ledde den språkliga utvecklingen under mellanperioden fram till en — eventuellt ny — period av stor nordisk språklig homogenitet?

Omöjligt är det väl inte. Ett tungt vägande argument för en sådan helhetssyn är begreppet *dansk tunga*. Det ägnas en utförlig presentation av Allan Karker i denna publikation.

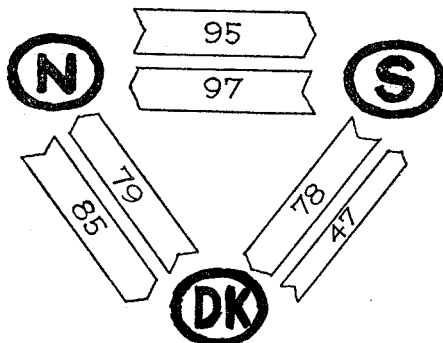
Här skall i detta sammanhang först och främst konstateras, att om mina synpunkter på den förhistoriska nordiska språkhistorien kan accepteras, så visar det sig, att stamträdsmodellen är föga adekvat redan för denna språkliga period. I ett avseende skulle dess eventuella negativa effekter på nordisk språkplanering därmed också vara oskadliggjorda. I stället för ett paradisiskt urtillstånd får vi, redan under förhistorisk tid, ett vittnesbörd om språklig splittring, men eventuellt också en starkt dynamisk vision av hur gemensamma nordiska företag under vikingatiden kan ha lett till ökad nordisk språkgemenskap. — Beträffande det paradisiska urtillståndet får jag inskjuta den reservationen, att det naturligtvis kan sägas ha funnits — om det kan påvisas att våra nordiska förfäder en gång har intäгат och koloniserat Norden i samlad tropp.

Därnäst vill jag, genom att dra paralleller långt fram i tiden, försöka *relativisera* begreppet *dansk tunga*. Som ett vittnesbörd om faktiska språkförhållanden kan det närmast jämföras med de mycket mera omfattande opinionsyttringarna i attitydundersökningar rörande nordisk språkförståelse, som har förekommit de tre senaste decennierna.

Omkring 1950 gjorde Einar Haugen den veterligen första mera omfattande språksociologiska enquëten, för att kartlägga vad han senare har kallat den nordiska semikommunikationen. Genom att bl.a. fråga ett urval informanter från Danmark, Norge och Sverige, om man förstod grannlänternas språk utan svårighet, fick han ett siffermaterial. Det kan återges schematiskt, i ett schema som återger procenttalen ja-svar på frågan, för informanterna i det land pilen pekar mot:



Ungefär tjugo år senare genomfördes en ny liknande undersökning, denna gång i Sifo-Gallups regi och på beställning av Nordiska rådet (1973). Frågan var denna gång formulerad: "Förstår ni språk x, y, z när det talas?" — Svaren från Danmark, Norge och Sverige kan arrangeras på samma sätt som i den föregående figuren:



Det finns många intressanta upptäckter att göra i detta siffermaterial. Här vill jag inskränka mig till två viktiga påpekanden för vårt ämne.⁶ Det är påfallande, hur talens inbördes relationer är identiska i de båda undersökningarna — med ett viktigt undantag: danskarnas svenskförståelse förefaller snarast att ha fördubblats mellan de båda undersökningarna! Vidare är det naturligtvis påfallande, hur talen genomgående ligger högre i den senare undersökningen. Genomsnittsvärdena är 56, respektive 80.

Man kan spekulera över varför talen har blivit så mycket högre. (I ljuset av den allmänna höjningen är svenskarnas danskförståelse 1973 ju snarast att betrakta som en tillbakagång.) Informanturval förklarar knappast skillnaden på ett enkelt sätt. Haugen fick många informanter genom medlemsförteckningarna från Föreningen Norden i de tre länderna, och resten genom telefonkatalogurval. Sifo-Gallup har använt sina standardurvalsprinciper för ca 1 000—1 500 personer från respektive land. — Haugens mycket mindre informanturval borde väl därför snarast vara både mera kunnigt och mer positivt inställt till grannspråken.

Haugens fråga innehåller skärpningen ”utan svårighet”. Det är möjligt att den har haft en mer återhållande effekt 1950, än tillägget ”när det talas” 1973.

Ändrade attityder kan inverka, såväl till attitydundersökningar som till vilka krav man bör leva upp till, när man får besök av en intervjuare, som ställer frågor om nordisk språkförståelse. (Haugen skrev brev.)

Det kan ju förvisso inte uteslutas, att den nordiska språkgemenskapen på det hela taget har fått en skjuts framåt under tjugofemårsperioden mellan undersökningarna, genom ökad träning och genom större möjligheter till grannspråkskontakt. — Det är t.ex. högst sannolikt, att den utbredda vanan i Danmark att se svensk TV har betytt en hel del för danskarnas till synes kraftigt ökade svenskförståelse.

Men vi ser att det — trots omfattande undersökningar — är svårt att göra generella påståenden om den nordiska språkförståelsen mellan de tre skandinaviska länderna idag. — Verkligheten blir för övrigt mycket brokigare om man går

direkt till källan 1973. Den analyserar de sex talen i figuren vidare, efter faktorer som män—kvinnor, ålder, bosättningsregion, utbildningsnivå, socialgrupp etc.

Jag har mycket svårt att tro annat än att den faktiska bakgrunden till begreppet 'dansk tunga' har varit brokig på motsvarande sätt. I den mån vikingatåg och andra företag har haft en gemensam nordisk bakgrund, har de naturligtvis haft betydelse för nordisk språksamhörighet och nordisk språkförståelse. Men då som nu har gemensamma nordiska företag berört olika befolkningsgrupper i olika grad. Främst har de varit de ledande skiktens angelägenhet. Detta är alldeles uppenbart i dagens Norden. Det kan också tydligt avläsas i Sifo-Gallup-analysen 1973, när det gäller språkförståelsen enligt egen värdering. Jafrekvensen är genomgående högst för de högst utbildade och för dem som ligger högst på den sociala rangskalan.

Så har det utan tvivel också varit på vikingatiden. När ett säkrare historiskt källmaterial börjar kasta ljus över medeltiden, är det påfallande, hur de nordiska nationalgränserna betyder föga eller intet för de högst utbildade, kyrkans folk, och för de sociala topparna: vikingahövdingarnas arvtagare, de nordiska stormanssläkterna. Långt fram i nyare tid har adeln haft gods och ekonomiska intressen spridda, utan större hänsyn till nationalgränser.

Det är från detta ledande och mest rörliga nordiska befolkningsskikt som de nordiska uppgifterna om språkförhållanden och språkbeteckningarna härstammar. För de moderna attitydundersökningarna gäller utan tvivel, att faktisk språkförståelse och önsketänkande tillsammans dikterar resultatet. Det är högst sannolikt, att politiskt önsketänkande, och andra icke-språkliga faktorer ligger bakom också de äldsta rapporterna om nordiska språkförhållanden. Det är inte rådligt att lägga in *mer* av upplysning om faktiska språkförhållanden i dem, än i de moderna opinionsundersökningarna.

Till sist vill jag här kort referera norrmannen Håkon Melbergs uppfattning om *ursprunget* till 'dansk tunga'. Han har hävdad (Melberg 1949—51), att när isländska och norska källor an-

vänder termen om sitt språk, i vart fall in på 1200-talet, så skall det ses som en för språkbeteckningar typisk eftersläpning. Men framför allt hävdar han, att 'dansk tunga' är vittnesbörd om en förhistorisk massiv invasion av daner, som från Danmark på 500-talet erövrade både Sverige och Norge söderifrån.

Bevisföringen för en sådan hypotes blir naturligtvis både omfattande och besvärlig. Man kan kanske betvivla massiviteten i en sådan nordisk "Machtübernahme". Men det är utan tvivel lockande, att låta en sådan dansk erövring vara redskap för spridningen av de språkliga förändringar från folkvandringstidens nordiska språk och till vikingatidens, som diskuterats i föregående avsnitt.

Perspektivering

Genom att framföra några otraditionella synpunkter på den språkliga nordiska förhistorien har jag i detta sammanhang försökt desarmera den skadliga effekt, som ett vanemässigt stamträdstänkande eventuellt kan få på nordisk språkvård. I stället för stamträdets fixering vid ett mer eller mindre obönhörligt ökande språkligt sönderfall, har jag med några exempel velat introducera en betydligt mer dynamisk — och realistisk — uppfattning av nordisk språkhistoria. 1950- och 1970-talens opinionsundersökningar tyder ju på att dynamiken gäller också för den allra närmaste språkhistorien, även om man som sagt skall tolka siffrorna rörande språkförståelsen försiktigt.

För förhistorisk tid har stamträdstänkande närmast lett till att man har velat uppfatta de språkliga tingens ordning som statiska, i det speciella avseendet att man har tänkt sig Norden som ett enhetligt språkområde, statt i kraftig språklig förändring. Den mera dynamiska uppfattning jag har hävdad, innebär att det bevarade språkliga materialet i vart fall förutsätter en period av språklig splittring mellan ett äldre och ett yngre "språktillstånd", under vilka källmaterialet i och för sig kan tolkas som om den nordiska språkliga enhetligheten var mycket stor. Men det material som bär vittnesbörd om det äldsta språkliga stadiet är utomordentligt fragmentariskt, och när det

gäller det vikingatida materialet verkar skriften närmast som gjord för att kamouflera en hel del språklig variation.

Det är tänkbart att den yngre runradens ortografi faktiskt har en sådan bakgrund. Genom en utstuderad sparsamhet med tecken, där de flesta tecknen representerar fonemklasser och inte fonem, har denna ortografi åtminstone haft den effekten, att *vår* osäkerhet om det talade språket bakom inskrifterna är utomordentligt stor, på punkter där åtskillig regional och social variation kan ha förekommit.

Jørgen Rischel (1967) har påpekat denna ortografis *envägs-karaktär*. Dvs. utifrån en analys av sitt talade språk har användaren inte behövt tveka mycket inför ordens stavning. Att gå åt andra hållet, och läsa denna nordiska skrift, kräver däremot både övning, skarpsinne och modersmålsbehärskning — om man bortser från de vanligaste bevarade fraserna om att resa stenen, förstås.

Kan en ortografi med just dessa egenskaper ha skapats för att fungera som ett nordiskt kommunikationsmedel, i en period då den språkliga variationen — framför allt i fråga om vokaler och diftonger — kan ha känts besvärande?

I den nordiska språkvårdsdebatten har under lång tid ortografiska reformer utifrån nordiska principer varit ett centralt debattämne. Allan Karker publicerade 1976 en utomordentligt konkret och genomförd analys av, hur de olika skriftspråken skulle kunna bringas närmare varandra, utan att man gjorde avkall på principen, att de talade riksspråken skulle återspeglas minst lika mycket i de reformerade ortografierna som tidigare. Om det är riktigt, att den yngre runraden kom till som ett nordiskt skriftspråk, var man dock betydligt radikalare den gången.

Karkers förslag, om det nu är tänkt som ett reformförslag, är präglat av en viss defaitism i frågan. Man kan väl rikta en liknande invändning mot en sådan reform som mot hundägaren, som av omtanke om sin hund bestämde sig för att kupera svansen i flera småbitar, i stället för att ta hela med en gång. Här är det tre språk, som till åtskilligt obehag för brukarna skall tillnärmas varandra, utan att för den skull slut-

resultatet blir ett nordiskt skriftspråk.

En annan väg, som för övrigt redan har beträffats av ett nordiskt företag som SAS, förefaller mer tilltalande. Om bakgrunden för vikingatidens skriftspråksreform var den som jag har antytt, och om reformen hade den framgång, som ett par hundra års bevarat källmaterial tycks vittna om, så berodde det naturligtvis på att det fanns ett praktiskt behov av ett nordiskt skriftspråk inom den eller de samtida politiska och ekonomiska maktorganisationerna. Detta måste ha garanterat framgången.

Inom SAS har man tydligen känt behov av ett gemensamt nordiskt skriftspråk. Man har då på ganska goda grunder fastnat för norskt riksmål, i ännu högre grad än nyare bokmålsortografi språket i mitten. (Bokmål skulle enligt Karkers analys behöva ändras minst.)

Ett viktigt argument för norskt riksmål, som utgångspunkt för ett gemensamt nordiskt skriftspråk, kan delvis hämtas från det föregående. Den viktigaste egenskapen för ett nordiskt skriftspråk måste vara, att alla brukare så enkelt som möjligt kan lära sig behärska dess norm, utifrån sitt talade språk. Att det däremot inte kan komma att återspegla *något* talat språk särskilt väl, är själva förutsättningen. Det kommer alltså med nödvändighet att finnas en liknande envägskarakter i förhållande tal → skrift, som en gång gällde för 16-typsfutharken. Kanske vore det dock nu möjligt att komma överens utan en lika drastisk abstraktionsnivå för den nordiska ortografin.

När det gäller sådana språkdrag, som introducerats genom senare norska bokmålsreformer (varierande ändelsevokaler i svagton, tre genus, diftonger och annat), måste kravet på att man med olika utgångspunkter *enkelt* skall kunna behärska normen, leda till att man avstår från dem i ett nordiskt skriftspråk, som måste ha ett maximalt reducerat svagtonsvokalsystem och genus-kasus-böjningssystem. I fråga om ändelsevokaler leder en riksmålsnorm med genomfört *-e* inte till svårigheter för någon. Varje annan, svensk eller norsk, skriftspråksnorm med varierande ändelsevokaler leder till enorma svårigheter med behärsksningen, för dem som inte har det i sitt talade språk. — I värsta fall kan man ju uppfinna en speciell

ändelsevokalskrumelur.

Men i fråga om *p*, *t*, *k* i inljud (sv-no) eller *b*, *d*, *g* (da), och i många andra valsituationer, finns inte samma hänsyn att ta till påfallande bristande symmetri från inlärningsynpunkt. Därför kan man välja *p*, *t*, *k* etc. — som ”kompensation” för att svagtonsvokalsystemet kommit att bli identiskt med danskans. I och med detta är riksmålskaraktären faktiskt given, som en utgångspunkt, om det finns behov för ett enhetligt nordiskt skriftspråk, t.ex. inom övernationella nordiska organ.

Det är ingen orimlig tanke, att man ålägger de nordiska tjänstemännen i olika nordiska organ, i första hand kanske inom undervisnings- och kultursektorn, besväret att vara försökskaniner för en sådan reform. Genom de praktiska erfarenheter man skulle inhösta från reformens genomförande i denna begränsade miljö, kunde man utan tvivel tänka sig en hel del naturliga modifikationer. På så sätt skulle man ha ett praktiskt genomprövat skriftspråk att erbjuda, om och när de samfundsmässiga förhållandena motiverar en utökad användning av ett gemensamt nordiskt skriftspråk. — Skulle den samfundsmässiga situationen inte infinna sig, är ju ingen större skada skedd.

Med tanke på det komplicerade samspelet mellan talat och skrivet språk är återhållsamhet med nordiskt motiverade reformer av de nuvarande nationella skriftspråken berättigad. Ett exempel från det nordiska rättstavningsmötet 1869 tror jag kan belysa detta. En av de få rekommendationer därifrån som faktiskt följdes, har möjligen gjort mer skada än nytta i fråga om nordisk språkförståelse.

Danskarna rekommenderades att avskaffa *j* efter *k* i ord som *Kjøbenhavn*, *skjære*. Den skriftspråksreformen (1889) har möjligen bidragit till att cementera en uttalsolikhet mellan å ena sidan norska och svenska, å andra sidan danskan, som inte längre har något palatalt frikativt uttal framför främre vokal i riksspråket, men väl i vissa dialekter.

Den teoretiska analysen bakom rättstavningsmötets rekommendation föreföll logisk: eftersom man i svenskan inte markerade — men väl uttalade — palatalt *k* frikativt i dylika fall, skulle reformen närma språken till varandra. Den danska reformen genomfördes nog, därför att palataliseringstendensen

inte längre var påfallande. Men om man hade behållit den gamla stavningen med *kj, skj*, är det inte omöjligt att utvecklingen hade lett till, att palataliseringen åter hade etablerats i dansk rigssprog. Det finns som bekant många 1900-talsexempel på det skrivna språkets styrning av uttalet. — Palataliseringen skulle som sagt dessutom ha haft visst stöd i danska dialekter.

Sådana mindre lyckade effekter av nordiska ortografiska reformer kan man lära sig att undvika, genom att till en början arbeta i den begränsade skala jag har angett. Den nordiska språkplanläggningen skulle ha som en given huvuduppgift att följa och styra denna laboratoriesituation.⁸

Det praktiska perspektiv jag för övrigt kan framhäva för den nordiska språkvårdens del, utifrån den här framförda språkhistorieuppfattningen, är att det ser ut som om man alltid har klarat sig hjälpligt med en viss språklig variation i Norden. Man lär bli tvungen att fortsätta med det. Variation är inte bara av ondo. Likriktning är inte bara av godo.

Man kan i stället öka den nordiska språkförståelsen genom att ge så många som möjligt *attraktiva* tillfällen att lära känna så mycket som möjligt av den språkliga variation som finns. Nordisk TV-satellit förefaller att vara ett sådant.

Arbetar man för detta, förefaller utsikterna att vara goda för att, också i framtiden, den nordiska språkhistorien i mycket stor utsträckning kommer att vara gemensam — utan att man för den skull behöver föra med sig ett trauma från det förflutna, om ett förlorat och ouppnåeligt språkligt paradistillstånd i form av total språklig homogenitet.⁹

Noter

1 Det finns många framställningar av språkvetenskapens historia. Ett par sådana, som använts för denna framställning, är Holger Pedersen (1924) och Bertil Malmberg (1959).

En partiell, dansk, ajoufföring av Holger Pedersens arbete sker genom *Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede* (1964). Bertil Malmberg har själv ajouffört sitt arbete, senast genom *Språken i tid och rum* (1977).

2 Bland danska föregångare i Rudbecks anda märks *Claus Lyschander*, Christian IV:s historiograf.

Från Norge nämner Carl S. Petersen (1929, s. 387 f.) *Jonas Ramus*, som "søgte at redde for sit Fædreland noget af den megen Ære, idet han 1702 i sin bog *Ulysses et Othinus unus et idem* (ϔ: Odysseus og Odin én og den samme) efterviste, at Homers Charybdis var Malstrømmen ved Lofoten, og at den berømte Grækerhelt Odysseus, ret beset, var den samme som Odin: han kaldte sig jo dog hos Kyklopen for Utis (ϔ: ingen), hvilket i Genitiv hedder Utinos og altsaa tydeligt erindrer om Othin-us." — Enligt samma källa var kulmen nådd med Ramus, och skeptikerna tog över.

3 Dansken Ludvig Wimmer och norrmannen Sophus Bugge fick ungefär samtidigt, ca 1867, grepp om de äldre runorna och deras språk. Se vidare K. M. Nielsen (1969).

4 Ingående kritik mot vågteorin, i första hand riktad mot N. S. Troubetzkoy, som var en framträdande anhängare till den under 1900-talet, återfinns i Melberg (1949—51, ss. 775—793), i kap. 10 "The Language".

Vågmodellen har tagits upp igen av amerikanska "variationister"; se C. J. Bailey (1973).

5 Några av synpunkterna på Nordens språkliga förhistoria har jag framfört i annat sammanhang. Se Ohlsson (1978 a och 1978 b). I den senare finns en något utförligare språkhistorisk kritisk argumentation än här.

6 Figurerna med resultat från nordiska attitydundersökningar under de senaste årtiondena återges från författarens uppsats om "Nabospråksförståelse", *Mål & Mæle* 1/1977.

7 Många analyser av — och förklaringsförsök till — runreformen har gjorts. Bland senare försök kan nämnas Trnka (1939), Diderichsen (1945), Andersen (1947), Antonsen (1963), Rischel (1967), Juhl Jensen (1968), Haugen (1969), Moltke (1976).

För Trnka, Diderichsen, Antonsen och Rischel gäller bl.a. att man analyserar och försöker motivera förändringen fonologiskt. — Vad man uppnår med fonologisk analys är dock främst att framhäva det paradoxala i teckenreduktionen, paradoxalare ju fler fonem man antar.

Juhl Jensen spårar matematisk-symmetriska överväganden i reduktionen. Haugen fäster uppmärksamhet på samspelet mellan stark- och svagtonsvokaltecken, som gör ortografin mer informativ än tecknens antal omedelbart ger vid handen i 16-futharken.

I motsättning till de fonologiska analyserna, reducerar Harry Andersen reformens genomgripande karaktär så långt som möjligt, genom att framhäva indicierna för en gradvis "naturlig" utveckling.

Erik Moltke (1976 s. 136—46) ligger å ena sidan nära Andersen

(1947), genom att betona hur partiella förändringar gör reformen mindre drastisk än en direkt jämförelse mellan 24- och 16-futharkerna ger vid handen. Å andra sidan frammanar han, genom alfabethistoriska paralleller till bl.a. den grekiska skriftreformen 403 f.Kr., en konkret situationsbild av ett kommissionsförslag, som lagfästes. Moltke förlägger kommissionen till kung Godfreds Danmark (med all reservation).

Kristian Ringgaard har (muntligt vid Hindsgavlmötet 1978) omnämnt reformen som "ett förhistoriskt nordiskt rättstavningsmöte".

- 8 Bakom SAS's val av nordiskt skriftspråk står veterligen tankar, som formulerats av Knud Jarmsted (1955, 1956).

Jarmsted har uppenbarligen föreställt sig en bredare användning från starten, än den som här har skisserats som en första etapp. Men hans grundläggande tankar och argument för valet av riksmål som utgångspunkt överensstämmer nog med vad jag har framfört, även om de inte i alla avseenden är så uttryckligt motiverade som här. — Å andra sidan har Jarmsted gått längre i detaljutformning, som bland annat hans textprov visar.

- 9 Bakom många av denna framställnings synpunkter ligger ingående diskussioner med Henrik Galberg Jacobsen, som jag önskar tacka för konstruktiva förslag, liksom Skirne Bruland, som har läst manus "med radikala bokmålsögon".

Litteratur

- Andersen, Harry. 1947. "Det yngre Runealfabets Oprindelse", *Arkiv for nordisk filologi* 62—63, s. 203—227.
- Antonsen, Elmer H. 1963. "The Proto-Norse Vowel System and The Younger Futhork". *Scandinavian Studies* 35, s. 195—207.
- Bailey, Charles-James. 1973. *Variation and Linguistic Theory*. Center for Applied Linguistics, Arlington, Virginia.
- Dalin, Olof von. 1767. *Witterhetsarbeten*, femte bandet: "Dissertation" (s. 137—41). Stockholm. [Enl. reg. är texten från 1752?]
- Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede*. (Utg. Selskab for nordisk filologi). København.
- Diderichsen, Paul. 1945. "Runer og runeforskning i nordisk belysning". *Nordisk tidsskrift* 21, s. 319—334.
- Haugen, Einar. 1953. "Nordiske språkproblemer — en opinionsundersökelse". *Nordisk tidsskrift*, s. 225—49.
- 1969. "On the Parsimony of the Younger Futhork", *Festschrift für Konstantin Reichardt* (utg. Gellinek), s. 51—58. Bern.
- 1976. *The Scandinavian Languages. An Introduction to their History*. London.
- Jarmsted, Knud. 1955 (1956). "Nordisk bokmål. Det samnordiske skriftspråk". I *Vi skandinaver*, utgiven av SAS. — Återtryckt

- med textprov och uttalanden om nordisk bokmål.
- Jensen, Jens Juhl. 1968. "The problem of the runes in the light of some other alphabets". *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab*, s. 128—146.
- Karker, Allan. 1976. "Nordisk retskrivning — den ideale fordring". *Sprog i Norden 1976*, s. 39—84.
- Malmberg, Bertil. 1959. *Nya vägar inom språkforskningen*. Lund.
— 1977. *Språken i tid och rum*. Lund.
- Melberg, Håkon. 1949—51. *Origin of the scandinavian nations and languages. I—II*. Halden.
- Moltke, Erik. 1976. *Runerne i Danmark og deres oprindelse*. København.
- Nielsen, Karl-Martin. 1969 (1970). "Om dateringen af de sen-urnordiske runeindskrifter, synkopen og 16 tegns futharken". *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, s. 5—51. (Akad. avh. 1970).
- Nordiska rådet (utg.). 1973. *Den nordiska allmänheten och det nordiska samarbetet. Attitydundersökning*. Nordisk udredningsserie 4/73.
- Ohlsson, Stig Örjan. 1977. "Nabospråksförståelse. Nabospråk eller grannspråk". *Mål & Måle 1*, s. 19—25.
— 1978 a. [Rec. av Einar Haugen 1976.] *Danske Studier*, s. 145—155.
— 1978 b. "Principal lines of Scandinavian language history". *Papers from the Fourth Scandinavian Conference of Linguistics* (utg. Kirsten Gregersen), s. 449—455.
- Pedersen, Holger. 1924. *Sprogvidenskabens i det nittende aarhundrede. Metoder og resultater*. (Nr XV, Sprogvidenskabens, i serien Det nittende aarhundrede, red. Aage Friis.) København.
- Petersen, Carl S. 1929. *Illustreret dansk litteraturhistorie. Første bind. Fra Folkevandringstiden indtil Holberg*. København.
- Rischel, Jørgen. 1967. "Phoneme, Grapheme, and the Importance of Distinctions". *KVAL Report nr 1* s. 1—21. Forskningsgruppen för Kvantitativ Lingvistik, Stockholm.
- Rudbeck, Olof [Olaus]. 1679—1702. *Atlantica*. — Återutgiven i fyra band 1937—50 (utg. Axel Nelson). Uppsala.
- Schleicher, August. 1861—62. *Compendium der vergleichenden grammatik der indogermanischen sprachen*.
- Schmidt, Johannes. 1872. *Die Verwandtschaftsverhältnisse der Indogermanischen Sprachen*. Weimar.
- Trnka, Bohumil. 1939. "Phonological remarks concerning the Scandinavian runic writing". *Travaux du cercle linguistique de Prague*, 8, s. 292—296.

Terminologi i nordiskt samarbete

Föredrag vid konferensen NORDTERM 1978

Av *Sture Allén*

Kort sagt är min uppgift att ge synpunkter på samarbetet mellan olika organ i Norden som har att göra med frågor om terminologi. Jag har blivit ombedd att bland annat anlägga språkvetenskapliga synpunkter och utnyttja erfarenheter av samarbete på språkvårdsområdet i Sverige. Jag vill gärna säga att detta får göras med grova penseldrag.

Allmänspråk och fackspråk

Konferensens ämne leder oss in på frågan om allmänspråk och fackspråk. Först måste då sägas att det inte är fråga om skarpt skilda språkarter. Man kan emellertid urskilja två olika tyngdpunkter. Ett sätt att karakterisera allmänspråket är att ange det som det på naturlig väg inlärd språk som man tillägnar sig genom att ansluta sig till en grupps språkpraxis (utan egentliga föreskrifter). Med den bestämningen kommer allmänspråket att innefatta barnspråket. Fackspråket å sin sida är ett mer eller mindre explicit normerat (auktoriserat) språk. För en del betraktare framstår fackspråket som ett slags degenererat allmänspråk, som har förlorat mycket av sin friskhet och uttrycksförmåga, som har stelnat i vissa former osv. Andra framhåller att det fullt utvecklade fackspråket är ett språk på högsta nivå. Det är det som används i forskning och utveckling och som gör det möjligt att överföra verklig insikt. I detta synsätt representerar allmänspråket den lägsta nivån. När det används i informerande syfte ökar risken för feltolkningar.

Ingendera skissen fångar naturligtvis det hela. Vi kan försöka lägga till några drag. Allmänspråket är äldst och utgör ännu idag grunden för fackspråket. Det är med andra ord stor över-

lappning mellan de båda. Allmänspråket är vidare det mest använda språket. Fackspråket å andra sidan är nödvändigt för många aktiviteter i samhället.

Allmänspråket kan vara vagt, vilket i många sammanhang är en styrka. Genom ömsesidig anpassning kan vi söka oss fram till ett bra förståelseläge i kommunikationen. Fackspråket måste vara mera exakt och helst omedelbart överföra den rätta informationen. Frågar man efter vägen till postkontoret, gör det oftast inte så mycket om man kommer dit några minuter senare än man tänkt sig. Leder å andra sidan en arbetsorder till att man sätter en ventil upp och ner, kan resultatet bli en utblåsning.

Terminologi

Låt oss så titta närmare på terminologiarbetets plats i lingvistisk verksamhet. Figur 1 är en grov och bara delvis utförd illustration. De två huvudkolumnerna representerar språksystemet och språkbruket. Språksystemet kan man tänka sig som den uppsättning av lexikaliska enheter med tillhörande karakteristika och grammatiska regler av olika slag som krävs för att man skall kunna producera språkliga yttranden. Sett från den ideala språkbrukarens synpunkt kan detta ungefärligen kallas lingvistisk kompetens. Språkbruket (endast antytt genom streckning) representerar användningen av systemet. Här kan man tala om i vid mening stilistisk kompetens. I synnerhet är detta motiverat om man har funktionsstilistikens bestämning av begreppet stil i tankarna: stil är det sätt varpå man löser problemet att i en given situation ge sina ord avsedd effekt. Här skulle då de pragmatiska och sociolingvistiska aspekterna kunna sägas vara inbegripna.

För lexikonet, som antas innehålla information om de lexikaliska enheternas (ordens, ordförbindelsernas, ordledens) form, funktion och innehåll, har jag angivit distinktionen spontant: normerat. Samma distinktion är gjord för grammatiken (som inkluderar reglerna för texters uppbyggnad — textdynamik).

De två korsande raderna gäller allmänspråk respektive fack-

	SPRÅKSYSTEM				SPRÅKBRUK
	LEXIKON		GRAMMATIK		
	SPONTANT	NORMERAT	SPONTAN	NORMERAD	
ALLMÄNSPRÅK					
FACKSPRÅK		T			

Figur 1. Terminologins språkliga område.

språk med de reservationer som jag tidigare har gjort. Jag inbjuder betraktaren att tänka ut fall som passar i de tomma rutor som uppkommer. Som exempel på spontana lexikaliska enheter i fackspråk kan jag ge snickarnas beteckningar på olika företeelser: hammarband, regel, röste, syll, vindskiva osv. Den terminologi som är konferensens ämne är den normerade aspekten på fackspråkets lexikon (rutan T). Om någon tycker att rutan verkar liten, vill jag gärna replikera att varje ruta här i själva verket är stor. Språket är ett oerhört rikt och mångfasetterat redskap.

Det bör understrykas att den distinktion jag har illustrerat i fråga om språkssystemet gäller vad som är spontant i förhållande till vad som är normerat. En annan viktig distinktion där normering är ena ledet har deskription eller beskrivning i andra ledet. Deskription är en viktig fas i ett arbete som syftar till normering.

Eftersom sålunda terminologiskt arbete från språkvetenskaplig synpunkt sett är en del av lexikografin, krävs av dess utövare lingvistisk skolning eller tillgång till lingvistisk expertis. Detta i förening med bland annat den stora överlappningen mellan allmänspråk och fackspråk gör ett samarbete mellan olika organ inom ett land mycket angeläget. För undvikande av dubbelarbete och för undvikande av missförstånd på grund

av onödiga avvikelser i betydelse och form, för stärkande av det kulturella sambandet och av andra skäl är vidare ett nordiskt samarbete mycket angeläget. Av delvis samma skäl är det också viktigt med ett vidare internationellt samarbete.

Organ

Vilka är de organ som arbetar med terminologi? En viktig grupp är naturligtvis de olika centralerna för teknisk terminologi. Det rör sig här om Rådet for teknisk terminologi i Norge, Centralen för teknisk terminologi i Finland och Tekniska nomenklaturcentralen i Sverige. Också den isländska ingenjörssföreningen med dess mångåriga arbete på områden inom teknisk terminologi måste nämnas här. Över huvud taget vill jag i detta sammanhang framhålla vikten av att inte bara centralnordiska organ beaktas.

En annan grupp bildar de nationella nordiska språknämnderna: Norsk språkråd, Dansk Sprognævn, Sverigefinska språknämnden osv. Språknämndernas arbete med hithörande frågor betingas främst av överlappningen mellan allmänspråk och fackspråk och det därmed sammanhängande flödet av termer från fackspråk till allmänspråk. Om en svensk medicinsk språknämnd kommer till stånd enligt planerna, blir den givetvis betydelsefull också från termsynpunkt.

En tredje grupp bildas av ländernas organ för standardisering. Hit hör Norges Standardiseringsforbund, SIS — Standardiseringskommissionen i Sverige m.fl. Fastläggandet av termer är i detta fall ett led i standardiseringen i vidare mening.

Det finns också en grupp ämbetsverk som måste nämnas i detta sammanhang. Ett norskt exempel är Forsvarets felles materielltjeneste, som utnyttjar Norsk språkråds tjänster när det gäller genomgång av termförslag. För Sveriges del kan bland annat nämnas statens invandrarverk, som främst har behov av sociala och administrativa termer.

Begreppet terminologiorgan är alltså inte skarpt avgränsat. I själva verket finns det ytterligare ett antal organ av olika typer som bör delta i ett samarbete. Inte minst gäller detta institutioner och institut som är verksamma inom dataling-

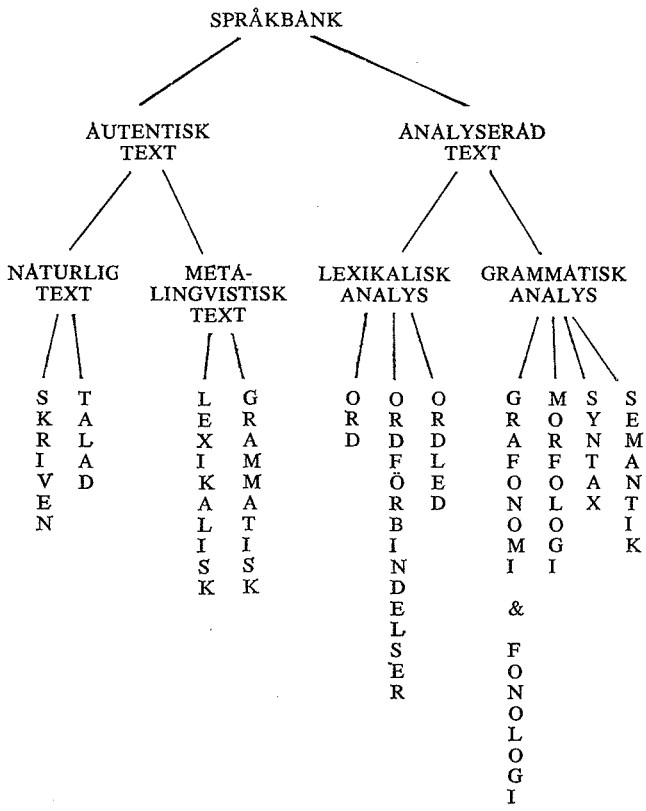
vistik och tillämpad lingvistik. Sådana är Projekt for data-maskinell språkbehandling (PDS) i Bergen, Institut for anvendt og matematisk lingvistik (IAML) i Köpenhamn, och Institutionen för språklig databehandling (Språkdata) i Göteborg. Skälen är flera. Dessa institutioner har lång erfarenhet av här aktuell teknik och metodik. De kan bland annat också ge möjligheter att undersöka hur terminologiska rekommendationer slår i allmänspråket. I synnerhet gäller detta naturligtvis i den mån språkbanker byggs upp. Som exempel kan jag nämna att Logoteket vid Språkdata har en textbank som nu närmar sig tjugo miljoner löpord och en ordbank som innehåller omkring 200 000 ord, vartill kommer omkring 300 000 personnamn. Vid institutionen drivs också ett forskningsprojekt som bygger upp en omfattande lexikalisk databas.

En språkbank kan se ut som figur 2 visar. Den innehåller alltså autentisk (obearbetad) och analyserad text. Den autentiska texten kan vara naturlig text eller metalingvistisk text, det vill i senare fallet säga ha formen av lexikon eller grammatik. Den analyserade texten kan ha underkastats lexikalisk eller grammatisk analys med dessa båda kategoriers underavdelningar. En fråga blir var en termbank hör hemma i denna strukturskiss. Den har sin plats i den lexikaliska slutpunkt som man kommer till via moderna autentisk text och metalingvistisk text. I detta övergripande perspektiv är en termbank sålunda en delmängd av en språkbank. Detta hindrar givetvis inte att den fysiskt sett kan vara en självständig delmängd.

Också sådana organ som arbetar med dokumentation och klassifikation har en plats i ett vidare samarbete. Jag tänker på organ av typen Danmarks Tekniske Bibliotek. Bland annat är tesaurusbegreppet en förmedlande länk.

Härutöver finns ett antal samarbetsgrupper av olika slag. Som exempel på nationella sådana kan jag nämna den danska terminologigruppen och den svenska arbetsgruppen för språkvårdssamverkan. Som exempel på en nordisk samarbetsgrupp kan jag nämna den arbetsgrupp som behandlar datanätsfrågan.

Till de nu nämnda organen kommer så Nordiska språksekretariatet, som börjar sin verksamhet den 1 juli 1978 och därmed



Figur 2. En språkbanks struktur.

inleder en ny fas i det nordiska samarbetet på det språkliga området.

Vi får sålunda åtminstone nio olika typer av organ, som på olika sätt borde ingå i ett terminologiskt samarbete. De är sammanfattningsvis följande.

- Centraler för teknisk terminologi
- Språknämnder
- Standardiseringsorgan

Vissa ämbetsverk
Datalogvistiska organ
Dokumentations- och klassifikationsorgan
Nationella samarbetsgrupper
Nordiska samarbetsgrupper
Nordiska språksekretariatet

Samarbete

Allmänt sett kan man urskilja minst fem grundläggande samarbetsuppgifter. Centralt är naturligtvis att normera termer med avseende på i första hand innehåll och i andra hand form. Vidare är det betydelsefullt att efterhand försöka arbeta sig in på nya fackområden av gemensamt intresse. En uppgift med ökande vikt är den att bygga upp kompatibla termbanker, exempelvis knutna till ett datanät. Hit hör bland annat frågan om i vad mån Mater är lämpligt som format för utbyte av terminologisk (och lexikografisk) information. En fjärde uppgift är att tillvarata allmänspråkets intresse i fråga om termer och i samband därmed studera termrekommendationernas öde i allmänspråket. Som en femte samarbetspunkt vill jag framhålla utvecklingen av internationella kontakter.

Min syn på samarbetsformerna är denna. Grundläggande är att varje enskilt organ skall kunna ha ett fritt och obundet samarbete med varje annat organ. Detta ger principiellt ett mycket tätt nät av förbindelselinjer. Om man så vill, skall man också kunna kanalisera samarbete via nationella eller nordiska samarbetsgrupper i den mån sådana finns.

Återstår Nordiska språksekretariatets roll. Jag har ställt samman de avsnitt i olika dokument som närmast berör nordiskt terminologiskt samarbete. I betänkandet Nordiskt språksekretariat (framlagt av Arbetsgruppen för utredning av språkvårdssamarbetet i Norden, 1977) heter det (s. 27):

Nordiskt språksamarbete borde bl.a. syfta till att så långt det är möjligt ge nya benämningar en likartad gestalt i de nordiska språken, och då det rör sig om fasta termer försöka åstadkomma definitioner med samma innehåll inom de olika språken.

Punkterna 4 och 6 i Riktlinjer för Nordiska språksekretariatet lyder:

4. Språksekretariatet skall kontinuerligt följa behovet av och upplysa om värdet av språk- och termsamarbete inom de nordiska länderna.

6. Språksekretariatet skall också undersöka och kontinuerligt följa det nordiska samarbete med språklig anknytning som förekommer eller etableras utanför språksekretariatet. Språksekretariatet bör kunna fungera som en central informationsinstans för alla former av nordiskt språksamarbete.

De två första momenten i paragraf 2 i Instruktion för Nordiska språksekretariatet har följande lydelse:

Språksekretariatet har särskilt till uppgift att

- a) vara rådgivande och koordinerande organ i språk- och termfrågor som rör mer än ett nordiskt språk,
- b) ta initiativ till utredningar och forskningsprojekt av gemensamt nordiskt intresse rörande t.ex. språkvård, terminologi, nordisk språkförståelse och grannspråksundervisning samt verka för att dessa frågor uppmärksammas vid universitetsutbildningen.

Jag tycker mig kunna strukturera dessa uppgifter ungefär så här. När det gäller termfrågor på nordiskt plan har Nordiska språksekretariatet till uppgift att

- (1) fungera som central informationsinstans
- (2) vara rådgivande och koordinerande
- (3) ta initiativ till utredningar och forskningsprojekt
- (4) verka för att frågorna uppmärksammas i universitetsutbildningen
- (5) upplysa om värdet av samarbete.

Att vara central informationsinstans bör innebära att samla in och sända ut information. Det kan gälla översikter, nyheter osv. Det blir viktigt att berörda organ kontinuerligt håller språksekretariatet underrättat om vad som sker, t.ex. genom att översända kopior av relevanta handlingar.

Den rådgivning som språksekretariatet kan komma att bedriva bör givetvis basera sig på uppgifterna i auktoriserade termlistor. Ett exempel på koordinerande verksamhet ger jag i kommentaren till nästa punkt. Till koordineringen räknar jag också förmedling av kontakter. Man skall kunna vända sig till språksekretariatet för att få veta vem man fördelaktigast skall vända sig till.

Initiativ till utredningar och forskningsprojekt bör väl främst gälla nya områden (arbetsmarknad, administration, utbildning, socialvård osv.). Det kan naturligtvis också gälla nya tekniska förfaranden. Man kan tänka sig att ett initiativ får den formen att språksekretariatet kallar en grupp fackexperter till en nordisk konferens. Där kan man tillsätta en kommitté som samarbetar med nationella organ på lämpligt sätt. Språksekretariatet kan koordinera samarbetet. Flera andra modeller kan tänkas, och initiativ kan som jag tidigare har sagt tas från vilket organ som helst. Ett samarbete är till stor del beroende av gemensamma nordiska anslag. När det gäller att utverka sådana medel bör språksekretariatet ha vissa möjligheter.

I fråga om universitetsutbildningen finns det plats för initiativ från språksekretariatets sida. Sekretariatet bör därvid dra nytta av erfarenheterna från den terminologiska utbildning som äger rum vid Handelshøjskolen i Köpenhamn. I detta sammanhang har jag också anledning att nämna den terminologikurs som anordnas inom ramen för Nordiska forskarkurser 1978.

Uppgiften att upplysa om värdet av samarbete ser jag som ett led i stärkandet av den nordiska kulturella samhörigheten.

Detta är viktiga och omfattande uppgifter. Det är uppenbart att språksekretariatet snarast behöver stöd från de tillkommande medarbetare som enligt planerna skall placeras i anslutning till de nationella språknämnderna. Vi skall också komma ihåg, att vad jag här har talat om rör terminologifrågorna. Bland annat tillkommer de allmänspråkliga och de s.k. språkpolitiska uppgifterna.

Låt mig till sist anknyta till språkvårdaren Erik Wellander. När han skulle sammanfatta sina rekommendationer, gjorde han det som bekant i form av fyra uppmaningar:

Skriv klart!
Skriv enkelt!
Skriv kort!
Skriv svenska!

För samarbetet i fråga om termer skulle jag vilja tänka mig tre imperativer:

Tänk fackspråkligt!
Tänk allmänspråkligt!
Tänk nordiskt!

Litteratur

- Allén, Sture, Den svenska språkvårdens organisation. (Språkvård 1975: 4, s. 7—11.)
- Fackspråk. En antologi red. av Bertil Molde. (Skrifter utg. av Svenska språknämnden. 57. 1976.)
- Grünbaum, Catharina, Ett nordiskt språksekretariat. (Språk i Norden 1977, s. 23—31.)
- Nordiskt språksekretariat. Betänkande avgivet av arbetsgruppen för utredning av språkvårdssamarbetet i Norden. (Nordisk utredningsserie A 1977: 1.)
- Nordterm 1976. Terminologiskt samarbete i Norden. (Tekniska Nomenklaturcentralen. 1976.)
- Petőfi, János S. & Podlech, Adalbert & von Savigny, Eike (Hrsg.), Fachsprache — Umgangssprache. Kronberg 1975.
- Schwarz, Stephan, Om fikonspråkets nödvändighet. (Språkvård 1975: 1, s. 4—8.)
- The Termdok Bulletin 34. (Tekniska Nomenklaturcentralen. 1977.)

En svensk medicinsk språknämnd

Av *Bertil Molde*

Till 1975 års riksdag inlämnades en motion om "inrättande av en medicinsk nomenklaturcentral" i Sverige. Förslaget hade enligt motionärerna föranletts av att det på det medicinska området i Sverige råder en besvärande terminologisk oreda. Denna oreda sades bero dels på att redan det internationella språkbruket på området är växlande och oenhetligt, dels på att nya termer, som ofta har sitt ursprung i engelskan, inte anpassas på ett enhetligt sätt till det svenska språksystemet. Enligt förslagsställarna borde en "medicinsk nomenklaturcentral" inrättas. Den skulle i första hand ha till uppgift dels "att rensa upp i den snabbt växande medicinska synonymfloran", dels "att skapa fastare normer för det medicinska språket inte minst genom att bistå i det svåra arbetet att bilda nya termer".

Denna motion behandlades 1975 i riksdagens socialutskott, som begärde yttranden om den från ett stort antal remissinstanser, bl.a. från Svenska språknämnden. Remissyttrandena var i stort sett positiva till tanken att särskilda insatser borde göras för vården av det medicinska språket. Däremot rådde delade meningar om hur denna språkvårdsfråga lämpligen borde lösas.

Svenska språknämnden tillhörde de remissinstanser som ville se frågan om det medicinska språket i ett vidare perspektiv. Nämnden yttrade bl.a. följande:

"Medicinsk terminologi är ingalunda ett klart avgränsat område. I vissa stycken kan den tänkas gå in på sådana områden som Tekniska nomenklaturcentralen behandlar så att säga från andra hållet, t.ex. kemi, apparatteknik etc. Men också helt andra områden, t.ex. psykologi och sociologi, torde aktualiseras inom det medicinska fackspråket. Eftersom arbetet med den medicinska terminologin alltså kräver jämkande, översyn och samordning av åtskilliga del-

språk och dessutom en anpassning till det svenska allmänspråket finner språknämnden det nödvändigt att arbetet med medicinens språk inordnas i det allmänna arbete som bedrivs på språkvårdens och språkplaneringens område i Sverige. Språknämnden anser det därvid naturligt att den sakkunskap och överblick över den språkliga utvecklingen i Sverige som finns tillgänglig inom språknämnden utnyttjas så, att arbetet med terminologier på skilda områden, då också den medicinska terminologin, kan samordnas.”

Efter remissbehandlingen beslöt riksdagens socialutskott att tillkännage för regeringen att särskilda insatser borde göras för vården av det medicinska språket. Utskottet uttalade därvid att dessa insatser skulle syfta såväl till större enhetlighet inom det medicinska språket som till främjande av ett medicinskt allmänspråk som underlättar kommunikationen mellan medicinalpersonal och allmänhet. Utskottet ville emellertid inte förorda någon viss organisatorisk lösning av den medicinska språkvården utan ansåg att denna fråga måste utredas ytterligare.

Regeringen uppdrog därför i slutet av 1975 åt Socialstyrelsen att i samråd med bl.a. Svenska språknämnden och Svenska läkaresällskapet utreda frågan om lämplig organisation av den medicinska språkvården. Socialstyrelsen tillsatte en arbetsgrupp med tre representanter för Socialstyrelsen och en från vardera språknämnden och läkaresällskapet. Arbetsgruppen kompletterades sedan med ytterligare en representant för läkaresällskapet och en från Landstingsförbundet (som kan anses representera den svenska sjukvårdens huvudmän).

Arbetsgruppen slutförde sitt arbete under 1977 och överlämnade i november 1977 sin utredningsrapport, Medicinsk språkvård, till Socialstyrelsen. Därifrån gick rapporten vidare till regeringen (Socialdepartementet).

I rapporten föreslås att en särskild nämnd för medicinsk språkvård skall inrättas. Denna nämnd skulle enligt förslaget få 11 medlemmar, representerande Svenska språknämnden (2 medlemmar), Socialstyrelsen, Landstingsförbundet, Kommunförbundet, Publicistklubben, Svenska läkaresällskapet, de medicinska fakulteterna, socialhögskolorna, Tekniska nomenklaturcentralen och Sjukvårdens och socialvårdens planerings- och rationaliseringsinstitut (Sprri). Av de två ledamöterna från

Svenska språknämnden skulle den ene vara ordförande i den föreslagna medicinska språknämnden.

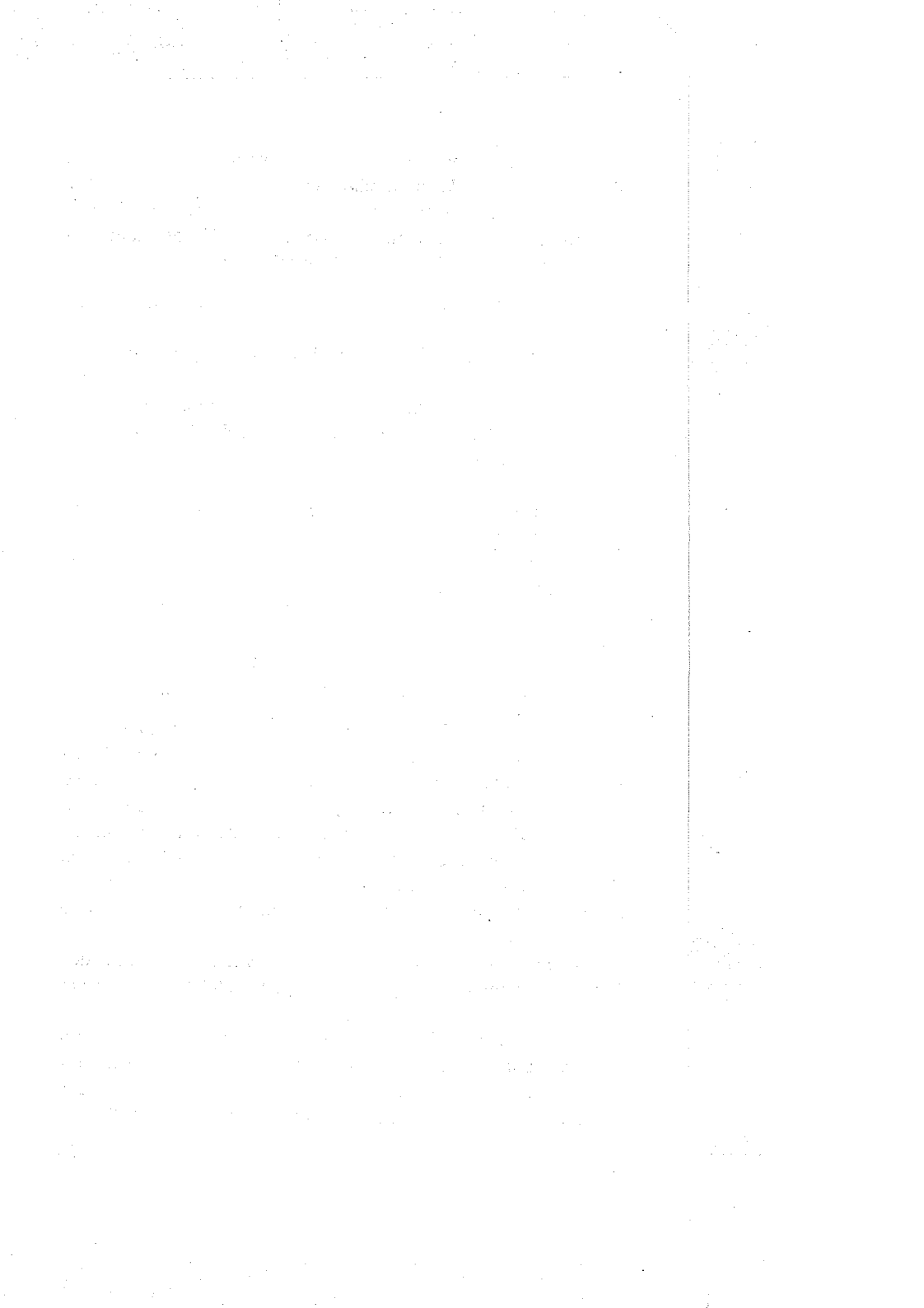
Denna nämnd skulle själv utforma de närmare direktiven för arbetet, men i utredningsrapporten föreslås att nämnden och dess sekretariat skall ha följande arbetsuppgifter:

- inventera det medicinska språkbruket (i vidare bemärkelse)
- kontinuerligt följa det medicinska språkets utveckling, registrera nytillkomna ord m.m.
- samverka med andra språkvårdsorgan inom landet
- samverka på det nordiska planet och följa internationella utvecklingen
- utarbeta olika typer av ordlistor
- utarbeta språkliga rekommendationer såsom skrivregler m.m.
- verka för att sjukvårdens personal tillägnar sig ett enklare språk
- verka för att språkliga synpunkter beaktas i sjukvårdspersonalens utbildning
- verka som rådgivnings- och upplysningscentral för myndigheter, institutioner och enskilda m.fl.

Enligt förslaget skall nämnden ha ett eget sekretariat med en språkvetenskapligt utbildad tjänsteman, helst också med särskild kännedom om medicinens språk, och en tjänsteman med medicinsk sakkunskap. Vidare skulle sekretariatet ha en kontorist anställd på halvtid. Utredningen tänker sig också ett mycket nära samarbete mellan den medicinska nämnden och Svenska språknämnden. Helst skulle man vilja ha lokalgemenskap med språknämnden, något som f.n. av praktiska skäl inte är genomförbart.

I rapporten finns också en beräkning av kostnaderna för den föreslagna nämnden. De skulle uppgå till 500 000 kronor per år.

Förslaget har remissbehandlats under våren 1978, och flertalet remissinstanser har ställt sig positiva till det mesta i utredningen. Det finns därför anledning att hoppas på att den föreslagna nämnden kan börja sin verksamhet under 1979.



Nyare litteratur av interesse för språkvårdsarbetet

PUBLIKATIONER FRA SPROGNÆVNENE

Dansk Sprognævn. Årsberetning 1976/77. Gyldendal, København 1977. 30 s.

Som i de tidligere årgange består ca. halvdelen af årsberetningen af et udvalg af de svar som Sprognævnet har givet skriftligt.

Kielikello, Finska språkbyråns informationsskrift, har utkommit med numren 9 och 10. Båda innehåller material som kan intressera också en bredare, icke finskkunnig publik.

Kielikello nr 9 uppfylls till stor del av en omfattande bibliografi över specialordböcker och ordlistor för teknik, näringsliv och närliggande ämnesområden. Avsikten har varit att åstadkomma en komplett förteckning över sådana ordböcker, ordlistor och terminologier som innehåller finska och/eller svenska termer. Förteckningen kompletteras ytterligare i Kielikello nr 10.

Det för skandinavisk publik intressantaste innehållet i Kielikello nr 10 är en rekommendation för transkribering till ryska av finska och svenska namn, och en motsvarande rekommendation för transkribering av ryska namn i finsk text. Kielikello nr 10 utgör på det sättet en välkommen komplettering till de nordiska språknämndernas gemensamma skrift Ryska namn.

Kielikello kan beställas från Statens tryckericentral, marknadsföringsavdelningen, PB 516, SF-00101 HELSINGFORS 10.

Norsk språkråd. Årsmelding 1977. Oslo 1977. 29 s. Årsmeldingen gir en oversikt over Norsk språkråds virksomhet i 1977 og inneholder lov og vedtekter for Norsk språkråd.

Ny ord i dansk 1970—71. Udgivet af Dansk Sprognævn. Gyl-
dendal, København 1978. 115 s.

Bogen er en fortsættelse af *Ny ord i dansk 1968—69*, der udkom i 1972. Den indeholder ca. 500 ord og ordforbindelser som er blevet mere eller mindre almindelige i toårsperioden 1970—71. Ved hvert ord er der anført eksempler i form af citater fra aviser, tidsskrifter, bøger, radio, tv osv., med kildeangivelser. Foruden den alfabetiske ordliste indeholder bogen en systematisk oversigt over ordtyper. Af den fremgår det bl.a. at dansk stadig bliver stærkt påvirket af især engelsk og svensk.

Hvornår — eller om — der kommer et nyt bind i serien *Ny ord i dansk*, er på grund af Dansk Sprognævns personalesituation højst usikkert.

Nyt fra Sprognævnet. Nr. 19. 1977. 8 s.

Nummeret indeholder et udvalg af svar som Sprognævnet har givet, og en artikel af *Erik Hansen* om brugen af *at* efter verberne *turde*, *gide* og *behøve* ("Behøver vi at?").

Siden *Nyt fra Sprognævnet* begyndte at udkomme i 1968, er der blevet udsendt to numre af bladet om året. På grund af nedskæringerne i Dansk Sprognævns budget bliver der dog kun råd til at udsende ét nummer i 1978, og nr. 20, der skulle have udkommet i april 1978, er derfor udskudt til oktober 1978.

For 1979 er der bebudet yderligere nedskæringer i nævnets budget, hvorfor det er overvejende sandsynligt at nr. 20 vil blive det indtil videre sidste nummer af bladet.

Serien *Skrifter utgivna av Svenska språknämnden*:

Nr 61 *De nordiska språkens framtid*. En antologi redigerad av Bengt Sigurd. 1977. (Anmäls på s. 90.)

Nr 62 *Språk i Norden 1977*. Årsskrift för de nordiska språknämnderna. 1977.

Nr 63 *Per A. Pettersson, Sjukvårdsspråk*. 1977. (Anmäls på s. 102.)

Språknytt, meldingsbladet for Norsk språkråd, kom i 1977 som vanleg med fire nummer på 16 sider kvar. Nr. 1 konsentrerte seg langt på veg om femårsjubileet for Norsk språkråd og dei

problem, arbeidsfelt og oppgaver som byr seg fram for rådet. Dette emnet vart drøfta i ein artikkel av Leif Mæhle (s. 2—7) og eit intervju med Lars Sødal (s. 7—9). Spørsmålet om bruk av fremmendord i norsk vitskap vart drøfta av Tore Hauger i same nummeret (s. 10—11), og av Marianne Haslev i nr. 3 (s. 10—12). Else Ryen skreiv i nr. 2 (s. 1—3) om språkbrukskilnader mellom kjønna. Vagleik Leira har i fleire artiklar (nr. 2 s. 10—13, nr. 3 s. 1—3, nr. 4 s. 7—8) skrive om nyordsvoksteren i språket. Av andre emne som er tekne opp, kan vi nemne etymologi (Oddvar Nes, nr. 2 s. 4—7), normering av stadnamn (Aksel Lydersen, nr. 3 s. 5—6), den nye *Riksmålsordboken* (bokmelding av Dag Gundersen, nr. 3 s. 7—9), språksosiologi (Lars S. Vikør, nr. 4 s. 4—6) og samsvarbøying av adjektiv og partisipp på bokmål (nr. 4 s. 12—13).

Språkvård, Svenska språknämndens tidskrift, har som tidigare utgivits med fyra nummer. Ur innhålltet kan nemnas följande artiklar. Nr 1: *Margareta Westman*, "Språklig bedömning i skolan", *Sigurd Fries*, "Växtnamnsvård", *Bertil Molde*, "Kvalité, specialité och societé". Nr 2: "Alla lärare svensklärare?" — ett brev med kommentarer, *Karl-Hampus Dahlstedt*, "Demokrati och språkvård", *Britt-Louise Gunnarsson*, "Om syndens utveckling i svenskan" (om ordet *synd*). Nr 3: "Alla lärare svensklärare" — fortsatt och avslutad debatt, *Ulf Telemann*, "Rätt och rätt i språket". Nr 4: *Mikael Reuter*, "Svenskan i Finland och finlandssvensk språkvård", *Inger Marcks von Würtemberg*, "Om språkvård i statens tjänst", *Peder Skyum-Nielsen*, "International sprogplanlægning".

Svensk handordbok utgiven av Svenska språknämnden. 3:e tryckningen. 1977.

Utbildningsterminologi. Finsk-svensk ordlista. Forskningscentralen för de inhemska språken, Svenska språkbyråns ordlistor 1, Helsingfors 1977. Sammanställd av Mikael Reuter. 80 s.

Ordlistan har kommit till för att svara mot det stora behovet av auktoriserad svensk terminologi på utbildningens område i Finland. De senaste årtiondenas utbildningsreformer — grund-

skolan, högskolornas examensreform och den förnyade utbildningen på gymnasial nivå — har medfört en uppsjö av nya termer och uttryck på finska. De svenska motsvarigheter som ges i ordlistan har kommit till genom ett omfattande lagarbete med representanter för berörda myndigheter och andra sakkunniga, och i många fall har det varit fråga om ett aktivt nyskapande.

Bokens huvuddel är en finsk-svensk ordlista med omkring tvåusen uppslagsord och fraser. Därefter följer en förteckning över läroplanskommissionerna för utbildningen på gymnasial nivå och en förteckning över de föreslagna nya grundlinjerna inom yrkesutbildningen, båda med de finska namnen som uppslagsord. I ett specialavsnitt redigerat av Finska språkbyrån ges rekommendationer om bättre finska termer än vissa av dem som tidigare använts. Ett svenskt register på 12 sidor ger sidhänvisningar till den finsk-svenska delen. Boken avslutas med tilläggskommentarer om några problematiska frågor: benämningarna på de olika utbildningsnivåerna, olika slag av vidareutbildning, olika ord för urval och antagning och slutligen akademiska grader och titlar i Finland.

Ordlistan distribueras av Statens tryckericentral, marknadsföringsavdelningen, PB 516, SF-00101 HELSINGFORS 10.

Westman, Margareta: Att skriva bättre offentlig svenska. Utgiven av Statens personalutbildningsnämnd och Svenska språknämnden. 1977. (Anmäls på s. 109.)

DANMARK

Af Henrik Galberg Jacobsen (HGJ) og Pia Riber Petersen (PRP)

Andersen, Peter Bøgh: Sproget på arbejde. Bidrag til en materialistisk sprogteori. GMT, Kongerslev 1977. 233 s. + appendiks m. tekster og protokoller.

Formålet med bogen er "at bidrage til skabelse af en sprogteori på et materialistisk grundlag, en teori der fra starten opfatter sproget som et uadskilleligt led i samfundet". Bogen

skolan, högskolornas examensreform och den förnyade utbildningen på gymnasial nivå — har medfört en uppsjö av nya termer och uttryck på finska. De svenska motsvarigheter som ges i ordlistan har kommit till genom ett omfattande lagarbete med representanter för berörda myndigheter och andra sakkunniga, och i många fall har det varit fråga om ett aktivt nyskapande.

Bokens huvuddel är en finsk-svensk ordlista med omkring tvåusen uppslagsord och fraser. Därefter följer en förteckning över läroplanskommissionerna för utbildningen på gymnasial nivå och en förteckning över de föreslagna nya grundlinjerna inom yrkesutbildningen, båda med de finska namnen som uppslagsord. I ett specialavsnitt redigerat av Finska språkbyrån ges rekommendationer om bättre finska termer än vissa av dem som tidigare använts. Ett svenskt register på 12 sidor ger sidhänvisningar till den finsk-svenska delen. Boken avslutas med tilläggscommentarer om några problematiska frågor: benämningarna på de olika utbildningsnivåerna, olika slag av vidareutbildning, olika ord för urval och antagning och slutligen akademiska grader och titlar i Finland.

Ordlistan distribueras av Statens tryckericentral, marknadsföringsavdelningen, PB 516, SF-00101 HELSINGFORS 10.

Westman, Margareta: Att skriva bättre offentlig svenska. Utgiven av Statens personalutbildningsnämnd och Svenska språknämnden. 1977. (Anmäls på s. 109.)

DANMARK

Af Henrik Galberg Jacobsen (HGJ) og Pia Riber Petersen (PRP)

Andersen, Peter Bøgh: Sproget på arbejde. Bidrag til en materialistisk sprogteori. GMT, Kongerslev 1977. 233 s. + appendiks m. tekster og protokoller.

Formålet med bogen er "at bidrage til skabelse af en sprogteori på et materialistisk grundlag, en teori der fra starten opfatter sproget som et uadskilleligt led i samfundet". Bogen

er bygget op omkring analyser af "produktionssprog" i dette tilfælde det sprog nogle automekanikere bruger under og til deres arbejde. *HGJ*

Blinkenberg, Andreas og Høybye, Poul: Dansk-fransk ordbog/ Dictionnaire Danois-Français. Tredje reviderede og forøgede udgave. Bind 2, 2. halvbind, sla—å. Arnold Busck, København 1977. S. 505—1039.

Med udsendelsen af dette halvbind er den ny udgave afsluttet. Første halvbind blev udsendt i 1975 (se Sprog i Norden 1976, s. 89). Ordbogen er med sine ca. 230 000 opslagsord (2. udg.: ca. 200 000) den ordbog der indeholder flest danske opslagsord. *HGJ*

Chomsky, Noam: Om sprog. Oversat fra *Reflections on Language* (1975) af Lone Hedemann. Gyldendal, København 1977. 247 s.

I bogen behandler Chomsky "uenigheden mellem psykologer, filosoffer og lingvister om sprogets struktur og udvikling og analyserer årsagerne til, at sprogforskningen har fulgt andre baner end den naturvidenskabelige". Der er en omfattende bibliografi og et navnerregister. *PRP*

Corder, S. Pit: Sprogundervisning og sprogvidenskab. Oversat fra *Introducing Applied Linguistics* (1973) af Per Bondesen. Gyldendals sprogbibliotek. Gyldendal, København 1977. 370 s.

Indeholder hovedafsnittene Sprog og sprogindlæring, Lingvistik og sprogundervisning, og Metoder i anvendt lingvistik. Med fyldig litteraturliste og med emnerregister og navnerregister. *HGJ*

Danmarks gamle Ordsprog II. "Hans Thomissøns Ordsprog". Poul Enevoldsen: Farrago. Rostgaard 218, 4° og Thott 1509, 4°. Udg. af John Kousgård Sørensen. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. C. A. Reitzels Boghandel, København 1977. 184 s.

Det først udsendte bind i udgaven *Danmarks gamle Ordsprog (DgO)*. Udgaven skal omfatte alle trykte og utrykte ord-

sprogssamlinger fra tidsrummet 1500—1700 (fra Peder Låle til Peder Syv). Den kommer antagelig til at bestå af 7 bind. *HGJ*

Danske Folkemaal. Generalregister til årgang 1—20 (1927—1975). Udg. af Institut for Dansk Dialektforskning (Udvalg for Folkemaal). Akademisk Forlag, København 1977. 93 s.

Generalregisteret indeholder en alfabetisk indholdsfortegnelse, en fortegnelse over anmeldte forfattere og tidsskrifter, et personregister, et sagregister, et topografisk register omfattende sproglige eller saglige bidrag til behandlingen af de enkelte dialektområder og et ordregister. *PRP*

Gradenwitz, Mogens: Dansk Tekstlære. Gyldendal, København 1977. 268 s.

Bogen er beregnet som lærebog for seminarierne og ved basisundervisningen ved universiteterne. Forfatteren kommer hele danskfaget rundt; starter i beskrivelse af det grafiske og ender med fortolkning af tekster. Undervejs er der bl.a. afsnit om billedlæsning, fonetik, stavefejl, versrytme, syntaks og argumentationsanalyse. Der er litteraturhenvisninger og en alfabetisk liste over fagudtryk. *PRP*

Hansen, Helge m.fl.: Retorik. Teori og praksis. Munksgård, København 1977. 162 s.

Bogen er tænkt som en grundbog i retorik ved seminarier og universiteter. Der er 5 kapitler, skrevet af hver sin forfatter. *Helge Hansen* skriver om Stemmebrug, *Carl Ulrik v. S.-Ph. Andersen* om Sprogbrug, *Børge Troelsen* om Udtrykselementerne, *Ellen Malberg* om Oplæsning af fiktionsprosa og *Poul Martin Møller* om Fri mundtlig fremstilling. Hvert kapitel indeholder en del opgaver og øvelser, og der er supplerende litteraturlister. *PRP*

Holmboe, Henrik: Dansk Retrogradordbog. Akademisk Forlag, København 1978. 259 s.

Denne baglænsordbog er "den første af sin art på dansk og om dansk", og den imødekommer et stort behov. Netop fordi den er den første kunne man måske have ønsket sig et fyl-

digere forord hvor de principielle problemer med at lave en sådan ordbog, blev præsenteret. Antallet af ord er "ca. 51.000, dvs. ret nøje det samme omfang og ordforråd som i Nudansk Ordbog og Retskrivningsordbogen", og ordene er ordnet i fire grupper: en hovedliste, og lister over henholdsvis personnavne, danske stednavne og udenlandske stednavne. *PRP*

Kjøller, Klaus: Aktiv seer eller Hvordan jeg lærte at elske politikerne. Borgen, København 1977. 130 s.

Bogens emne er sprogbrug i vid forstand hos "mediepolitikere" som fx Mogens Glistrup og Erhard Jacobsen. Forfatteren har sat sine sprogbogsanalyser ind i en fiktiv ramme, hvad der — sammen med bogens hele humoristiske tone — medvirker til at de kan læses med udbytte af en bredere kreds end dem der normalt læser faglitteratur om sprog og sprogbrug. *HGJ*

Kontrastiv Lingvistik i Danmark. Udgivet af Statens humanistiske Forskningsråd 1977. 243 s. Distr.: Institut for germansk filologi, Københavns Universitet, Njalsgade 80, 2300 København S.

Bogen er en samling af foredrag holdt på Statens humanistiske Forskningsråds seminar i København 31.8—3.9.1976. Den indeholder bl.a. en orientering om et projekt Dansk grammatik for udlændinge af *Chr. Becker-Christensen* og *Anne Marie Heltoft*. Grammatikken er struktureret ud fra semantiske kriterier.

Viggo Hjørnager Pedersen gør rede for den kommende store dansk-engelske ordbog (som skal efterfølge Vinterberg & Bodelsen: Dansk-Engelsk Ordbog, 1976) i artiklen Engelsk Instituts ordbogsprojekt — organisatoriske og metodiske problemer, og *Elisabeth Møller* behandler planerne for den store dansk-tyske ordbog i artiklen Projektet "Dansk-tysk ordbog". *PRP*

Kruse-Blinkenberg, Lars: Dansk Bibelsprog 1716—1740. Skrifter udgivet af Københavns Universitets Institut for Religionshistorie 3. København 1978. 144 s. Distr.: Institut for Religionshistorie, Købmagergade 44—46, 1150 København K.

Afhandlingen knytter sig til forfatterens tidligere arbejder om dansk bibelsprog: "*Sproget i midten*". Nogle bidrag til *beskrivelsen af oplysningstidens danske bibelsprog* (Festskrift udg. af Københavns Universitet i anl. af årsfesten 1975), og *Velsigne og velsignelse — et bidrag til dansk betydningslære* (omtalt i *Sprog i Norden* 1977, s. 75 f.). Bogens første del har overskriften *Bibelsproget 1716—1740*, mens anden del behandler betydningen af ordene *anger* og *angre* i Christian den Sjettes Bibel 1740. Med et resumé på engelsk. *HGJ*

Meddelelser fra Dansk lærerforeningen. 15. årgang, hæfte 3. Gyldendal, København 1977. S. 203—303.

Hæftet er et temanummer med 6 artikler om skolesprog, nærmere betegnet "klasseværelsesinteraktion", dvs. samtalerne mellem lærer og elever i klassen. *HGJ*

Mortensen, Mette: Sprog og skole. Studierien udg. af Dansk lærerforeningen. Gyldendal, København 1977. 56 s.

Øvelsestekster (2 interview med gymnasieelever, 1 med en gymnasielærer) og artikler om sprog og begrebsdannelse mv. De fleste af artiklerne er optryk (bl.a. fra *Børn, sprog og undervisning*, 1975 (se *Sprog i Norden* 1976, s. 90), og fra *Maktspråket*. *Pockettidningen R*, 1973 (se *Sprog i Norden* 1975, s. 115 f.)). Bogen er beregnet for gymnasier, hf-kurser og seminarier. *HGJ*

Mål & Mæle. 4. årgang, nr. 1—4. Redigeret af Erik Hansen og Ole Tøgeby. Arena, Viborg 1977—78. Hvert nummer er på 32 s.

Foruden den faste sprogkasse er følgende artikler af særlig interesse for sprognævnens arbejde: *Stig Örjan Ohlsson*: *Nabospråksforståelse*. *Nabospråk* eller *grannspråk* (nr. 1); *Allan Karker*: *Annisitetens chance* (om det usandsynlige i at *Retskrivningsordbogen* optager formen *annisitet* ved siden af *anciennitet*, nr. 3); *Pia Riber Petersen*: *Center i centrum* (om *center* som produktivt orddannelseselement, nr. 4). *HGJ*

Nudansk Ordbog. Bind 1—2. 9. udgave ved Erik Oxenvad.

Politikens Forlag, København 1977. 1174 s.

Denne udgave er revideret og forøget i forhold til 8. udgaven som kom i 1974. 1. udgaven er fra 1953. *PRP*

Papir. Tidsskrift for sprogforskning. 2. årgang, nr. 7. Redigeret af Frans Gregersen, Jesper Hermann og Jan Katlev. GMT, Kongerslev 1977. 123 s.

Tidsskriftet indeholder to artikler: Sociolingvistikens sprogbegreb af *Harriet Bjerrum Nielsen* og En eksemplarisk beskrivelse af en folkeskolelærers praksis af *Anne-Marie Søderberg*. *PRP*

Pedersen, Karen Margrethe: Dialekt, regionalsprog, rigssprog — en analyse af børns skolesprog. Udg. af Institut for Grænseregionsforskning, Åbenrå 1977. 132 s.

En undersøgelse af forholdet mellem rigssprog og dialekt og regionalsprog hos elever på forskellige klassetrin i Gram i Sønderjylland. Undersøgelsen omfatter, foruden elevernes skolesprog, sproget i elevernes hjem og lærernes opfattelse af forholdet mellem rigssprog og dialekt/regionalsprog. Forfatteren fremhæver de problemer som brugen af dialekt og regionalsprog giver mht. bl.a. læsning og mundtlig og skriftlig fremstilling, og diskuterer i et afsluttende kapitel mulighederne for at afhjælpe disse problemer. *HGJ*

SAML. Skrifter om anvendt og matematisk lingvistik. Nr. 4. Redigeret af Henning Spang-Hanssen. Udg. af Københavns Universitets Institut for Anvendt og Matematisk Lingvistik. København 1977. 118 s. Stencileret. Distr.: SAML, Institut for Anvendt og Matematisk Lingvistik, Njalsgade 96, 2300 København S.

I dette nummer af tidsskriftet er der især to artikler der har interesse i denne sammenhæng. I artiklen *En orientering om DANWORD* redegør *Bente Mægaard og Hanne Ruus* for deres projekt hvis formål er "at undersøge et repræsentativt udsnit (på 1.25 million løbende ord) af moderne dansk med automatiske metoder, især med henblik på frekvens af ord. Udover de beregnede frekvenser har projektet interesse ved

udviklingen af de automatiske metoder til bl.a. morfologisk analyse og entydiggørelse af homografer og ved anvendelse af databaseteknik til lagring af de fundne resultater”.

Erik Hansen skriver om Grammatisk interpunktion. Dansk Sprognævn arbejder med at redigere en ny udgave af Retsskrivningsordbogen, og i den forbindelse har Erik Hansen givet udkast til afsnittet om kommatering. Artiklen her er affødt af det arbejde. *PRP*

Skyum-Nielsen, Peder: Language Problems and Language Treatment in the Danish Speech Community. Language Planning Newsletter, vol. 4, no. 1, febr. 1978, s. 1 og 3—5. East-West Center, Culture Learning Institute, Honolulu, Hawaii.

Forfatteren giver bl.a. en kritisk oversigt over Dansk Sprognævns virksomhed og skitserer et forslag til forbedring af grundlaget for sproglig normgivning i Danmark. *HGJ*

SPRINT. Sproginstitutionernes Tidsskrift. Handelshøjskolen i København. 1977.1 og 1978.1. Distr.: SPRINT, HHK, Fabrikvej 7, 2000 F.

Bladet, der tænkes udsendt 3 gange om året, vil i lettilgængelig form behandle emner inden for først og fremmest de fire hovedsprog engelsk, fransk, spansk og tysk. De to indtil nu udsendte numre har bl.a. indeholdt artikler om brugen af store eller små bogstaver i initialforkortelser, om terminologi (“Terminologi — hvad er det?”), om termerne helsætning og hovedsætning, og om kommunal terminologi på dansk og tysk. *HGJ*

Tendenser i Nordisk Psyko- og Sociolingvistik. Metodeseminar i Stockholm, april 1976. Redigeret af Jesper Hermann i samarbejde med Inger Ahlgren, Jan Anward og Hans Rossipal. Udg. med støtte af Nordisk Kulturfond, København 1977. 116 s.

20 seminarindlæg af yngre nordiske lingvister med resumeer af de efterfølgende diskussioner. Af særlig interesse for sprognævnets arbejde er *Peder Skyum-Nielsen: Undersøgelse af principgrundlaget for sproglig normgivning vedrørende dansk.* *HGJ*

FINLAND

Av Mikael Reuter

Andersson, Erik: Verbfrasens struktur i svenskan. En studie i aspekt, tempus, tidsadverbial och semantisk räckvidd. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut, nr 18, Åbo 1977. 564 s.

Denna digra doktorsavhandling har som mål att beskriva den syntaktiska strukturen i svenskans verbfraser för att nå fram till en bättre förståelse av korrespondensen mellan uttryck och innehåll. Den lingvistiska ramen är transformations-teoretisk, och författaren skisserar upp några basregler, som alstrar djupstrukturer, och några transformationer, som förvandlar djupstrukturerna till ytstrukturer, och diskuterar vidare några begränsningar på överensstämmelsen mellan ytstrukturerna och de semantiska representationerna.

Andersson börjar sin beskrivande framställning med att diskutera olika typer av tidsadverbial i svenskan: minimi- och maximidurationer (*i en minut resp. på en minut*), finala durationer (*för maj månad*), tidpunktsadverbial (*kl. 16, vid tredje försöket*), kardinala iterationsadverbial (*fyra gånger*), frekvensadverbial (*tre gånger i veckan*) och ordinala iterationsadverbial (*för tredje gången*). Han visar här på den s.k. motivationsprincipen: varje tidsadverbial bör vara motiverat för att få användas, och denna princip kan förklara många av de semantiska och syntaktiska begränsningar som kan påvisas i fråga om användningen av tidsadverbial.

Följande kapitel behandlar svenskans aspektkategorier. Imperfektiva verbfraser kan beteckna stabila tillstånd (*bo i Åbo*) eller temporära tillstånd (*springa*), perfektiva verbfraser kan beteckna durativa händelser (*bestiga ett berg*) och momentana händelser (*slockna*). Gränserna mellan de olika kategorierna är emellertid stundom flytande, och bl.a. genom att studera vilka tidsadverbial som kan användas kan man visa hur det är möjligt att genom vad författaren kallar aspektuell avledning förändra aspekten hos vissa verbfraser. Så kan t.ex. en perfektiv verbfras för en durativ händelse i vissa fall avledas till en imperfektiv verbfras för temporärt tillstånd: *Han byggde ett*

hus när jag var där, men har inte fått det färdigt än.

Författaren fortsätter med att redogöra bl.a. för svenskans tempusystem och samspelet mellan tempusform och tidsadverbial. Han diskuterar bl.a. begränsningar i användningen och placeringen av *redan*, *ännu*, *först* och *längre* i olika tempusformer och skillnaden mellan imperfektum och *ha*+supinum (*Einstein har besökt Princeton många gånger* förutsätter att Einstein lever och vi måste alltså nu använda satsen *Einstein besökte Princeton många gånger*; *Princeton har besökts av Einstein* kan man däremot säga så länge Princeton existerar, och tempusvalet är alltså beroende av topikvalet).

I ett kapitel om förhållandet mellan semantisk och syntaktisk struktur ges en rad regler för överensstämmelsen mellan ytstrukturen och den semantiska strukturen. Författaren visar bl.a. att ett element som står högt i den semantiska hierarkin, i ytstrukturen bör stå antingen i en högre sats än ett lägre element, eller också anknytas senare till verbfrasen. Ofta är emellertid reglerna inte absoluta, utan kan tolkas som performanstendenser. Avvikelser från reglerna markeras ofta med intonationen.

Andersson uppställer slutligen några frasstrukturregler och transformationer för svenskan, och diskuterar framför allt fundamentering, finitframflyttning, adverbialhopp över subjektet, adverbialflyttning till mittfältspats, pronomenhopp och kvalifikatorframflyttning.

Det är omöjligt att inom ramen för en begränsad recension göra Erik Anderssons omfattande studie rättvisa. Det råder i varje fall inga tvivel om att den innehåller en imponerande mängd kunskap om de regler och begränsningar som styr vår användning av verbfraser och framför allt av olika slags adverbial. Boken erbjuder intressant läsning inte bara för lingvister utan också för mera praktiskt inriktade språkbrukare och språkvårdare.

Språkbruk och språkvård. Tredje upplagan, väsentligt omarbetad. Red. av Björn Pettersson och Mikael Reuter. Schildts, Helsingfors 1977. 142 s.

Språkbruk och språkvård omfattar en samling uppsatser

kring språkanvändning och språkriktighet och ett par kommenterade ordlistor. Boken är avsedd som vägledning för språkbrukare och översättare, och den behandlar framför allt finlandssvenskan och dess problem. Den aktuella tredje upplagan innehåller två nyskrivna uppsatser och också det övriga innehållet är omarbetat och moderniserat.

Boken inleds med en uppsats av Carl-Eric Thors om språkvård förr och nu. Författaren behandlar dels den internationella och allmänsvenska språkvården, dels den finlandssvenska språkvården sedan 1800-talets slut. Uppsatsen är nyskriven.

I den andra nyskrivna uppsatsen skriver Mikael Reuter om uttalet i finlandssvenskan, huvudsakligen i jämförelse med det rikssvenska uttalet men också med sidoblickar på finskt uttal. Det är främst fråga om en deskriptiv studie, men den innehåller också råd till professionella talare som t.ex. radiojournalister. I många avseenden omprövas den äldre finlandssvenska språkvårdens fördömande syn på provinsialismer i uttalet.

Under rubriken Allsvenska ord och provinsiella behandlar Eva Stenius ett antal säregenheter i finlandssvenskan och ger råd om hur man skall undvika dem och använda allsvenska uttryck. Björn Pettersson skriver om språk och stil i affärsbrev, och kompletterar sin uppsats med en kommenterad förteckning över vissa ord och uttryck som förekommer i affärsbrev. Ett antal speciella översättningsproblem diskuteras av Sven Forsman i uppsatsen Från finska till svenska.

Boken avslutas med en kommenterad finsk-svensk ordlista, Sexhundrasextiosex fallgropar, som omfattar några av de vanligast förekommande felöversatta orden i juridiskt och administrativt språkbruk. Ordlistan har gjorts upp av Lars Bruun. Trots ett litet antal smärre bristfälligheter hör den till de mest tillförlitliga när det gäller detta speciella ordförråd, som ofta är otillfredsställande behandlat i vanliga ordböcker och som förändras i takt med lagstiftningen och det offentliga språkets utveckling.

Språkbruk och språkvård har utgivits under medverkan av Svenska språknämnden i Finland och den tredje upplagan har redigerats på svenska språkbyrån.

NORGE

Av Arnold Dalen (AD), Jan Terje Faarlund (JTF), Jan Ragnar Hagland (JRH), Alfred Jakobsen (AJ) og Jarle Rønhovd (JR)

Faarlund, Jan Terje: *Embedded clause reduction and Scandinavian gender agreement*. *Journal of Linguistics* 13, s. 239—257.

Det finst i norsk ei gruppe predikative adjektiv som syner ein sær eigen mangel på kongruens med subjektet i overflatestrukturen, jfr. døme som: *Erter er godt*, *Grammatikk er morosamt*. I slike strukturar har vi alltid nøytrumsforma av adjektivet, sjølv om subjektet ikkje er eit nøytrumsord, eller om det står i fleirtal. Forfattaren følgjer tradisjonell TG-analyse når han argumenterer for at subjektet i slike overflatestrukturar går tilbake på ei heil setning i djupstrukturen. Men medan tradisjonell TG-analyse vil hevde at denne setninga i djupstrukturen blir redusert fordi den inneheld ein uspesifisert NP som subjekt, meiner forfattaren at det som utløyser reduksjonen, skuldast lik-NP-stryking. *Erter er godt* kan derfor førast attende til *At X et erter, er godt for X*. Argumentasjonen for ei slik løysing er knytt til det faktum at i norsk har infinitivuttrykk i setningar som *Ola liker å danse* berre ei lesing: *Ola_i liker at Ola_i dansar*. Dersom subjektet for infinitiven skulle kunne strykast ut frå andre vilkår enn einast koreferanseidentitet, måtte setninga ovanfor *også* kunne ha lesinga: *Ola_i liker at nokon_j dansar*.

Forfattaren går så over til å studere verbet i den innsette djupstruktursetninga, og finn at verbet er bestemt av det predikative adjektivet (og kontekst), jfr.: *Å lese bøker er lærerikt*, *Å ta drosje er dyrt*, *Å ete erter er godt*, *Å studere grammatikk er morosamt*. Forfattaren meiner derfor det er mogeleg å postulere eit abstrakt verb i djupstrukturen. Dette verbet er kalla REL (for relasjon), og det er eit transitivt verb som så får semantisk uttolking og leksikalsk form ut frå innhaldet i det predikative adjektivet. REL kan også realiserast som overflatepreposisjonen *med*: *Det er dyrt med drosje*,

Det er godt med erter, eller ved nekting som utan: Det er einsamt u t a n venner. JR

Hallan, Nils: Bygdenamnet Skaun (Skogn). Namn och Bygd 1977, s. 28—37.

Skaun er navnet på 7 bygder i Norge og en i Sverige. Navnet ble tidligere forbundet med got. *skauns*, moderne tysk *schön*, og det tyske verbet *schauen*, engelsk *show*, ord som ikke er belagt i de gamle nordiske språkene. Hallan mener navnet tilhører en annen gruppe ord som har som sin mest kjente representant det fellesgermanske appellativet for fottøy, got. *skohs*, nord. *sko*, mod. eng. *shoe*. Skaun er ifølge forfatteren sannsynligvis en avledning av det norrøne *skauð* f. 'vulva' (pl. *skauðir* betyr 'forhud hos hest'). Felles betydning for alle disse ordene er: 'noe som er formet som en belg eller pose, et hylster eller overtrekk'.

De sørsamiske dialektene i Norge og Sverige har et ord *skaunja* som etter alt å dømme er lånt fra urnordisk. Den opprinnelige betydningen av dette substantivet synes å ha vært 'en sekk eller pose eller noe som er formet som en pose'. Siden alle Skaun-bygdene ligger rundt en vik eller et vatn eller på flatt land omgitt av åser, antar forfatteren at disse bygdene er blitt betraktet som lukket poseformet land, og at *skaun* var et appellativ som betydde 'pose'.

Hallans nytolkning av bygdenavnet er avgjort å foretrekke framfor den gamle. *AJ*

Haugland, Kjell: Lærarane i brodden for norsk målreising på 1800-talet. Syn og Segn 1977, s. 177—188.

Ivar Aasen la midt på 1800-tallet det teoretiske grunnlaget for landsmålsrørsle. Allerede ved hundreårsskiftet hadde det som begynte som vitenskapelig teori, utviklet seg til en folkerørsle. I denne artikkelen reiser Haugland spørsmålet om hvilke krefter og sosiale grupper som stod bak målarbeidet, og om hvem som arbeidde landsmålet fram i bygdene og fikk det inn i skole, kirke og offentlig liv. Han slår fast at mer enn noen annen yrkesgruppe var det lærerne som stod bak denne innsatsen. De var selv på vei oppover i samfunnet og trengte

da en fast kulturell forankring og prestisje. Landsmålet og den nasjonale ideologien gav dem det. En rekke lærerseminarer ble utklekkingsreder for "Maalviner" som så drog ut i bygdene og tok opp arbeidet for målsaka. *AJ*

Hellevik, Alf: Liberalisering av rettskrivinga — for kven? Syn og Segn 1977, s. 213—219.

Norsk språkråd vedtok på møte 9. oktober 1976 at det i rettskrivningen skal være et skille mellom hovedformer og sideformer, og at hovedformene, den såkalte "læreboknorma-len", bør legges til grunn for målbruken i lærebøker og offentlig tjeneste. Dette er en regel som lenge har vært praktisert, og altså ikke et nytt påfunn av Språkrådet, som det har vært hevdet. Sideformene skal være til hjelp for skriftmålsopp-læringen i skolen, til bruk for elevene. Hellevik understreker at bruksområdet for de ulike rettskrivningsformene er en integrerende del av hele rettskrivningssystemet. En økt valgfrihet for statens tjenestemenn kan føre til at en må stramme inn på den store valgfriheten elevene nå nyter godt av. Dette vil bli til skade for morsmålsundervisningen. *AJ*

Kristiansen, Bjarne: Språkstrid og politikk. De nordiske språ-kenes framtid 1977. J. W. Cappelens Forlag AS, s. 41—57.

På Sosiologisk institutt ved Universitetet i Bergen har en begynt å samle inn systematisk informasjon om den organi-serte utbygging av språksak, avholdssak og lekmannsbevegelse for å se hvilke regionale særtrekk en kan utlede. Forfatteren, som er vitenskapelig assistent i sammenliknende politikk, viser at en rent statistisk kan finne en sammenheng mellom engasje-ment i de tre nevnte saksområdene, altså at de som fore-trekker nynorsk, i større grad enn bokmålsfolk er opptatt av avholdssak og religiøs virksomhet. Han påpeker også at en selvsagt ikke kan si at denne sammenhengen er entydig for alle sosiale grupper, geografiske regioner etc., men at tabellene kan tjene som utgangspunkt for mer grundige studier omkring dette sakskomplekset.

Et av avsnittene i artikkelen handler om språksak og parti-politikk. Her vises det at den språklige konfliktlinje går på

tvers av det alminnelige partiskille (borgerlige mot sosialistiske partier). Prosentvis finner en de fleste nynorskvelgerne i mellompartiene. Med basis i et fyldigere materiale ville det vært mulig å se hvilken effekt språket har for valg av parti. *AJ*

Mål og Makt. Flogskrift utgitt av Studentmållaget i Oslo. Nr. 1—4, 1977.

Tittelen på Nr. 2 er *Målstrid og massemedia*. I artikkelen "Nynorsk og nynorskjournalistar i Bokmålspressa" (s. 2—10) drøfter Einar Ådland årsakene til at det er så vanskelig å få nynorsken nyttet i rimelig grad i det vi til vanlig kaller bokmålspressen i byene. Magnus Helge Torvanger gir et oversyn over nynorskens stilling i norske aviser (s. 11—22), og han kommer også med forslag om hvordan vi kan styrke nynorskbruken i pressen. Morten Rønning har intervjuet programredaktører og distriktssjefer i NRK om deres syn på kravet om at ca. 1/4 av ordsendingene over riksnettet skal være på nynorsk (s. 23—30). Det generelle inntrykket han sitter igjen med, er at de er lojale mot 25 %-kravet og regelen om offisiell målbruk i hallotjenesten, dagsnytt, meldingstjenesten og skolekringkastingen.

I Nr. 4 er temaet *språkplanlegging*. Magne Myhren har skrevet en leseverdige artikkel om de eldre prinsippene for normering av nynorsken, det etymologiske som særlig Ivar Aasen og Gustav Indrebø stod for, og det ortofonistiske som bl.a. Olaus Fjørtoft og Halvdan Koht hevdet (s. 2—11). Myhren peker på at de fleste ortofonistene mistolket Aasen på urette premisser. De mente at han rettet seg for mye etter norrønt. Myhren viser hvordan Aasen sammenliknet dialektene innbyrdes og gav regler ut fra det uten at han i hvert enkelt tilfelle behøvde å være bundet til det norrøne systemet. Det lå bare under og var en referanseramme som han støttet seg til. Men ofte hendte det riktignok at den formen han fikk ved en intern sammenlikning, var lik den norrøne.

Av direkte interesse for språknemndfolk er en artikkel som Helge Sandøy og Lars S. Vikør har skrevet sammen. Den har tittelen: "Språkplanlegging — Føresetnader, retningslinjer og følgjer" (s. 12—29). De går systematisk gjennom en del prin-

sipper for språkplanlegging, drøfter dem og ser på følgene. De tar først opp de prinsippene som etter deres syn bør ligge til grunn, og gransker deretter noen prinsipper som har vært brukt i språknormeringen, men som de ønsker å avvise.

Av andre artikler i denne årgangen nevner jeg: Ingrid Amundsen: "Riksmålsreaksjonen" (Nr. 1, s. 1—8), Knut S. Vikør: "Staten og målreisinga" (Nr. 1, s. 8—17), Oddrun Grønvik: "Staten — fiende til målreisinga" (Nr. 1, s. 18—31).

AJ

Sentrale problemer i norsk syntaks. En artikkelsamling redigert av Thorstein Fretheim. Universitetsforlaget, Oslo—Bergen—Tromsø 1977. 177 s.

Dette er ei samling på fire omfattande artiklar skrivne av fire norske lingvistar (tre allmenn-lingvistar og ein nordist) pluss ein innleiande oversynsartikkel av utgivaren. I presentasjonen av boka blir passivsetningar og forholdet aktiv—passiv sett fram som eit sentralt problem i norsk syntaks, og alle dei fire artiklane behandlar dette fenomenet ut ifrå ulike synsvinklar. Men også andre sentrale problem er tekne opp, spesielt setningar med formelt subjekt *det*, både såkalla presenteringssetningar med eit ubundi "eigentleg" subjekt, av typen 'det sat ei katte på trappa' og passivsetningar med (intransitivt) verb i passiv form og *det* som subjekt, av typen 'det vart arbeidd heile dagen'. Dette er kvar for seg sentrale emne innafør norsk grammatikk, og noko av det mest fortentfulle ved denne artikkelsamlinga er at desse problema blir sedde i samanheng. Det gjeld særleg artiklane av *Hellan* og *Fretheim*.

Forholdet aktiv—passiv som grammatisk fenomen har ei særstilling både i tradisjonell grammatikk og innafør den transformasjonelle generative grammatikken. I norsk grammatisk tradisjon har beskrivinga av passiv-vending hatt ein viktig plass, og ein har alltid sett på forholdet mellom aktiv-setningar og passiv-setningar som ein grammatisk prosess. I transformasjonell generativ grammatikk blir passiv ofte brukt som illusjon på den typen syntaktiske fenomen som blir kalla transformasjonar, og det har vori gjort fleire ihuga freistnader på å gi ei eksakt og uttømmmande beskriving av passiv-transforma-

sjonen og vilkåra for han. Eit resultat av denne granskinga er at ein del lingvistar har begynt å stelle seg tvilande til at aktiv og passiv er transformasjonelt relaterte i det heile. I denne boka gjeld det spesielt *Hovdhaugen* og *Fretheim*, som begge har gode eksempel på at det kan vere vanskeleg å relatere passiv-setningar og aktiv-setningar umiddelbart. Det er hovudsakleg to grunnar til dette. For det fyrste finst det slike setningspar som slett ikkje er synonyme. Det "klassiske" dømet på dette er setningar som inneheld kvantorar. Om ein set setninga 'Alle i dette rommet taler to språk' om til passiv, får ein ei setning som tyder noko anna. For det andre finst det passiv-setningar som det kan vere vanskeleg å finne tilsvarende aktiv-setningar til. *Hovdhaugen* nemner eksemplet 'Han ble drept i en togulykke'.

Ei behandling av passiv i norsk reiser ei rekkje problem, same kva modell ein bruker, og alle artikkelforfattarane tek opp eitt eller fleire av desse problema. Det største problemet er kanskje å avgrense dei verba som i det heile kan brukast i passiv. Det er vanskeleg å finne ein samnemnar for slike verb, det ser ut til at dei ikkje har anna felles enn nettopp det at dei kan brukast i passiv. Vidare er det tilhøvet mellom den morfologiske passivforma på *-s(t)* og den perifrastiske med *bli*; er desse synonyme, og altså berre allomorfiske variantar av same kategori, eller er det verkeleg to ulike kategoriar av verbet? *Hovdhaugen* drøftar begge desse spørsmåla, utan å formulere noko klart svar på noko av dei. Eit tredje problem er kva slags ledd som kan/må vere grammatisk subjekt i ei passiv-setning; kva er det som avgjer om vi får aktiv-setningas direkte objekt, indirekte objekt eller ingen av dei, men eit trykklett *det*, på subjektplassen i ei passiv-setning? Både *Hellan* og *Fretheim* drøftar desse spørsmåla inngåande i sine artiklar. I tradisjonelle grammatiske framstillingar heiter det gjerne om passiv-vending at "subjektet i aktiv-setninga blir styring til preposisjonen *av* i passiv-setninga". Men dette er ikkje ein gong ei halv sanning. Det som oftast skjer, er at dette subjektet ikkje er å finne i passiv-setninga i det heile. Langt dei fleste passiv-setningar i norsk manglar agens-ledd. Eit spørsmål er da: Under kva vilkår blir agens stroki, og når

opptrer han som styring til av?

Enghs artikkel skil seg ut frå dei tre andre ved at han handlar om *eitt* spesifikt problem, nemleg den syntaktiske analysen av konstruksjonar av typen 'en elg er prøvet innfanget'. I tillegg til framlegg til analyse, presenterer Engh i denne artikkelen ei rad belegg for konstruksjonstypen i skriftspråket, og ei klassifisering av dei verba ein finn i slike konstruksjonar. Slike konstruksjonar er heilt fremmende for norsk talemål, og mange vil da sjølv sagt meine at dei bør unngåast også i skrift. Artikkelforfattaren tek ikkje stilling til dette normative spørsmålet, men det er klart at normative utsegner for eller imot ein uttrykksmåte står sterkare når dei byggjer på ein grundig lingvistisk analyse av vedkommande uttrykksmåte. Omvendt kan det vere vanskeleg å beskrive syntaktiske fenomen på den måten som er vanleg i moderne lingvistik — nemleg ved å byggje på eiga og andres språkkjensle heller enn på eit avgrensa korpus — utan at ein på førehand har gjort seg opp ei meining om kva for setningar som hører heime i språket, og som altså skal beskrivast av grammatikken, og kva for setningar som fell utafor. Og i ei slik vurdering er det nok ofte vanskeleg å unngå ein viss normativ påverknad. *JTF*

Skjekkeland, Martin: Målføre og skriftmål. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø 1977. 163 s.

Forfatteren av denne boka, som er amanuens ved Telemark distrikthøgskole, har satt seg et ærgjerrig mål: Han vil beskrive de norske målførene og vise hvordan de enkelte formene fordeler seg geografisk innenfor norsk målområde. Beskrivelsen skal også omfatte referat av forskjellige teorier som er framsatt for å forklare de lydlige og morfologiske særdragene. I tillegg er det "meninga at lesaren skal få eit lite oversyn over talemålsgrunnlaget for dei einskilde skriftmålsformene og verta klår over dei problema som knyter seg til normeringa av skriftmåla".

Når det gjelder målførene, er det avgjort behov for en grei og oversiktlig framstilling som tar omsyn til de nyeste forskningsresultatene og teoriene. Vi har heller ikke noe høvelig verk som viser normeringsproblematikken, og som gir fullt

overblikk over de talemålsformene som er nedfelt i skriftmålene. Også denne siden av Skjekkeland's målsetting er prisverdig og skaper forventning hos leseren.

Har så forfatteren klart å innfri forventningene?

Før vi prøver å svare på dette spørsmålet, må vi ta omsyn til at Skjekkeland i forordet gjør uttrykkelig oppmerksom på at dette er "ei førebels utgåve". Han regner med at boka verken når det gjelder faglig innhold eller pedagogisk opplegg, har funnet sin endelige form, og han er takknemlig for opplysninger om feil og mangler i den, slik at disse kan bli rettet opp i en eventuell seinere utgave.

Selve disponeringen av stoffet er det ikke noe å utsette på. Etter et kapittel om prosodiske tilhøve (trykk, tonelag og kvantitet) følger et om vokalene og et om konsonantene. Deretter behandles de sentrale grammatiske kategoriene i formverket. Til slutt blir det gjort rede for inndelingen av norske målføre og for de enkelte målområdene. En rekke målgeografiske kart og tabeller letter oversynet. Etter utgreiinga om et lydlig eller morfologisk særdrag følger gjerne et avsnitt om forholdet i skriftmålene. Her får vi opplysning om de rettskrivningsendringene vi har hatt i nynorsk og bokmål.

Det er særlig innholdsmessig at boka bærer preg av å være litt uferdig. Her er en del detaljfeil og unøyaktigheter. Det hefter også en del andre mangler ved den. Under pronomenkategorien er bare personlige pronomener og eiendomspronomen tatt med. En sakner en redegjørelse også for de andre pronomengruppene både i målføre og skriftmål. På flere punkter kunne en ønske at forfatteren hadde gjort framstillingen mer utførlig (f. eks. ved omtalen av preteritumsendingen *-et* s. 111 og bokmålsformene *sette—satte, selge—solgte* kontra *setje—sette, selje—selde* i nynorsk s. 12). Under utgreiinga om utviklingen av konsonantsambandet *gno. rð* kunne det ha vært spandert et par ord på det sentrale nynorske verbet *verte*. Linjen fra talemålsgrunnlaget til skriftnormalene kunne vært dratt på mange flere steder enn tilfellet er nå. Som eksempler kan tjene forholdet ved konsonantgruppene *ft—pt, fs—ps, sl—tl* og *hv* (s. 68 f.). Etter min mening er også bokmålet noe stemoderlig behandlet jamført med nynorsken. Dette er for så

vidt forståelig da nynorsken jo bygger direkte på de norske dialektene, og disse danner hovedinnholdet i boka. Forfatteren nevner riktignok de viktigste tilfellene av fornorsking av dansk-norsken gjennom rettskrivningsreformene. Det hadde ikke vært av veien om han også hadde pekt på de punktene der dansk faller sammen med norsk, og der det derfor ikke var behov for endringer i norsk lei.

Til tross for disse innvendingene står det fast at det er en nyttig bok Skjekkeland har skrevet. Det er all grunn til å oppmuntre ham til å fortsette arbeidet med den.

Boka tar først og fremst sikte på norskstudenter ved høyskoler og universitet, men den er også av interesse for alle som driver med språknormering. *AJ*

Språksosiologiske tekster. Ein antologi. Ved Arnold Dalen og Dagfinn Aasen. Tapir 1977. 200 s.

Interessen for bymål og for sosiale talemålsvarianter har vokst sterkt i de seinere år. I tråd med dette har Nordisk institutt ved Universitetet i Trondheim tatt inn i studieplanen et krav om at norskstudentene allerede på grunnfagsplanet skal lese et pensum på ca. 100 sider om sosiale talemålsvarianter. Siden mye av dette stoffet er vanskelig tilgjengelig, har hensikten med antologien vært å skaffe studentene lettere adgang til høvelig språksosiologisk litteratur. Selvsagt vil også andre som ønsker å orientere seg i denne språklige disiplinen, ha nytte av boka.

Utgiverne har bl.a. tatt med Einar Haugens artikkel: "Språket; en sosiolingvistisk profil" (i: Det norske samfunn, bd. 2, 1975) og Inger Ejskjærs utgreiing: "Regionalsprog og lokalt vestjysk regionaldansk" (i: Danske Folkemaal 1964). Jeg nevner også at vi finner utdrag i boka fra A. B. Larsen: Kristiania Bymål og fra A. B. Larsen og Gerhard Stoltz: Bergens Bymål. *AJ*

Stemshaug, Ola: Våre nye stadnamn. Syn og Segn 1977, s. 298—310.

Som artikkeloverskriften antyder, gir Stemshaug her et oversyn over de stedsnavnene som blir skapt i dag. Han deler nylagingene inn i følgende grupper:

1. Vei- og gatenavn
2. Navn på bostadfelter
3. Tomtenavn
 - a. Villanavn
 - b. Hyttenavn
 - c. Institusjonsnavn
4. Navn på poststeder, administrative navn og områdenavn
5. Navn på oljefelt i Nordsjøen
6. Omlaginger av eldre navn

Han gir mange eksempler på uheldig navngiving innenfor de fleste av disse gruppene. Viljen har vært god, men en har unnlatt å søke sakkyndig bistand, og resultatet er blitt deretter. En rekke av oljefeltene i Nordsjøen er f.eks. blitt oppkalt etter guder og gudinner i norrøn mytologi: *Odin, Balder, Tor, Frigg*, og det er et godt navngivingsprinsipp, men *Edda* passer ikke inn i denne gruppen, for det er jo som kjent tittelen på en bok om skaldediktning og ikke noe gudinnenavn!

Det viktigste som skjer med norsk navnestoff i dag, er likevel de mange endringene og omlaginger av kjente stedsnavn. De nye kartverkene vrimler av feil, og i NRK kan en høre mange merkvverdige uttaleformer. Det er fare for at disse mislagingerne kan bli "legalisert". I en slik situasjon kreves det opplysning, grundig opplysning på alle plan. Vi trenger en skikkelig utbygd rettleiingstjeneste og et så enkelt og greit regelverk som mulig. Vi sakner med andre ord en stedsnavnlov der alle disse funksjonene er innebygd. *AJ*

Vanli osjломål vel, Ei samling tekster fra talemålsundersøkelsen i Oslo, utarbeidd av Eskil Hanssen, Ernst Håkon Jahr, Olaug Rekdal og Geirr Wiggen. Novus Forlag As, Oslo 1977. 96 s.

Dette er en samling tekster som har til hensikt å gi prøver på autentisk Oslo-mål av i dag. Talen er blitt tatt opp på lydband og er her gjengitt så nøyaktig som mulig. Utgiverne har villet vise noe av den språklig-sosiale variasjon som fins i Oslo-målet. Derfor har de tatt med prøver fra personer med ulik sosial og kulturell bakgrunn, fra ulike aldersgrupper og fra både kvinnelige og mannlige Oslo-boere. De har også villet

illustrere det en kan kalle situasjons- eller kontekstavhengig språkveksling, dvs. hvordan språkbruken skifter hos en og samme person alt etter hvilken kontekst den talende befinner seg i. Alle prøvene er samlet inn i forbindelse med forskningsprosjektet Talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS).

Foruten en kort innleiing om framveksten av målet i hovedstaden inneholder boka også en nyttig bibliografi over litteratur om dette bymålet. *AJ*

Vanvik, Arne: En sammenligning mellom lydsystemene i Trondheimsdialekten og standard østnorsk. Maal og Minne 1977, s. 27—33.

Artikkelen er eit summarisk oversyn over ein del likskapar og skilnader mellom lydsystema i trondheimsmålet og “standard østnorsk”, som blir definert som “prestisjespråket i den sørøstlige del av landet med Oslo som det naturlige sentrum”. (At “standard østnorsk” er ei så fast og konstant eining som ein her får inntrykk av, kan ein nok setje spørsmålsteikn ved.)

Det viktigaste i artikkelen er plasseringa innafør vokoidfiguren av vokalfonemrealisasjonane i dei to språkvariantane, og dessutan samanlikninga mellom tonemrealisasjonane.

Emna som Vanvik tar opp, er viktige og interessante, men burde ha fått ei meir utførleg behandling bygd på eit større grunnmateriale. Det som står i Vanviks artikkel, er meir ei skisse som grunnlag for diskusjon. *AD*

Venås, Kjell: Hallingmålet. Det Norske Samlaget, Oslo 1977. 334 s.

Boka er eit større oversyn over målføret i Hallingdalen og omfattar kapittel om lydverk, formverk, syntaks, ordtilfang og målgeografiske skilnader innafør dalføret. Dessutan er det eit ordregister som omfattar 4 500—5 000 oppslagsord.

Dialekten i Hallingdalen er forholdsvis einskapleg og er nærmast i slekt med valdresmålet. Dei to målføra hører med til dei meir arkaiske dialektane i landet. Dei blir rekna til dei austnorske målføra, men har også mange felles trekk med vestnorsken, spesielt målføret i indre Sogn.

Det har tidlegare ikkje funnist noka samla framstilling av

målføret i Hallingdalen, og *Hallingmålet* fyller såleis eit tomrom i norsk målførelitteratur.

Boka er skriven etter oppmoding av kulturutvalet for Hallingdal, og Venås har derfor lagt vekt på å skrive eit lettfattelig og enkelt språk, som ligg nær opp til hallingmålet, og å unngå for mye fagterminologi. Målet har vori å gjere verket tilgjengeleg også for ikkje-fagfolk og da spesielt i Hallingdalen, og det ser ut til at forfattaren har greidd dette. Når det gjeld lydverket, kan enkelte formuleringar bli noko mindre presise, men stort sett er det imponerande korleis Venås har greidd å framstille til dels kompliserte lingvistiske problem utan at dette har ført til overforenkling. Populariseringa har såleis ikkje gått ut over den vitenskaplege verdien, og *Hallingmålet* er eit viktig bidrag til norsk målføregranskning. Ein kan også tenkje seg at boka vil kunne brukast av lærarar i grunn- og ungdomsskolen som ønskjer å bruke dialekten som utgangspunkt for norskopplæringa. Dette er eit spørsmål som har vori mye framme i diskusjonen dei siste åra, og norsklærarar i Hallingdal (og Valdres) har her fått eit ypparleg hjelpemiddel i hendene. Ein skulle ha ønskt at det fanst like grundige oversyn også over andre dialektar i landet. AD

Venås, Kjell: Om høvet mellom dialekt og normalmål (skriftmål) i skulen. Norsk Pedagogisk Tidsskrift. Nr. 9 1977, s. 344—368.

Spørsmålet om forholdet mellom dialekt og den første opplæringa i skriving og lesing er ikkje nytt i norsk målstrid og norsk skuledebatt. I den organiserte målstriden har dette vore framme med jamne mellomrom dei siste hundre åra. Med målet i Ål i Hallingdal som konkret utgangspunkt har då Kjell Venås på eit vis teke opp att dette temaet, sett det inn i sin historiske samanheng og drøfta det i høve til nyare pedagogiske og sosiolingvistiske granskningar i andre land. Særleg nøye er spørsmålet vurdert i høve til Tore Österbergs bok *Bilingualism and the First School Language* (Umeå 1961), men engelske og tyske forhold er og med i vurderingane.

Forholdet mellom dialekt og normert talemål er vesentleg også for spørsmålet om den skriftlege opplæringa. Dette tek

då Kjell Venås opp, og han drøftar om elevane bør lærast opp i eit allmenngildt talemål for at dei skal bli sosialt tryggare seinare i livet, eller om skulen og språkopplæringa skal stø opp om heimemiljøet og hjelpe til med å skapa vørndnad for det språket elevane har med seg derifrå. Artikkelforfattaren synest å meina at ei skriftspråksopplæring som tek utgangspunkt i det målet elevane talar, kan gi svar på dette. For elevar med eit talemålsgrunnlag som det dei har t.d. i Ål, vil eit eventuelt normaltalemål måtta bli nynorsk. Det ligg så nært opp til skriftmålet at opplæring i skriftmålet også vil vera ei opplæring i normaltalemål, i den monn ein kan seia det finst noko nynorsk normaltalemål. Dette fordi han meiner at målføregrunnlaget alltid må tillatast å komma fram i det lydlege grunnlaget og i syntaktiske særmerke også i eit normaltalemål. Det er formverket som må "normaliserast" i forhold til dialekten, og det vil ein då læra gjennom skriftspråket. Ut frå dette blir då t.d. spørsmålet om ein skal tilrå å bruka sideformer, ikkje heilt eintydig. Skal ein tilrå elevar frå Ål å skriva sideformer med grunnlag i bygdemålet, t.d. *solli*, *husi*, *visor*, *byttor*, eller er det rettare å tilrå dei formene som finst i læreboknormalen, og som elevane vil møta i lærebøkene sine? Forfattaren synest å halla til den siste oppfatninga ut frå det synet at det og er viktig med støtte i det skrivne ordbiletet når barn skal læra å skriva. Lærarens kunnskap om og holdning til det målet elevane talar, er også drøfta. I det heile er det rett å seia at dei problem som knyter seg til ei slik målføremerket morsmålsundervisning, og som forfattaren rår til, her er handsama på ein grundig og balansert måte. Det er eit nyttig bidrag til ordskiptet om den første morsmålsopplæringa som alltid har ein sentral plass i det målpolitiske ordskiptet i Norge. *JRH*

Vikør, Lars S.: Språkpolitikk på fem kontinent. Det Norske Samlaget, Oslo 1977. 237 s.

Boka har eit populært siktemål, og utgangspunktet er iflg. forfattaren den interesse for språk og samfunn som har komme fram i den norske målstriden dei siste åra. Meininga med boka er då å setja denne interessa inn i ein større saman-

heng. Dette er gjort ved at forfattaren i eit innleiingskapittel prøver å gi svar på slike spørsmål som kva eit språk er, kva forholdet er mellom det vi kallar eit språk og ein dialekt, mellom dialekt og sosiolekt, nasjonalspråk og klassespråk. Deretter er då språkpolitiske problem frå "fem kontinent" lagde fram i bidrag frå fem medforfattarar. England, USA, Island, Hellas, Kina og Afrika er med i utvalet. Dessutan er det teke opp problem som knytter seg til malayisk og arabisk og meir allment til pidginspråk og kreolspråk. Til slutt er så spørsmålet om kva språkleg frigjerung er, drøfta av forfattaren. Ettersom boka ikkje handlar om norske språkforhold, er det ikkje grunn til å gå nærare inn på dei einskilde kapitla og bidraga her. Men ein del av problemstillingane kan likevel på ein indirekte måte ha interesse for målpolitisk ordsifte også i norsk og nordisk samanheng. *JRH*

Vinje, Finn-Erik: Kompendium i grammatisk analyse. Universitetsforlaget, Oslo—Bergen—Tromsø 1977. 234 sider. 6. utgåve.

Opphavet til *Kompendium* .. var eit stensilert hefte med innføring i grammatisk terminologi for grunnfagsstudentar. Dette stensilerte heftet, som kom i 1967, er så fleire gonger blitt utvida og omarbeidd, og ligg nå føre i sjetten utgåve. Revisjonane har gjort at *Kompendium* .. har forandra seg frå eit innføringshefte i terminologi til ei lærebok i norsk syntaks. Boka tar framleis sikte på elementærundervisninga i norsk ved universiteta, men er også brukt ved pedagogiske høgskolar og distriktshøgskolar.

Boka er delt inn i seks hovudbolkar. I den første bolken, "Innledning", gjer forfattaren greie for kva han legg i 'ein språkleg analyse', og tar opp faktorar som er med og gjer ein tekst lett eller tung å lese: lix, ordklasserefrekvens, framtunge—baktunge setningar, talespråklege drag m.m.

Andre bolken, "De grammatiske forbindelser", er ei drøfting og eksemplifisering av dei tre syntagmetypene: paratagme, hypotagme og katatagme. Drøftinga er avgrensa til berre det logiske forholdet mellom ledda i slike konstruksjonar. Om form eller struktur blir det ikkje sagt noko, trass i at ordet

“form” er med i karakteristikken av ‘syntagme’. Derimot er det plassert ein omtale av strukturen i “gjenstandshelheter”, “bestemmerhelheter” og “adverbialhelheter” som ei sides tillegg til drøftinga av setningsskjemaet i neste bolk. Til slutt i denne bolken står eit historisk oversyn der forfattere tar opp nokre andre måtar å klassifisere syntagme på: Noreens inndeling, Jespersens inndeling (som er nytta av m.a. Western i *Norsk riksmåls-grammatikk*), Hjelmlevs inndeling og Hammerichs inndeling.

I den tredje bolken tar forfattere opp tre analysemetodar: IC-analyse, feltanalyse og TG-analyse. Den relativt korte drøftinga av IC-analysen må oppfattast som ein alternativ måte å klassifisere og analysere syntagme på. Forfattere tar opp dei to vanlegaste konstruksjonstypane: endosentriske konstruksjonar og eksosentriske konstruksjonar, og nyttar Nidas notasjonssystem for å illustrere analysen. Det er eitt unnatak frå dette notasjonssystemet, og det gjeld analyse av delte ledd, der forfattere har eit noko spesielt system. Nidas tredje syntagmetype, parataktiske konstruksjonar, er ikkje omtala.

Feltanalysen følgjer i hovuddrag Diderichsens system. Dei viktigaste avvika er at:

a. Forfattere etablerer eit “Ekstrafelt” framfor normalskjemaet og eit “Tungtleddsfelt” etter normalskjemaet. I desse felte finn vi om lag same inventaret som det Diderichsen plasserer i “Ekstraposisjonsfelt”.

b. Forfattere brukar dei nå vanlege namna “Forfelt”, “Midtfelt”, “Slutfelt” mot Diderichsens “Fundamentfelt” “Neksusfelt”, “Innholdsfelt”.

c. Forfattere utvidar slutfeltet med eit ekstra adverbialfelt for å kunne innpasse setningar med to slutfeltsadverbial, t.d. *Han har ikke sloppet ut dua ennå*. Når ein først vel å utvide setningsskjemaet på denne måten, burde forfattere også ha gjort ei tilsvarende utviding for midtfeltet, slik at t.d. denne setninga kan innpassast: *Dei økonomiske problema greier dessverre regjeringa ikke lenger å løse*.

Dei viktigaste avvika frå normalskjemaet blir drøfta, og det

er synt korleis slike avvik kan analyserast. Eit unntak gjer forfattaren for adverbial som kjem mellom finitt verb og subjekt, t.d.: *Så måtte jo kongen bøye seg*. Sidan *Kompendium* .. er ei grunnbok, ville det vere naturleg om det var sett opp ein analyse av leddfølgja i midtfeltet i slike setningar også. Forfattaren kjem elles tilbake til feltskjemaet fleire gonger i samband med funksjonsanalysen i neste hovudbolc.

TG-analyse er behandla på 11 sider. Ei så kort drøfting kan sjølvstøtt ikkje gi rom for meir enn ei heilt elementær innføring i nokre av dei mest sentrale omgrepa i TG-grammatikken. Forfattaren har derfor avgrensa seg til å drøfte omgrep som 'kompetanse'/'utføring', 'grammatikalitet'/'akseptabilitet', 'ambiguitet', 'djupstruktur'/'overflatestruktur', og til å gjere greie for korleis ein TG-grammatikk er organisert.

Den fjerde hovudbolken er kalla "Funksjonsanalyse". Bolken fell i to delar. I den første delen drøftar forfattaren sentrale einingar som ytring, setning, periode, og gjer greie for ulike nemningar og inndelingsmåtar, både norske og nordiske. Spesielle setningskonstruksjonar blir også behandla, t.d. nominalsetningar, setningsknote, inversjon; medan presenteringskonstruksjonar og utbrytingskonstruksjonar blir behandla under subjektet. Leddsetningar med hovudsetningsform blir òg drøfta.

I den andre delen av "Funksjonsanalyse" tar forfattaren opp ledda i setninga til drøfting. Som setningsledd blir lista opp: predikat, subjekt, objekt, predikativ, adverbial, adjektival. Ei slik gruppering skapar visse problem:

a. Adjektival er, som forfattaren gjer merksam på, primært *leddel* og ikkje setningsledd, og høyrer derfor ikkje med i denne gruppa. Adjektival kunne heller takast med under ei eventuell drøfting av nominalfrasen for å vise kva ledd slike fraser kan innehalde.

b. Som innleiing til "Leddanalysen" skriv forfattaren: "Setningen består som nevnt av to hoveddeler, subjekt(sdel) og predikat(sdel)." Dersom denne påstanden skal takast alvorleg, må objekt, predikativ, adverbial nødvendigvis få same status som adjektivalet, dvs. status som leddel. Eit slikt syn møter

vi somme stader i boka, t.d. på s. 123, der forfattaren analyserer objektet og retningsadverbialet som verbale adledd. Problemet med inndelingsmåten av setningsledda har truleg samanheng med at forfattaren prøver å kombinere synsmåtar frå TG-grammatikken med ei tradisjonell klassifisering av setningsledd. Drøftinga av setningsledda slik dei nå ein gong er sette opp, er oversiktleg og fyldig. Bit av dei få punkta der vi saknar ei fyldigare drøfting, gjeld omtalen av tempus i norsk, som er pressa saman på 6 linjer. Det er å vone at seinare utgåver kan bli fyldigare her.

I femte bolken er ein eventyrtekst analysert og kommentert. Sjølv om dei fyldige kommentarane til typografi, ortografi og formverk like gjerne høyrer til i ei språkhistorisk tekstsamling, kan det vere nyttig å ha samla på ein stad slike konkrete einskildopplysningar som det elles kan vere vanskeleg å finne fram til for ein grunnfagsstudent.

Siste bolken er ei drøfting av grunnlaget for ordklasseinndeling. Denne drøftinga står utan samanheng med det andre stoffet i *Kompendium* . . , og kan gjerne gå ut.

Det typografiske oppsettet i *Kompendium* . . er gjort betre i siste utgåva, med oversiktlege sider og brei marg som inneheld nøkkelformuleringar. Boka inneheld dessutan eit verdifullt register og ein fyldig og god bibliografi. Endeleg må nemnast eit nyttig forord med råd om korleis boka bør brukast. *JR*

Vinje, Finn-Erik: Norsk i embets medfør. NKS-forlaget 1977. 208 s.

Språket i skriftstykker fra offentlige institusjoner er ofte svært abstrakt, formelt, upersonlig og omstendelig. Det er gjerne spekket med fremmedord som mange av leserne ikke kjenner betydningen av. Vi har alle støtt på utsagn av følgende type i offentlige skriv: "Med den utvidelse som arbeidsmiljøbegrepet nå får, risikerer vi å få en form for konkurranseholdning mellom fagforeningstillitsmennene og vernearbeiderne. Konflikten kan komme til å medføre stress og resignasjonsholdning hos større grupper arbeidsledere og funksjonærer."

Det har vært hevdet at noen tjenestemenn bevisst gjør språ-

ket vanskelig for å kamufflere meningen i teksten. En slik beskyldning er sikkert ubegrunnet. Feilen ligger heller i at den skrivende ikke har fått noen systematisk opplæring i å uttrykke seg enkelt og greit. Han skriver som forgjengerne gjorde. Det er lettest og mest bekvemt å følge gammel tradisjon. Han tenker slett ikke på at det han sier, kanskje går over hodene på folk.

I den seinere tid har det skjedd en holdningsendring hos forvaltningsorganene. De legger mye større vekt på å skape bedre kontakt med publikum. Forskjellige tiltak er blitt satt i verk for å oppnå dette. Nå har Forbruker- og administrasjonsdepartementet tatt et initiativ for å bedre språket. Skal myndighetene og publikum forstå hverandre, må de snakke samme språk. Det offentlige språket må være klart og lettfattelig uten ord og vendinger som er ukjente for de fleste. Dessuten må brev og meldinger få en mer personlig og vennlig tone, slik at publikum kan føle at det står mennesker og ikke upersonlige "vesener" bak ordene.

Arbeidet med et bedre forvaltningspråk har resultert i boka "Norsk i embets medfør". Finn-Erik Vinje er forfatteren. Det var naturlig at departementet bad ham om å skrive boka. Han er professor i moderne norsk, og et av hans hovedfelter er nettopp språknormering og språkplanlegging.

Forfatteren har samlet en mengde eksempler på feil som er særlig vanlige og særlig uheldige i offentlig språkbruk, og han gir gode anvisninger på hvordan språket kan forbedres. Et av kapitlene heter "Personlig tonefall". Det handler om hva vi kan gjøre for å få en mer personlig stil i offentlige skriv. I kapitlet "Gammeldagse ord og vendinger" er det oppstilt to kolonner med ord og uttrykk. De i den venstre kolonnen er mer alderdommelige, mer skriftspråkspreget enn de i den høyre. Det er naturligvis alternativene i høyre kolonnen som en bør nytte i moderne sakprosa.

Det er god systematikk i boka. Vinje diskuterer hver feiltype for seg. Men nå er det jo gjerne slik at et sitat ofte inneholder flere typer feil samtidig. I et avsnitt som handler om riktig plassering av setningsledd, finner vi f.eks. følgende utsagn: "Jeg vil altså ikke trekke den universitetets selvforståelse

jeg innledningsvis forsøkte å formulere, i tvil". Forfatteren må ha vært i et dilemma når han skulle behandle slike tilfeller. Han løser det ved å gi følgende direktiv: "Skriv (bortsett fra formuleringen ellers): Jeg vil altså ikke trekke i tvil den universitetets selvforståelse jeg innledningsvis forsøkte å formulere". Ville det ikke ha vært bedre å rette også resten av setningen samtidig (uten noen spesiell kommentar på dette stedet)?

"All teori er grå" heter det jo. Forfatteren har prøvd å live opp framstillingen ved en hensiktsmessig bruk av hoved-, mellom- og margtitler og ved å nytte grafiske hjelpemidler som understreking, innrykking, sperring, kursivering o.l. Teksten er på denne måten blitt meget lettlest og oversiktlig. Noe som også bidrar til å gjøre den mer tillokkende, er de mange morsomme illustrasjonene (av tegneren Jan Gunnarsson).

Vil så boka ha sin misjon? Forfatteren selv er visst litt pessimistisk, for han starter med et sitat fra Björn Kjellins bok: Kan våra myndigheters språk moderniseras? Sitatet lyder: "Det hjälper föga att utarbeta anvisningar som direkt handlar om språkfrågor. Sådana följer man inte."

Men her kommer et viktig poeng til: Det skal utarbeides et brevkurs til boka av Folkets Brevskole og Norsk Korrespondanseskole. Jeg tror nok at den som leser boka og samtidig deltar i kurset, vil forbedre sitt språk betraktelig.

Den som har tatt på seg å vise andre veien til en god og korrekt skriftlig språkbruk, sitter på en måte i glasshus. Han må være forberedt på at leserne vokter hans eget språk med argusøyne for å se om han ikke selv begår slike feil som han kritiserer hos andre. Vinje unngår nok ikke helt språklige bommerter, men stort sett skriver han klart, levende og godt.
AJ

Vinje, Finn-Erik: Språksituasjonen i Norge. De nordiske språkernes framtid 1977. J. W. Cappelens Forlag AS, s. 26—40.

I denne instruktive oversikten over språksituasjonen i Norge i dag legger Vinje særlig vekt på slike trekk som stiller landet i motsetning til Norden ellers, og som heller ikke har paralleller i andre vestlige land. Han kommer også inn på de problemene

som innvandrerbarn har. Erfaringene fra skoleopplæringen av fremmedarbeiderbarn viser at elever som ikke behersker sitt morsmål skikkelig, og som ikke kan skrive det, får store vansker med å lære å skrive norsk.

Når det gjelder påvirkningen fra engelsk, finner han det påfallende i hvilken grad de nordiske land låner de samme engelske ord — at vi får “en slags språklig skandinavisme etter ikke helt konvensjonell oppskrift”. Han peker også på at engelsken på mange og viktige områder av samfunnslivet har skapt en *diglossi*, der norsk er språket for den ledige dagligtale og uformelle kontakt mellom landsmenn, og der engelsken er språket for de organisasjonsmessige og forretningsmessige drøftinger. *AJ*

Wiggen, Geirr: Morsmålets betydning i skolen. Norsk skoleblad nr. 3, 1977, s. 13 ff.

En rekke vitenskapelige undersøkelser i utlandet har vist at normalspråkundervisningen virker negativt overfor de barna som har en annen språkvariant (dialekt) som morsmål. Virkningen er negativ i den forstand at eleven føler dialekten som mindreverdige i forhold til normalmålet og dermed seg selv mindreverdige i høve til normalspråkbrukere. Det fører bl.a. til manglende skolemotivasjon, passivitet, taushet osv., forhold som lærerne lett kan mistolke som lavere intelligens, mindre skolemodenhet, eller svakere yteevne. Wiggen går i artikkelen inn for sterkere bruk av dialektene i barnas muntlige og skriftlige morsmålsopplæring. Kan elevene få bruke sin egen dialekt i skrift og tale, da vil de kjenne seg akseptert og likeverdige i skolesamfunnet. Da er grunnlaget til stede for en god og positiv læresituasjon. *AJ*

SVERIGE

Av Catharina Grünbaum (CG), Bertil Molde (BM),
Bengt Nordberg (BN), Per Axel Pettersson (PAP) och
Margareta Westman (MW)

Allén, Sture: *Våra viktiga ord*. Basordlista med utbytesord.
Esselte studium, Stockholm 1977. 237 s.

En ordlista avsedd för låg- och mellanstadiet och för dem som inte har svenska som modersmål. Listan tar upp drygt 7 000 ord som av redaktörerna ansetts som särskilt viktiga. Orden har också kollationerats mot aktuella frekvensundersökningar. Varje ord är försett med ett eller flera utbytesord, som samtidigt tjänar som förklaring. Ordens böjningsformer anges också, och många ord sätts in i en fras. Så snart stavning och uttal inte direkt motsvarar varandra anges uttalet. En hel del omsorg har lagts ned på att hjälpa brukarna att hitta i ordlistan. Förutom de självklara hänvisningarna i en ordlista av det här slaget av typen *skar se skära* har man för en mängd ord en hänvisning från den fonematiska skrivformen till den gällande: °tjyckling stavas *kyckling*, °årdna stavas *ordna*, °skrisko stavas *skridsko*. (Ringens är ett varningsmärke.) En del av orden är illustrerade, och kanske kunde man önska att flera vore det. För det barn som inte vet vad ordet kotte avser säger nog en bild mera än "frukt hos barrträd". CG

Clausén, Ulla: *Nyord i färöiskan. Ett bidrag till belysning av språksituationen på Färöarna*. Stockholm Studies in Scandinavian Philology, New Series 14. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1978. 178 s.

Färöiska tidningar från 1974 och 1975 har lämnat materialet till denna doktorsavhandling av forskningsassistenten vid Svenska språknämnden Ulla Clausén. Hon har behandlat 580 substantiviska "nyord", en term som hon använder dels för gamla färöiska ord som fått utvidgad betydelse och nyskapade ord av inhemskt material, dels för ord av främmande ursprung för begrepp som inte var aktuella när det färöiska skriftspråket skapades i mitten av 1800-talet. Av de 580 orden klassi-

ficerar Ulla Clausén 55 som inhemskt färöiska ord, 178 som lån från isländskan, 330 som översättningar, lånöversättningar eller rena lånord från danskan (eller via danskan från andra språk) och 17 som översättningar av internationella ord.

En huvuddel av avhandlingen upptas av en utförlig diskussion av dessa 580 ord och de typer de tillhör. En andra huvuddel ägnas en diskussion av den färöiska språksituationen och färöisk språkvård, där purism och internationalism bryts mot varandra. Ett intressant grepp är en undersökning av hur 25 färingar bedömer 50 ordpar bestående av ett inhemskt nyord och ett likbetydande "internationellt" ord, t.ex. *kervi* och *system*, *útvarp* och *radio*. Dessa ordpar har av meddelarna bedömts med hänsyn till förståelighet och bruklighet (eller godtagbarhet). Här har många tankeväckande detaljresultat vunnits, t.ex. att vissa meddelare ("de sanna puristerna") inte bara teoretiskt utan i talrika konkreta fall visar en markant förkärlek för inhemska ord, medan andra i stor utsträckning föredrar internationella ord. Denna attitydundersökning ger, trots materialets begränsning och de relativt ringa antalet meddelare, intressanta perspektiv på det klimat som den färöiska språkvården arbetar i. Ulla Clauséns avhandling är ett värdefullt tillskott till den inte alltför omfattande vetenskapliga litteraturen om nordiska språkvårdsfrågor och om språkbrukarnas attityder till sådana frågor och till konkurrerande språkbruk. *BM*

Collinder, Björn: Svensk ordnyckel med förkortningslexikon. Förlagshuset Fyris AB, Uppsala 1977. 540 s.

Björn Collinder har med "Svensk ordnyckel" gett ut sin tredje ordbok på mindre än tio år. Det började med "Svensk ordhjälp" 1968, en markerat puristisk ordbok, och fortsatte med "Ordhandboken" 1975. Det är den ordboken som nu har bearbetats ytterligare och utvidgats mycket kraftigt. Det nya verket är framför allt nyttigt som ordbok över främmande ord, och som sådan är den både den utförligaste och den modernaste på svenska. Det puristiska draget i Collinders ordboksarbete — och språksyn — finns kvar i "Svensk ordnyckel". Att förklara *stuntman* med "*vågspelstvilling*" är ett utslag av

denna puristiska hållning. Man kan ha olika åsikter om ett ordskapande av denna art, men djärvheten är ändå värd all aktning. Sådana alltför våghalsiga bildningar finns det visserligen många av, men i det stora hela är Collinders ordbok ett mycket värdefullt tillskott till det f.n. ganska torftiga svenska ordboksbeståndet. *BM*

De nordiska språkens framtid. Bidrag vid en konferens utg. av Bengt Sigurd. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 61. Esselte Studium, Stockholm 1977. 147 s. (Även i Norsk språkråds skriftserie.)

Hösten 1976 hölls i Lund en konferens med ämnet "De nordiska språkens framtid". Deltagare var både språkfolk och samhällsvetare, vilket visade sig givande för ömse parter. För att utforma modeller för hur språks yttre ställning och inre utveckling påverkas behöver man kännedom om en mängd olika faktorer inom en rad olika områden; man måste med andra ord gå över ämnesgränserna.

Föredragen vid konferensen har nu samlats i bokform. *Bengt Sigurd* spekulerar (som han själv försiktigtvis uttrycker det) över språkutveckling och språkpåverkan och över faktorer av betydelse för om språk skall breda ut sig eller trängas undan. Kulturgeografen *Tomas Lundén* diskuterar och visar med exempel hur samhälleliga förändringar kan påverka ett språks status och utveckling.

I åtta uppsatser behandlas sedan de enskilda nordiska språkens situation — med ett anmärkningsvärt undantag för rikssvenskan. *Finlandssvenskans* öde i ett alltmer förfinskat Finland diskuteras av *Bengt Loman*, som analyserar orsakerna till svenskans tillbakavikande och möjligheterna till dess fortbestånd. Statsvetaren *Aulis Gröndal* ställer prognoser för finlandssvenskan med hjälp av statistiska uppgifter.

Om *danskan* i norr och i söder, dvs. som administrations- och undervisningsspråk på Grönland och minoritetsspråk i Sydsvenskan skriver *Mogens Baumann Larsen*. Han berör också ett nytt problem som danskan står inför, nämligen att vara dels ett språk i Norden, dels ett språk i EG.

De två *norska* språkformerna, bokmål och nynorska, deras

inbördes påverkan och deras ställning nu och framöver, behandlas av *Finn-Erik Vinje*. Sociologen *Bjarne Kristiansen* visar hur engagemang i språksaken samvarierar med andra slag av engagemang — t.ex. anslutning till frikyrkorna, nykterhetsrörelsen, politiska partier. (De norska inläggen behandlas utförligare på s. 70 och 86.)

Baldur Jónsson skriver om de krafter som förändrar *isländskan* — inflyttningen till städerna, nya slag av generationsskillnader, inflyttandet från *engelskan*. Om strävandena att utveckla *färöiskan* till ett modernt språk med uttryck för allt det som behöver uttryckas i ett modernt samhälle och om *färöiskans* ställning i förhållande till *danskan* skriver *Jóhan Hendrik W. Poulsen*.

Nils Hasselmo redogör för de *nordiska språken i Nordamerika*, deras uppgång och fall. Den levande talspråkstraditionen är ohjälpligt i utdöende, men intresset för skandinaviska språk som universitetsämne ökar. CG

Dialectology and Sociolinguistics. Essays in honor of Karl-Hampus Dahlstedt 19 April 1977. Umeå Studies in the Humanities 12. Umeå 1977. 280 s.

Karl-Hampus Dahlstedt begåvades med två olika festskrifter på sin 60-årsdag 1977, en mera officiell och en vänbok (se s. 103). Den "officiella" festskriften innehåller 22 bidrag av språkforskare från Sverige, övriga Norden och utlandet. Av dessa är det 6 som är av speciellt intresse i språkvårdssammanhang.

Joan Rubin, en amerikansk forskare som både teoretiskt och praktiskt (bl.a. i Paraguay) har ägnat sig åt språkplanering, skriver om "Attitudes toward language planning". Hon exemplifierar sin framställning med upplysningar om och kommentarer till språkplanering i skilda delar av världen, både i u-länder och i-länder.

Bengt Loman tar upp ett konkret språkplanerings- eller språkpolitikproblem i sin uppsats "Högspråk och dialekt i den finlandssvenska skolan". Han hävdar där att det är av största betydelse för dialekttalande finlandssvenskar att deras dialekt accepteras redan i skolan och att de sedan kan bevara och

bruka dialekten som sitt primära språk. Skolundervisningen i svenska borde i första hand inriktas på att utveckla elevernas förmåga att *läsa* och *skriva* "högsspråk". Loman säger bl.a.: "I extrema fall kan det bli fråga om att göra barnen systematiskt bidialektala — på dialekt och högsspråk". Han konstaterar att den fåtaliga gruppen finländare med svenska som modersmål krymper allt mera, samtidigt som den gruppen behöver goda kunskaper i finska för att kunna leva och arbeta i Finland. Nu menar Loman att den trängda tvåspråkigheten bäst bevaras genom att de som har svenska till modersmål lär sig att det är naturligt att använda det verkliga modersmålet, dialekten, i olika sammanhang. Och detta är enligt Loman ett skäl "att vårda dialekten som ett uttryck för en lokal kultur och en lokal sammanhållning". Och han tillägger: "Högsspråket kan däremot genom sin nära anknytning till rikssvenskan innebära en upplösning av dessa lokala band, en uttunning av den finlandssvenska identiteten". Lomans teser är ingalunda oomstridda. Han diskuterar t.ex. inte den icke ringa fara som ligger i att man gör den i procent räknat ständigt minskande gruppen finlandssvenskar i Finland inte två- utan trespråkig. De blir tvåspråkiga redan på svenska, och om dialekterna får en kraftigt och målmedvetet förstärkt position i det dagliga livet torde det finnas en risk att "högsspråket" (det finlandssvenska standardspråket, dvs. en språkform som ligger nära rikssvenskan i Sverige) i motsvarande mån kan få sin ställning försvagad. Man kan om man så vill ur Lomans egna ord utläsa att en sådan försvagning är önskad av Loman — jag tänker på det som citeras ovan om att högsspråket kan innebära "en uttunning av den finlandssvenska identiteten". Men vad händer totalt sett med finlandssvenskan om man värnar mera om de lokala dialekterna än om det finlandssvenska standardspråket? Finns det inte då en risk för att finlandssvenskan med tiden kommer att bevaras endast som ett antal dialekter utan den sammanhållande kraft som ett "riksspråk" ändock utgör? Finns det inte i det läget en risk för att finskan blir enda riksspråk i Finland och att de finlandssvenska dialekterna blir språkformer med starkt begränsad social, kulturell och geografisk användbarhet?

Tove Skutnabb-Kangas har länge sysslat med tvåspråkighetsfrågor och problem kring minoritetsspråk. I uppsatsen "Language in the process of cultural assimilation and structural incorporation of linguistic minorities" tar hon på nytt upp situationen för finska invandrabarn i Sverige. Hon talar en hel del om det inte av alla accepterade begreppet "halvspråkighet". Hon är medveten om problemets vanskligheter, men konkluderar (här i svensk översättning): "Om vi inte skall få en hel förlorad generation av halvspråkiga barn, har vi inte tid att vänta på resultaten av nya forskningar och experiment. Det är pedagogiskt klokt att ge invandrabarn och andra minoritetsbarn så mycket undervisning som möjligt i och om deras modersmål, även om vi ännu inte grundligt har utforskat fenomenet halvspråkighet. Sådan undervisning gör förvisso ingen skada, men det kan visa sig ödesdigert att inte ge den." Denna inställning är det inte svårt att dela.

Tre andra uppsatser bör kort nämnas här. Den första är *Carl Ivar Ståhles* "Om 'pigspråk' i 1800-talets Stockholm". Stockholms "pigspråk" talade man om på 1800-talet, och då menade man den sociolekt som pigorna, dvs. hembiträderna, använde. Ståhle ger intressanta och roliga inblickar i detta språk, som i vissa avseenden leder över till nutida Stockholms-slang.

En annan språkvariant inom svenskan tar *Gun Widmark* upp i uppsatsen "Lokalt och riksspråkligt — en undersökning i Uppsalaspråk". Hon har studerat lokalspråk i Uppsala och Uppsalabors attityder till de lokala språkdragen. Det finns en stark benägenhet hos de undersökta personerna att ta upp riksspråksformer i stället för lokala former. Detta tyder enligt *Gun Widmark* på ett behov av "en med utsocknes gemensam övernorm". Ändå accepterar de intervjuade också de lokala särdragen. "Man kan bli mera rikssvensk men upphör förden skull inte att vara Uppsalabo", konstaterar *Gun Widmark* avslutningsvis.

Till sist bör nämnas *Ulf Telemans* bidrag "Samspråk på grannspråk". *Teleman* har ett antal år varit professor vid Roskilde universitetscenter, och han berättar om sina egna och sina svenska kollegers erfarenheter av att leva och undervisa

(och sammantråda) på svenska i en dansk språkmiljö. Telemann nämner att ingen av de svenska lärarna talar ren svenska genomgående på arbetsplatsen. Man kan i en för övrigt rent svensk språkomgivning ta upp danska ord som står för speciella danska förhållanden (*basisuddannelse, forskningsudvalg*). Man kan också blanda in andra danska ord och uttryck eller välja mera "nordiska ord i st.f. sårsvenska synonymer, och man kan använda ett lätt modifierat danskt uttal. Slutligen kan man försöka tala danska med så gott uttal som man kan prestera. Telemans uppsats innehåller många viktiga iakttagelser och uppslag till forskning på ett för nordiskt språksamarbete betydelsefullt område. *BM*

Gellerstam, Göran och Gellerstam, Martin: Ord och fras i psalmboken. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1977. 197 s.

En frekvensordbok över ordförrådet i Den svenska psalmboken 1937. Arbetet med den har varit knutet till projektet "Motiv och struktur i 1937 års psalmbok", vid kyrkohistoriska avdelningen vid Lunds universitet. Bearbetningen av psalmboken har skett datamaskinellt, vid Språkdata i Göteborg, och i huvudsak efter de metoder som använts för Nusvensk frekvensordbok. Boken innehåller flera slag av frekvenslistor: en alfabetisk som anger ett ords förekomst, en lista efter fallande frekvens med angivande av hur orden fördelar sig på olika epoker inom svensk psalmdiktning (— för epokindelningen redogörs det i förordet), flera rimlistor som visar vilka ord som rimmas med vilka och hur ofta, samt ett par fraslistor som visar hur ord förekommer i hela fraser och frasernas frekvens och fördelning på epoker.

För den som är intresserad av psalmernas språk har listningarna åtskilligt att ge, och boken torde tillhandahålla en hel del upplysningar också för olika slag av jämförande stilistiska undersökningar. För psalmfabrikanter och psalmrevidrare kan den ge viktiga fingervisningar om vilka vägar man bör följa eller undvika om man vill skriva traditionellt respektive originellt. Särskilt rim- och fraslistorna erbjuder en ganska nöjsam läsning: man får t.ex. veta att det mest frekventa rim-

met är mig—dig, följt av bud—Gud, själ—väl och död—nöd. Hjärta—smärta ligger på elfte plats (52 förekomster). Vill man skriva en psalm som formellt är ett genomsnitt av innehållet i 1937 års psalmbok kan man lämpligen börja: "O Gud / min själ / till dig" (de tre vanligaste fraserna) och låta nästa versrad sluta på rimordet "mig". CG

Grundin, Hans U.: Läs- och skrivfärdigheter hos vuxna. Utbildningsforskning, SÖ rapport FoU, 29. LiberLäromedel/Utbildningsförlaget, Stockholm 1977. 124 s.

I ett tidigare arbete *Läs- och skrivförmågans utveckling genom skolären* (se Språk i Norden 1976 s. 123) har författaren redovisat en undersökning av läs- och skrivfärdigheterna bland skolbarn. Den har nu följts av en undersökning av motsvarande färdigheter hos vuxna. Syftet anges vara dels att kartlägga vuxnas läs- och skrivfärdigheter och jämföra dessa med skolelevernas prestationer, dels att undersöka om färdigheterna kan anses tillfredsställande med hänsyn till behovet av sådana färdigheter i arbetslivet och på fritiden.

De 371 försökspersonerna har gått igenom samma test som skoleleverna. Testen mäter bl.a. läsförståelse, rättstavningsförmåga och "praktisk läs- och skrivfärdighet" (i form av tolkning av försäkringsbestämmelser och ifyllande av bl.a. försäkringskasseblanketter). Försökspersonerna är uppdelade på två grupper: 25-åringar, som nästan undantagslöst har åtminstone 9 års grundskoleutbildning, och 35-åringar av vilka 1/3 endast har 7 års folkskola. Den genomsnittliga skillnaden i utbildningslängd är 2,5 år.

Grundin sammanfattar sin undersökning av färdigheterna sålunda:

- För de flesta vuxna fortsätter läs- och skrivfärdigheterna att utvecklas efter skolgångens slut.
- Denna utveckling ersätter dock inte tillfullo skolning i ungdomsåren.
- Hos de svagaste läsarna försämras den redan dåliga färdigheten efter skolgångens slut.

När den tidigare undersökningen presenterades väckte dess resonemang kring funktionell analfabetism uppmärksamhet.

Det mått som där används — den som inte når upp till genomsnittsprestationen i årskurs 6 är funktionell analfabet — prövas också här och Grundin finner att bland 25-åringarna 7 % och bland 35-åringarna 13 % inte når upp till denna nivå. När det gäller de praktiska färdigheterna, ifyllande av blanketter o.d., visar dock de vuxna betydligt bättre resultat än skoleleverna, t.o.m. bättre än eleverna i årskurs 3 på gymnasiet. "Livets skola" kompenserar i viss utsträckning bristen på formell utbildning.

Ett viktigt förhållande, som Grundin grundligt diskuterar, är hur färdigheterna är relaterade till de krav de vuxna själva och deras omgivning ställer. Mer än var tredje är på något sätt missnöjd med den egna förmågan, men detta missnöje har inget samband med den verkliga förmågan. Det finns alltså ingen provpoängnivå över vilken alla är nöjda med sina färdigheter.

Läsning och skrivning spelar för nästan alla försökspersonerna både i yrkeslivet och på fritiden en stor roll: lågutbildade använder 16 timmar/vecka till sådana aktiviteter och de högutbildade 26 timmar/vecka. Mot bakgrund av detta och med tanke på de krav omgivningen ställer på språkförmåga finner Grundin många vuxnas bristfälliga förmåga vara ett allvarligt samhällsproblem. För att detta skall kunna lösas, finner Grundin det angeläget både att omgivningens krav och förväntningar modifieras och att människornas förmåga att motsvara kraven utvecklas så långt det bara är möjligt. *PAP*

Gullberg, Ingvar E.: Svensk-engelsk fackordbok för näringsliv, förvaltning, undervisning och forskning. 2 reviderade upplagan med supplement. Norstedts, Stockholm 1977. XX + 1722 s.

Första upplagan av denna väldiga ordbok utkom 1964. Den andra upplagan har utökats med ca 40 000 nya ord och termer, vilket innebär en omfångsökning med nära 500 sidor. Gullbergs ordbok har redan blivit ett klassiskt lexikon i Sverige på grund av sin pålitlighet och sin bredd. Författaren säger själv med all rätt i förordet att ordboken "i sitt nya skick är den största redovisningen av modern svenska, samtidigt som den också ger ett mycket stort antal termer som ännu icke finnas

behandlade i någon brittisk eller amerikansk ordbok". Ordboken torde vara ett mycket användbart hjälpmedel också för andra nordbor än svenskar. *BM*

Hultman, Tor G. och Westman, Margareta: Gymnasistsvenska. Liber, Stockholm 1977. 269 s.

En viktig del av projektet Skrivsyntax, vars resultat tidigare redovisats bl.a. i Margareta Westmans avhandling Bruksprosa, var en undersökning av hur dagens gymnasister skriver. Den undersökningen redovisas i *Gymnasistsvenska*. Underlag är 151 uppsatser från gymnasiets årskurs 3 kring ämnet "Familjen och äktenskapet än en gång".

Hultman — som utarbetat huvudparten av *Gymnasistsvenska* — är kritisk på många punkter. Bl.a. kritiserar han elevernas förmåga att analysera andras texter och att själva resonera logiskt. Intressant är här också hans påpekande att den typen av fel ofta inte alls påtalas av den rättande läraren.

Bokens tyngdpunkt ligger emellertid inte i en felanalys utan i en utomordentligt detaljrik analys av det faktiska språkbruket i dessa uppsatser. Det material som Margareta Westman tidigare redovisat i *Bruksprosa* tjänar då som jämförelseobjekt utifrån gymnasieläroplanens formulering om att eleverna skall behärska "den slitstarka bruksprosan".

Några av de viktigare resultaten är:

- Uppsatserna med högre betyg har både fler olika ord och framför allt fler ovanliga ord.
- Gymnasisterna har längre meningar och fler underordnade satser än de professionella skribenterna.
- De goda skribenterna bland gymnasisterna har förmåga att på ett mer vuxet vis sortera informationen i viktig och oviktig.
- Gymnasistprosan har i stort sett bara punkt och komma som skiljetecken, medan bruksprosan även använder sig av t.ex. tankstreck, kolon och semikolon.

Hultmans språkanalys mynnar ofta ut i konkreta skrivråd, t.ex. "det är de specialiserade, innehållsrika substantiven som gymnasisterna bör öka sin andel av".

Det övergripande syftet med dessa råd, menar Hultman sammanfattningsvis, är att ge eleverna en så explicit stil som möjligt: att få dem att uttrycka sig tydligt och tillräckligt utförligt. *PAP*

Jørgensen, Nils och Svensson, Jan: Etermediernas nyhetsspråk 1. Några syntaktiska drag. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie C nr 8. Lund 1977. 136 s. + bil.

Detta är den första samlade presentationen av de resultat som hittills föreligger från projektet Etermediernas språk. Det är en beskrivning av etermediernas nyhetsspråk ur grammatisk-stilistisk synvinkel. Boken börjar med att diskutera nyhetssändningen som talsituation och därefter beskrivs olika innehållstyper och olika presentationstyper i nyhetsprogrammen. Den rent språkliga undersökningen gäller bruket av olika typer av makrosyntagmer, längden på meningar och satsedlar samt bruket av underordnade satser och fraser. Därefter följer en mer ingående analys av bruket av mer speciella syntaktiska drag, med jämförelser mellan olika programtyper och mellan nyhetsspråket och annat talspråk. Författarna har t.ex. funnit att språket i nyhetstelegrammen karakteriseras av vissa mönsterfraser och av en mer standardiserad meningsbyggnad än kommentarprogrammen. Nyhetsspråket är också opersonligt och uppvisar fler framtunga konstruktioner än vanligt talspråk brukar göra.

Boken avslutas med en intressant diskussion om kommunikativ funktion och stilistisk karaktär. Där framhålls bland annat att skillnaden mellan nyhetsspråket i radio och det i teve är mindre än man skulle ha väntat sig; däremot är skillnaderna mellan de olika presentationstyperna — telegram, kommentarer, programledarinslag — ganska stora. Det är inte oväntat språket i nyhetstelegrammen som är mest enhetligt. Telegramläsningen är institutionaliserad, den enskilde telegramläsaren anpassar sig efter mönstren. Det sägs vidare att publiken har bestämda åsikter om hur telegrammen skall låta, vilket också medverkar till att hålla genren enhetlig. Större utrymme för variationer finns det i kommentarspråket. Minst informationstätt tycks programledarspråket vara. Slutligen dis-

kuterar eternyhetsspråkets läge i förhållande till tal och skrift, vetenskaplig prosa och litterär prosa. *MW*

Klasson, Kerstin: Developments in the terminology of physics and technology. Acta universitatis stockholmiensis. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1977. 202 s.

Denna doktorsavhandling behandlar ordbildningssätt och ordbildningstendenser i engelskan inom områdena naturvetenskap och teknik. Materialet för undersökningen är dels tekniska ordböcker och ordlistor, dels olika slag av teknisk litteratur från 1960- och 70-talen. Författaren redogör för principerna för nybildning av ord (sammansättning, avledning, ordklassbyte, förkortningar av olika slag, lån osv.) och visar med en rikhaltig exempelsamling vilka ordelement som brukas och hur de brukas vid bildandet av termer. Dessa exempelsamlingar avser också att visa vid vilken tidpunkt olika innehålls- eller avledningsmorfem börjar bli produktiva. Även den semantiska sidan av bildningen av termer och uttryck berörs, och här behandlas bl.a. företeelsen att ord ur allmänspråket tas i bruk som tekniska termer — något som i många fall hjälper till att förklara begreppen men som långt ifrån är någon garanti att de skall bli begripligare.

I avhandlingen dras inte några paralleller mellan engelsk och svensk teknisk ordbildning, men för den svenske läsaren ligger jämförelserna förstas nära till hands. Av de exempel som anförs stärks ens allmänna — måhända orättvisa — intryck att man inom det engelska språkområdet är mindre ängslig än här för att ta upp vardagliga ord och uttryck som termer i tekniska eller vetenskapliga sammanhang. Vi tar där- emot ofta in sådana uttryck i deras engelska form. Det gäller t.ex. onomatopetiska ord som *rumble*, *flutter* och *wow* eller ett ord som *kvarck*, eng. *quark*, övertaget från James Joyce.

Det organiserade termskapandet genom nomenklaturorgan av olika slag och sådana organs principer för termbildning tas inte upp i avhandlingen. *CG*

Kristensson, Göran: Angloamerikanische Einflüsse in DDR-Zeitungstexten. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockhol-

mer Germanistische Forschungen 23. Stockholm 1977. 365 s.

Denna avhandling från tyska institutionen vid Stockholms universitet har undertiteln "unter Berücksichtigung semantischer, pragmatischer, gesellschaftlich-ideologischer, entlehnungsprozessualer und quantitativer Aspekte".

Boken behandlar alltså angloamerikanska lånord som ex-cerperats ur östtyska dagstidningar, veckotidningar och tidskrifter från 1952, 1962 och 1972.

Boken inleds med en forskningsöversikt, som bl.a. följs av en värdefull genomgång av DDR-pressen. Huvuddelen av framställningen utgörs av en behandling av olika angloamerikanska lånord i innehållsligt olika typer av tidningstexter. Som avslutning diskuteras olika aspekter på inlånandet av ord.

Kristenssons bok är ett grundligt arbete som har åtskilligt att ge även den som arbetar med lånordsproblematik i de nordiska länderna. Dess värde ökas ytterligare av en 20 sidor lång lista över de lånord som tas upp till behandling. *MW*

Källgren, Gunnel, Sigurd, Bengt och Westman, Margareta: Tre experiment med text. Akademitidning, Stockholm 1977. 104 s.

Boken innehåller tre uppsatser på det nya området textlingvistik. Den första, "Att formulera om ett meddelande från länsstyrelsen", av Gunnel Källgren visar hur "samma" meddelande kan skrivas om i flera versioner, hur dessa versioner skiljer sig åt bl.a. med avseende på vad som sägs ut och vad som inte sägs ut. För värderingen av olika textversioner spelar därför textens syfte en avgörande roll.

Bengt Sigurd har skrivit uppsatsen "Att presentera Buffalo Bill". Han kartlägger där den språkliga dynamiken i inledningen till Buffalo Bills äventyr med hjälp av semantiska nätverk och diagram. Några extremtyper av textbindning definieras och exemplifieras. Uppsatsen avslutas med en diskussion av referentdynamik, dvs. hur den ena referenten leder till den andra i en text.

I uppsatsen "Att skriva en notis om rovfiske" redogör Margareta Westman för hur ett antal skribenter ordnade ihop några presenterade fakta till en sammanhängande text. I upp-

satsen diskuteras de olika textstrategier som skribenterna valde och vilka följder valen fick. *MW*

MINS, Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet.

Vid institutionen för nordiska språk i Stockholm har man under 1977 påbörjat utgivningen av en skriftserie där rapporter, artiklar, diskussionsinlägg m.m. skall kunna publiceras. Hittills har två nummer kommit ut.

MINS 1, 1977, 66 s., innehåller översikter över pågående forskningsprojekt och avhandlingsarbeten vid institutionen. Följande forskningsprojekt presenteras:

Lennart Elmevik: Det tyska inflytandet på svenska språket under medeltiden

Olle Josephson: Ordförståelse i samhällskommunikationen (de tre första rapporterna anmäls i *Språk i Norden 1977*)

Ebba Lindberg: Skolspråk (en analys av skolungdomars tal i olika samtalssituationer)

Per Mårtenson: Utgivning av C. J. L. Almqvists manuskript "Om svenska rim"

Hans Strand: Tidningsspråk (en syntaktisk-stilistiskt inriktad undersökning)

Vidare skriver *Barbro Söderberg* om "Grundutbildningen (dvs. i nordiska språk och svenska): utvecklingstendenser och framtidsperspektiv". *CG*

MINS 2, tillägnad Sten Malmström. Red. Kenneth Larsson. 1977. 208 s.

Skriften innehåller 13 uppsatser, några med litterär-stilistiskt innehåll (av vilka särskilt kan nämnas *Andreas Lombnæs'* läsövningar i Jan Erik Volds lyrik), de flesta med språklig inriktning. Intressantast bland de mer allmänt hållna uppsatserna är *Berit Holmqvists* och *Per Mårtensons* "Texttolkning — kritik och pragmatik", som handlar om svårigheten och nödvändigheten att tolka meddelanden med hänsyn till den verkliga situation de formulerats i och om det slag av kunskaper som behövs för att tolkningen skall bli kritisk och inte inskränkt deskriptiv. *Hans Strand* redovisar erfarenheter från en ny typ av undervisning i skriftlig framställning för svensk-

lärare. *Anton Fjeldstad* gör en strukturell-stilistisk-argumentationsanalytisk granskning av en reklamtext. *Allan Berthelsen* presenterar ett av honom utarbetat test för prövning av förmågan att översätta från ett språk till ett annat. Testet är konstruerat för datamaskinell utvärdering. *Britt-Louise Gunnarsson* visar ett schema för analys av ordgruppers betydelseutveckling. *Lennart Elmevik* skriver om pronomenen *de-demdom* och deras historiska bakgrund.

Tre uppsatser behandlar grammatiska frågor: *Margareta Westman* diskuterar flerledade fundament av typen "Kerstin, fastän hon inte är så rolig, kan vi ju alltid fråga". *Ebba Lindberg* beskriver systematiken i en viss typ av asyndetisk konstruktion i talspråk — en konstruktion som ögonskenligen uppfattas som felaktig eller anakolutisk. *Kristina Svartholm* skriver om bestämd form hos substantiv och adjektiv i det speciella fallet "Bestämda nominalfraser med attribut". CG

Nilsson, Stig: Språkliga termer. Natur och Kultur, Stockholm 1977.

Ett termlexikon som uppges vara avsett för den allmänt språkintresserade. Boken innehåller 521 termer från olika språkvetenskapliga områden; morfologi, syntax, stilistik, fonetik, språksociologi osv. Grammatikens och stilistikens termer dominerar, medan termer som rör allmän språk teori är sämre representerade: så saknas t.ex. *kompetens* och *performans*.

Varje enskilt begrepp står som ett uppslagsord, och man behöver alltså inte läsa igenom större artiklar för att få en term förklarad. Förklaringarna är i stor utsträckning försedda med belysande exempel. Kommentarer till termerna är både rent definierande och värderande.

Författaren är docent i nordiska språk, på en avhandling om naturvetenskaplig och teknisk terminologi. CG

Pettersson, Per A.: Sjukvårdsspråk. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 63. Esselte Studium, Stockholm 1978. 123 s.

Per A. Pettersson, forskningsassistent vid Svenska språknämnden, redovisar här resultat från ett projekt *Sjukvårdsspråk* som genomförts av Svenska språknämnden, Socialsty-

relsen och Delegationen för social forskning. Främst behandlas den muntliga kommunikationen mellan patienter och vårdpersonal. Underlag för undersökningen är 65 bandinspelningar av samtal mellan vårdpersonal och patienter.

En första förutsättning för att språklig kommunikation skall fungera är att de samtalande förstår de ord som används på samma sätt. I undersökningen konstateras att det i vårdsamtalen förekommer en mängd ord som kan vara svåra och som ofta misstolkas. Från vårdpersonalen är det fråga om rena fackord av typen *tromboflebit* och *Pt-värde* men också mer spridda ord som *allergi* och *inflammation*. Särskilt påpekas det mer eller mindre oövertänkta bruket av medicinarjargong: *positiv—negativ* och *sätta ut* eller *stå på en medicin*. Också lekmännen kan ibland använda ord som de och fackmännen lägger in olika innebörd i, *smärta—värk—ömhet*.

Om- och tilltalsskicket diskuteras som ett mått på hur de samtalande ser på sina roller i vårdsamtalen. I ett kapitel om samtalens uppbyggnad konstateras att det finns stora skillnader i fördelningen av repliker mellan samtalande och i sätten att styra samtalen, t.ex. genom att ställa frågor.

Författaren vill också dra vissa praktiska slutsatser av sin undersökning och finner det då angeläget med en kommunikations- och språkutbildning inom all vårddyrkesutbildning. Han ser detta som ett medel att minska kommunikationshindren och lära personalen att tala med patienterna på deras villkor.
PAP

Provinsiellt och universellt. En vänskrift till Karl-Hampus Dahlstedt 19 april 1977. University of Umeå, Department of General Linguistics. Umeå 1977. 288 s. Stencil.

Som titeln antyder spänner innehållet i denna volym, som redigerats av *Roland Otterbjörk* och *Sten Sjöström*, över ett mycket vitt område från språkhistoria till språkpedagogik. Ett flertal av bidragen är också av intresse för språkvården.

Semantiska problem behandlas av *Rolf Hedquist* i "Arbete eller sysselsättning" och av *Ingegärd Fries* i "Den ökade effektiviteten" — om den ökade användningen av ordet "ökad".

Talakter och språkspel diskuteras av *Bert-Olof Backlund*

och *Sten Sjöström* i "Några ord och tankar om ord och tankar", av *Jan Anward* i "Om hur vi pratar om det vi pratar om" och av *Lars-Gunnar Andersson* i "Om drift". Medan Anward beskriver reglerna för det "välordnade" samtalet, tar Andersson upp det mer komplexa språkspel som t.ex. *driva, reta* och *göra bort* står för — t.ex. den klassiska ordern till nybörjaren på verkstan att hämta ögonmättet.

Ett experiment med den svenska pluralbildningen beskrivs av *Per Linell* i "Knipor, mejder och snulkar". Han påvisar där att språkbrukarna har förmåga att tillämpa reglerna för pluralbildning, men att de gärna gör om neutrer till utrer och att de föredrar *-ar* där både *-ar* och *-er* vore möjliga.

Olika aspekter på dialekt och riksspråk tas upp i ett par uppsatser. *Sigurd Fries* presenterar i Kovall, Missne och Tätgräs tre av Västerbottendialekternas fåtaliga bidrag till riksspråket. *Iréne Johansson* redogör i "[e] och [ɛ] i nordsvenska" för de korta *e-* och *ä-ljuden* i några nordsvenska tätorter och finner att oppositionen mellan de två ljuden har en vacklande ställning särskilt bland de yngre och bland kvinnorna. Hur det gick till då Sveriges Radio fick en dialekttalande nyhetsuppläsare och de reaktioner detta väckte berättar *Ake Jonsson* om i "Han bryter ju på skånska!".

Andra titlar av språkvårdsintresse är *Peter af Trampe*, "Några icke särdeles originella tankar om språkpedagogik och lingvistik", *Nils Hasselmo*, "Ett demografiskt perspektiv på språkbytet bland skandinaverna i Förenta Staterna" och *Gunnar Pellijeff*, "Kartornas namnformer" — som tar upp den ur dagens namnvårdssynpunkt intressanta frågan vilka principer som ligger bakom namnformerna på våra nya topografiska kartor. PAP

Rapporter från Forskningskommittén i Uppsala för modern svenska (FUMS) 44—62, 1976—78. Stencil. Distr. FUMS, Thunbergsvägen 7, S-752 38 Uppsala.

Rapportserien presenterades första gången i *Språk i Norden* 1976 men har sedan dess utökats med ovanstående 19 nummer. Verksamheten är som tidigare koncentrerad till olika projekt med språksociologisk inriktning. Till de tidigare, som behand-

lar språksocial variation i Eskilstuna, Uppsala och Burträsk och som fortfarande avsätter rapporter, har kommit flera nya projekt. Dessa är:

Dialekttalande elevers skolprestationer och skolanpassning. Undersökningen är lokaliserad till tre orter i övre Dalarna, och hittills vunna resultat redovisas i rapport nr 62, Sven O. Hultgren: Dialekt och standardspråk i övre Dalarna — några resultat från en dialektsociologisk enkätundersökning, 1978.

Barnets språkliga identifikation. Genom att under tre år följa det språkliga beteendet hos tre olika årsklasser barn i grundskolan vill man dra slutsatser om hur språksocial identifikation formas. Huvudundersökningen utförs i Eskilstuna. De hittills föreliggande rapporterna har alla karaktären av förundersökningar. Av intresse för språkvården torde i första hand vara nr 46, Olle Hammero: *Sj-ljudet i Eskilstunaspråk*, 1976, och nr 52, Bengt Loman: *Språk och skola i Kronoby, Österbotten*, 1977.

Stad och omland: Urbaniseringen speglad i språket. Denna språksociologiska undersökning är en del av ett större tvärvetenskapligt projekt. Avsikten är dels att söka mäta urbaniseringens betydelse för språkets utveckling (främst dialektutjämningen), dels att utifrån den språkliga anpassning som kan avläsas hos flyttare försöka dra slutsatser om deras sociala anpassning. Av tre publicerade rapporter förtjänar i detta sammanhang särskilt nämnas nr 45, Kerstin Nordin: *Språk och urbanisering. En bibliografi och probleminventering*, 1976.

Textstruktur och språkfärdighet hos skolelever. Projektet skall med textlingvistiska metoder undersöka skillnader i grundskole- och gymnasieelevers språkbruk och språkförmåga som ligger på en nivå ovanför den syntaktiska. Till skillnad från övriga projekt ligger huvudvikten här på skriftspråk. Hittills har utgivits rapport nr 57, Kent Larsson: *Modeller och metoder i textlingvistiken*, 1977.

Som ett led i planeringen av ett projekt om *könsroller i språk* har sammanställts två rapporter som utgör en inventering av forskning, litteratur, uppslag och synpunkter. Initiativet togs av Fredrika-Bremer-Förbundet, och forskare från samtliga svenska universitet medverkar. Rapporterna är

nr 49, Könroller i språk — förhandlingar vid Fredrika Bremerförbundets symposium i Uppsala den 30 oktober 1976. Red. Kerstin Nordin och Mats Thelander. 1977. 93 s.

Halva boken upptas av en mycket värdefull och utförlig bibliografi över litteratur med anknytning till könroller i språk. Därutöver finns följande uppsatser:

Sture Allén: Några könsskillnader i journalistspråk

Jan Einarsson: Två enkäter

Claes-Christian Elert: Universella och kulturberoende orsaker till könsskillnader i språket

Erland Hjelmquist och Sten-Olof Brenner: Könroller i språk — Psykologiska aspekter

Tor Hultman: Sak och person

Olle Josephson: Mäns och kvinnors ordförståelse

Mats Thelander och Kerstin Nordin: Projektet Genus — en presentation

Karin Westman Berg: Androcentriska värdepremisser inom språkforskning?

nr 61, Könroller i språk 2. Uppslag, synpunkter och några resultat. 1978. 95 s.

Den andra volymen om könroller innehåller följande artiklar:

Sture Allén och Martin Gellerstam: Om studiet av könroller i språk

Claes-Christian Elert: Rapporter inom planeringsarbetet för forskningsprojektet "Könroller i språk"

Martin Gellerstam: Kvinnospråk, finns det?

Erland Hjelmquist: Psykologiska synpunkter på studiet av könsbetingad variation i svenskt språk och språkbruk

Tor G. Hultman: Könroller i språk. Några tankar från en sydlig synpunkt: Talsyntax, Skrivsyntax, FRIS, STIG

Kerstin Nordin och Gun Widmark: Forskning kring könroller i språk. Projekt och planer vid FUMS

Tove Skutnabb-Kangas och Olaug Rekdal: Könroller i språk. Synpunkter på projektets uppläggning

Margareta Westman: Könroller i språk

Av övriga rapporter kan här också nämnas:

nr 51, Richard Molin: Bildspråk i talat språk, 1977

nr 56, Elsie Wijk Andersson: Om placeringen av några vanliga adverb i bisatser, 1977

En komplett förteckning över rapportserien kan fås från FUMS. BN, MW

Språk i utveckling. Utg. av Åke Pettersson och Lennart Badersten. LiberLäromedel, Lund 1977. 250 s.

Språk i utveckling är avsedd att täcka huvuddelen av den språkliga orienteringen — utom grammatikundervisningen — inom klassläroarbildningen. Boken vill dels introducera några språkvetenskapliga delområden, dels ge goda insikter i barns språk och språkutveckling.

Eva Gårding redovisar "Talet" hela den fonetiska och fonologiska sidan av språket från talet på hjärnnivå till prosodiska regler, uttalsnormer och regler för samtal. De regionalt och socialt betingade uttalsvarianterna och skolans uttalsundervisning, särskilt när det gäller dialektala avvikelser, behandlas utförligt och *Gårding* talar här främst för att lärarna lär sig tolerans och förståelse för barnens dialekt. *Kerstin Naucelér* beskriver i "Stavning på språkets grund" de svårigheter som möter skoleleven som utifrån sitt tal skall lära sig stava. Hon tar bl.a. upp de problem som orsakas av reduktioner: *fasna—fastna*, assimilationer: *ynklig—ynklig* och dialektala uttals egenheter: *beduma—bedöma*. Huvudsakligen utifrån komponentanalysen skriver *Christer Platzack* i "Språkets betydelse-sida" om ordens betydelse. Även satsers och meningars betydelse behandlas, och då främst utifrån ett kasusgrammatiskt perspektiv.

Bokens kanske mest centrala kapitel, "Barnspråk" och "Det sociala språket", är båda skrivna av *Åke Pettersson*. Barnspråkskapitlet ger — främst genom referat av den mycket fylliga forskningen på området — en bild av barnets språktillägnet alltifrån den första enordssatsen till gymnasistprosans närmande till professionella stilideal. De ur skolsynpunkt viktiga frågorna om barns förmåga att förstå språkliga yttranden och deras tillägnet av språkliga normer uppmärksammas särskilt.

Det språksociologiska kapitlet refererar de talrika, främst

svenska, undersökningarna inom detta område. Stort utrymme ägnas de sociala skillnaderna i barnspråket och i barns språkliga prestationer i skolan som bland andra Holmlund, Grundin, Erasme och Hultman visat på.

Odd Grandin vill lära ut konsten att välja stil med hjälp av stilanalyser och en rad välfunna exempel på stilöverföringar. Kapitlet avslutas med en redogörelse för sambandet mellan olika språkdrag och lärarbedömning av elevuppsatser. Språknormer och språklig bedömning i skolan tas sedan sammanfattande upp av *Margareta Westman* (samma uppsats i *Språkvård* 1977: 1).

I det avslutande kapitlet "Tvåspråkighet och språkkontakt" diskuterar *Tove Skutnabb-Kangas* och *Lennart Badersten* en del av de problem som kan uppstå vid språkbyten och hur undervisningen av invandrabarn kan organiseras för att dessa problem skall kunna undvikas.

Språk i utveckling kompletteras av ett stort antal övningsuppgifter — uppgifter som även den "vanlige" läsaren har både nöje och nytta av att ta sig en funderare på. *PAP*

Svenskans beskrivning 10. Förhandlingar vid tionden sammankomsten för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning. Särtryck ur Nysvenska studier 57. Lund 1977. 226 s.

Volymen innehåller följande 17 uppsatser:

Sture Allén: Morf-o-log-i och poly-sem-i

Bo Ralph: Individuell och kollektiv variation

Nils Jörgensen: Studium över textbyggnaden i talad svenska
Gösta W. Berglund—*Sven O. Hultgren*: Dialektalande elever i övre Dalarna — några resultat från två empiriska undersökningar

Björn Hammarberg: Svenskan i ljuset av invandrares språkfel

Åke Viberg: Svenskan i språktypologiskt perspektiv

Alvar Nyqvist Goës: Svensk ordton och ordaccent (stress) helt förutsägbara?

Anders Löfqvist: Artikulatorisk programmering — några data kring svenska obstruentkombinationer

Antti J. Pitkänen: Semantiska aspekter på bruket av genitiv

och dess omskrivningar i nusvenska

Jens Allwood: Om analys av kommunikationsverb

Anders Holmberg: Om indirekta direktiver

Marketta Sundman: Om utebliven subjektivering i svenskan

Godelieve Laureys: Adverbialet som parameter för situationell språkvariation.

Robert McAllister: "Tense — lax" oppositionens fysiologiska bas i svenskans rundade vokaler

Taina Pitkänen: Nominal stil

Karin Aijmer: Partiklarna ju och väl

Stina Borgstam: Nog är tillräckligt CG

Westman, Margareta: Att skriva bättre offentlig svenska. Utg. av Statens personalutbildningsnämnd och Svenska språknämnden. Liber Förlag, Stockholm 1977. 96 s.

Boken är utformad för att i första hand användas som kursbok och studiematerial i studiecirkel inom den offentliga förvaltningen, men den kan också användas i andra slag av kurser och för självstudier — och som nyttig läsning för alla som sysslar med offentlig svenska. Boken har hittills använts i sex veckokurser för utbildning av cirkelledare vid olika statliga myndigheter. Här behandlas systematiskt olika faktorer som kan göra texter svårlästa, t.ex. *ordvalet* (långa ord, ålderdomliga ord, fackord, modeord, vaga ord, ordens böjning), *meningarna*, *det allmänna greppet om ämnet* (abstrakt—konkret, allmänspråkligt och fackspråkligt m.m.), *det personliga språket*. Nytt och intressant för den här typen av läromedel är särskilt de textlingvistiska aspekterna: *textens uppbyggnad, olika sätt att ordna ett innehåll, att uttrycka sammanhang.*

Ett avsnitt ägnas åt att visa hur texter av olika typer — beslut, domar, utredningar o.d. — kan skrivas om och även hur det kan gå till att låta en text byta genre.

Till varje avsnitt finns ett antal studieuppgifter. Boken är försedd med en kommenterad litteraturlista samt med en söklista för ordböcker o.d., "Var tar man reda på vad?". CG

Vardagsskrift till Jan och Jens i anledning det året dom närmade sig 31. Utg. Tove Skutnabb-Kangas och Olaug Rekdal.

Uppsala 1977. Kan rekvideras från Olaug Rekdal, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

Föremål för vardagsskriften är språkforskarna Jan Anward och Jens Allwood. I skriften till dem levererar 15 äldre och yngre lingvister (däribland de själva) från Sverige, Norge och Finland en rad tokskaper och klokskaper, systematiserade dår-finkerier och ärliga övertygelser. Bland bidragen kan nämnas en analys av den finländska tystnaden, diskussioner om mans-, kvinno- och androgynspråk, tankar om språkgädjen och skolan samt skilda betraktelser över lingvistens förhållande till språket och verkligheten. Uppsatserna är av skiftande kvalitet, men det gör mindre. Ett viktigt drag är nämligen den distans som flera av författarna visar till det de håller på med, en distans som kan vara välgörande både utåt och inåt. Som festskrift betraktad är boken allt annat än vardaglig. Som vardagsskrift är den däremot särdeles festlig. *CG*

Nogle nyere ordbøger og ordlister

DANMARK

Allerup, Steen: Over 800 planteanatomiske ord. DSR Forlag, [København] 1975.

Andersen, Axel (red.): Biblioteket som informationscentral. 3. udg., Gad, København 1977. (Ordforklaringer: s. 228—254).

Anvendte fagudtryk på Københavns Fondsbørs. Lockey/NCK, København 1976.

Arpe, Svend og Leth, Ingolf: Stof -71. Gyldendal, København 1971. (Ordlister: s. 43—46).

Associeringen AVS-EØF's terminologi. Europa-Parlamentet, Direktoratet for oversættelse og terminologi, Terminologicalentralen, [Luxembourg] 1977.

Bankbogen. En brugsbog om banken. Handelsbanken, [København] 1977. (Hvad betyder bankens svære ord?: s. 34—48).

Berthelsen, Chr. mfl.: Ordbogi Kalaallisuumit-Qallunaatumut Grønlandsk-Dansk. Ministeriet for Grønland, Skovlunde 1977.

Bogen om smalfilm. Politikens Forlag, København 1977. (Ordforklaring: s. 443—445).

Broby-Johansen, R.: Kunstordbog. Ny udg. Thaning & Appel, København 1977.

Brüel, Sven: Gyldendals Fremmedordbog. 7. udg. Gyldendal, København 1977.

Buksti, Jacob A. og Johansen, Lars Nørby: Danske organisationers hvem hvad hvor. Politikens Forlag, København 1977. (Forkortelsesregister: s. 470—478).

Christensen, Vibeke og Sørensen, John Kousgård: Stednavne-

- forskning 1. Afgrænsning. Terminologi. Metode. Datering.* Gyldendal, København 1972. (Stikordsliste: s. 227—230).
- Danske og latinske navne. Kulturplanter. Ukrudtsplanter. Træer og buske. Plantesygdomme. Skadedyr.* 3. oplag. Landskontoret for Planteavl, Viby J. 1977.
- Dansk Ingeniørforenings nomenklatur for sand-, grus- og stenmaterialer,* Dansk Standard DS 404. 2. udg. Teknisk Forlag, København 1977.
- Dissing, Børge og Helles, Sigrid: Gyldendals Ordbog for Skole og Hjem.* Gyldendal, København 1977.
- Engell-Nielsen, Svend: Terminologi: olie/gasboring og -produktion.* Teknologisk Institut, [Tåstrup] 1977.
- Engelsk-dansk ordnøgle for servicefolk.* Oversættelser til dansk af almindeligt forekommende ord og forkortelser i engelsksprogede servicevejledninger. Radiobranchens Fællesråd, Teknisk sekretariat, Hellerup 1978.
- Feneis, Heinz: Anatomisk billedordbog.* Oversat og bearbejdet af Jørn Egeberg. Munksgaard, København 1977.
- Frenning, Tommy: Jeg fotograferer. Bind 2.* Politikens Forlag, København 1977. (Ordforklaringsliste: s. 389—398).
- Fryd, Ejnar: Fransk-dansk dansk-fransk specialordbog inden for revision, regnskabsvæsen m.v.* Foreningen af Statsautoriserede Revisorer, København 1977.
- Gradenwitz, Mogens: Dansk tekstlære.* Gyldendal, København 1977. (Alfabetisk liste over fagudtryk: s. 265—268).
- Grue-Sørensen, K. og Winther-Jensen, Thyge (red.): Pædagogikkens Hvem Hvad Hvor.* Politikens Forlag, København 1978. (Pædagogisk leksikon: s. 95—295).
- Gubba, Wilhelm: Juridisk ordbog. Tysk-dansk.* W. Gubbas Forlag, Mårslet 1977.
- Hansen, Mogens, Thomsen, Poul og Varming, Ole (red.): Psykologisk-pædagogisk Ordbog.* 4. udg. Gyldendal, København 1977.
- Hansson, Sven Ove: Arbejdsmiljø fra A til Ø.* Oversat [fra svensk]. Fremad/AOF, København 1977.
- Helmerson, Klas og Matz, Erling: Så sejler vi.* Jespersen og Pios Forlag, København 1977. (Almindelige sejlsportsudtryk og deres betydning: s. 52—54).

- Historiske huse i Nordby på Samsø.* Udg. af Nationalmuseet i samarbejde med Samsø Museum. 1978. (Ordforklaring: s. 79—82).
- Hjort, Øystein: Ordbog til byzantisk kunst.* Institut for Kunst-historie, Københavns Universitet, København 1977.
- Hjortaa, Harry: Fuglelivet året rundt.* Politikens Forlag, Kø-benhavn 1977. (Ordliste: s. 353—354).
- Hulgaard, Johs.: Behandling af idrætsskader.* Berlingske For-lag, København 1977. (Leksikalske stikord: s. 145—148).
- Hållfasthetsordlista.* Sv-E-D-Da. Andra omarbetade utgåvan. Tekniska nomenklaturcentralens publikationer nr 68. Stock-holm 1977.
- Johannesen, Ole Stig: Dansk-Tysk Synonymordbog.* Menings-beslægtede tyske ord og vendinger. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1977.
- Kobbernagel, Jan: Juridisk og merkantil sprogbrug.* 3. udg. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1977.
- Kristensen, Martin: Klinisk Ordbog.* 11. udg. Høst & Søns Forlag, København 1977.
- Krogh-Jensen, P.: Praxis sygdoms klassifikation med terminologi.* Lægeforeningens Forlag, København 1977.
- Kylling, Preben (red.): Filatelistisk leksikon og fremmedord-bog.* Kylling & Søn, København 1977.
- Lyd- og billedbogen.* 1977. (Ordliste: s. 32).
- Noack, Johan Peter: Den stalinistiske revolution.* Berlingske Forlag, København 1976. (Leksikalske stikord: s. 364—388).
- Poulsen, S. O.: Ordbog for korrespondenter, dansk-tysk.* A. M. Kjærs Bogtryk A/S, Harlev J. 1977.
- Schoonmaker, Frank: Den store vinordbog.* Ny udg., ajour-ført af Sigurd Müller. Spektrum, København 1978.
- Simonsen, Niels: Junkier i Esbjerg.* Gyldendal, København 1977. (Ordforklaringer: s. 314—322).
- Skibsudtryk dansk/engelsk engelsk/dansk.* Genoptrykt. Dan-marks Skibsmæglerforening og Dansk Stevedoreforening. 1977.
- Sørensen, N. Chr.: Dansk-fransk Ordbog.* 5. udg. Gyldendal, København 1977
- Søvndahl, Torben og Traberg, Jeppe: Pålidelig programmering.*

- Gyldendal 1977. (Ordforklaring: s. 198—202).
- Teknisk Leksikon V*. Forlaget for Faglitteratur A/S, København [1977].
- Terminologi for fiskerisektoren*. Europa-Parlamentet, Direktoratet for oversættelse og terminologi, Terminologicentralen, [Luxembourg] 1978.
- Terminologi for lands- og byplanlægning*. Europa-Parlamentet, Direktoratet for oversættelse og terminologi, Terminologicentralen, [Luxembourg] 1978.
- Tillæg til plast-ordliste engelsk-dansk dansk-engelsk*, Dansk Standard DS 2059 Tillæg. København 1977.
- Träskyddsordlista. NTR-Information nr 7*. 1977.
- Warrern, Allan: Dansk-Tysk Teknisk Ordbog*. 4. udg. Clausen Bøger, Aschehoug, København 1977.
- VA-teknisk ordlista. Sv-E-F-D-Da-Fi*. Tekniska nomenklaturcentralens publikationer nr 65. Stockholm 1977.

FINLAND

- Colussi, Giorgio—Wass-Colussi, Pirkko: Suomalais-italialainen opiskelusanakirja* [Finsk-italiensk studieordbok]. WSOY. Porvoo 1978. 302 s.
- Jäminki, Timo: Ruotsalais-suomalainen sähkösanasto — Elteknik*. Svensk-finsk ordlista. Otava. Keuruu 1977. 126 s.
- Kaupunkisuunnittelun terminologiaa* [Stadsplaneringsterminologi]. Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto. Helsinki 1977. 22 s.
- Kolehmainen, Alfred: Ulkomaankaupan käyttösanasto* [Ordlista för utrikeshandeln]. Finsk-rysk-engelsk-tysk-fransk-spansk-albanesisk-bulgarisk-polsk-rumänsk-tjeckisk-ungersk. WSOY. Porvoo 1978. 200 s.
- Laanpere, Helga: Suomi-eesti-suomi taskusanakirja* [Finsk-estnisk-finsk fickordbok]. WSOY. Porvoo 1977. 499 s.
- Lampén, Lea: Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja* [Svensk-finsk studieordbok]. WSOY. Porvoo 1978. 548 s.
- Lampén, Lea: Suomalais-ruotsalainen opiskelusanakirja* [Finsk-svensk studieordbok]. WSOY. Porvoo 1978. 571 s.

- Lukkari, Pekka: Suoma-sami sadnekirji.* Lapin Sivistysseuran julkaisuja 38. Helsinki 1977. 208 s.
- Luotettavuussanasto* [Tillförlitlighetsordlista]. Finsk-svensk-engelsk. SFS 3750. Suomen Laadunvalvontayhdistys. Helsinki 1977. 28 s.
- Maa- ja pohjavesisanasto* [Mark- och grundvattenterminologi]. Finsk-svensk-engelsk. Vesihallituksen julkaisu n:o 18. Helsinki 1976. 144 s.
- Metsäsanastoa* [Skogstermer]. Keskusmetsälautakunta Tapio. Helsinki 1975. 25 s.
- Mustajoki, Arto S.—Tsygankina, Alina: Venäjän kielen käytösosanasto* [Rysk handordbok]. Gummerus. Jyväskylä 1976. 128 s.
- Nicholaus, Günter—Koskinen, Eeva—Tella, Seppo: Ranskan frekvenssisanakirja* [Fransk frekvensordbok]. WSOY. Porvoo 1976. 199 s.
- Nyirkos, István: Suomi-unkari-suomi taskusanakirja* [Finsk-ungersk-finsk fickordbok]. WSOY. Porvoo 1977. 712 s.
- Orgaanisen kemian laboratoriotekniikan sanasto* [Laboratorieteknisk ordlista för organisk kemi]. Finsk-svensk-engelsktysk. Suomen Kemian Seura. Helsinki 1977. 32 s.
- Pestisidit. Nimet* [Pestisider. Namn]. Finsk-svensk-engelsk. SFS 2459. Helsinki 1977. 21 s.
- Pihkala, Liisa—Pihkala, Juhani: Englantilais-suomalainen laboratorio- ja prosessialan sanasto* [Engelsk-finsk ordlista för laboratorie- och processbranschen]. Otava. Keuruu 1978. 184 s.
- Potentiometrisanasto* [Potentiometerordlista]. Finsk-engelsk. KOTEL. Helsinki 1973. 29 s.
- Ravitsemusalan sanasto* [Ordlista för förplägnadsbranschen]. Otava. Keuruu 1977. 122 s.
- Reuter, Mikael: Utbildningsterminologi. Finsk-svensk ordlista.* Forskningscentralen för de inhemska språken. Svenska språkbyråns ordlistor 1. Helsingfors 1977. 80 s. Se s. 57.
- Räihä, Kari-Jouko—Sajaniemi, Jorma—Ukkonen, Esko: Ohjelmointikielen määrittely ja toteutuksen englantilais-suomalainen sanasto* [Engelsk-finsk programmeringsordlista]. Helsingin yliopiston tietojenkäsittelyopin laitoksen julkaisu

- A-1977-2. Helsinki 1977. 64 s.
- Saukkonen, Pauli: Nykysuomen saneiston yleisyystilastoa saneenloppuisessa aakkosjärjestyksessä I—V* [Nufinsk finalalfabetisk frekvensordbok]. Oulun yliopisto. Oulu 1977. 1968 s.
- Suomalais-venäläinen ja venäläis-suomalainen maanparannus- ja vesitaloussanasto* [Finsk-rysk och rysk-finsk ordlista för jordförbättring och vattenhushållning]. Neuvostoliittoinstituutin julkaisusarja A 8. Helsinki 1977. 71 s.
- Sähkömekaanisten komponenttien sanasto* [Ordlista över elektromekaniska komponenter]. Finsk-engelsk. KOTEL. Helsinki 1973. 25 s.
- Sähköteknillinen sanasto. Kytkin- ja ohjauslaitteet* [Elektroteknisk ordlista. Kopplings- och manöverdon]. Finsk-fransk-engelsk-rysk-tysk-spansk-italiensk-holländsk-polsk-svensk. SFS 3746. Helsinki 1977. 48 s.
- Taloustiedon taloussanasto. 2., korjattu painos.* Taloustieto r.y. Vaasa 1977. 192 s.
- Teräs, Hannu—Sulonen, Kaius: Kauppakirjeenvaihdon lause-sanakirja. Suomi-saksa* [Finsk-tysk frasordbok för handelskorrespondens]. WSOY. Porvoo 1975. 359 s.
- Weis, Erich—Ahti, Helena: Englannin frekvensisanakirja* [Engelsk frekvensordbok]. 2. p. WSOY. Porvoo 1976. 216 s.
- Weis, Erich—Haberfellner, Eva—Nikkilä, Laila: Kaupan ja liike-elämän perussanakirja. Englanti-suomi* [Engelsk-finsk basordbok för handel och affärsliv]. WSOY. Porvoo 1978. 208 s.
- Yrityssuunnittelusanasto* [Företagsplaneringens terminologi]. Oy Mec-Rastor Ab. Helsinki 1977. 13 s.

NORGE

- Anderson, Ralph J.B.: Anglo-Scandinavian law dictionary of legal terms used in professional and commercial practice.* Oslo: Universitetsforlaget 1977. 137 s.
- Bakke, Karl og Halvor Dalene: Ordliste for grunnskolen.* Bokmål. Ny utg. Oslo: Cappelen, 1975, utsendt 1977. 159 s.

- Bøe, Lars: Rettskrivningsordbok med synonymer. Ny, rev. utg. av Skoleordbok med synonymer. 3. oppl. Oslo: Tanum-Norli, 1977. 191 s.*
- Gulbransen, Egil: Juridisk leksikon. 4. utvidede og rev. utg. av Norsk juridisk ordbok. Oslo: Tanum-Norli, 1977. 237 s.*
- Gundersen, Dag: Norsk synonymordbok. 6. oppl. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1976. 211 s.*
- Haukøy, Jens og Wilhelm Zickfeldt: Tysk-norsk. 3. rev. utg. 5. oppl. Oslo: Gyldendal, 1976. 360 s.*
- Havin, Henry: Psykologisk ordbok. 5. utg. Oslo: Tanum-Norli, 1977. 159 s.*
- Heggstad, Leiv: Fornorskingsordliste. Rettskrivningsordliste for bokmål med oversettelse til nynorsk. Omarbeidd av Kolbjørn Heggstad. 13. oppl. Oslo: Tanum-Norli, 1977. 119 s.*
- Hellevik, Alf: Nynorsk ordliste. Normalutgåve. 9. oppl. Oslo: Samlaget, 1977. 96 s.*
- Hellevik, Alf: Nynorsk ordliste. Større utgåve med fornorskings tillegg og liste over forkortingar. 11. utg. Oslo: Samlaget, 1977. 160 s.*
- Høst, Gunnar og Jørgen Aarhoug: Fransk-norsk, norsk-fransk. Français-norvégien, norvégien-français. 14. oppl. Oslo: Damm, 1976. 315 s.*
- Jernsletten, Nils: Samegiela skuv'lasadnelis'to mas sanit læt jar'galuvvun darugillii = Samisk-norsk ordliste. Utg. av Grunnskolerådet, Kirke- og undervisningsdepartementet. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget 1977. 71 s.*
- Knutsen, Knut Jostein: Engelsk-norsk teknisk ordliste. Trondheim: Tapir, 1977. 93 s.*
- Løland, Ståle og Arnold Thoresen: Norsk forkortingsbok. 2. oppl. Norsk språkråd. Skrifter 14. Oslo: Cappelen, 1977. 68 s.*
- Marm, Ingvald: Engelsk-amerikansk-norsk, norsk-engelsk-amerikansk. Militær ordbok. English-American-Norwegian, Norwegian-English-American. Military dictionary. Oslo: Fabritius, 1977. 276 s.*
- Rådet for teknisk terminologi: Ordbok for vann og avløp. Norsk-engelsk-fransk-tysk. Oslo: Yrkesopplæringsrådet for håndverk og industri: Universitetsforlaget, 1977. 274 s.*

- Seland, Søren: Norsk-engelsk.* Oslo: Cappelen, 1975, utsendt 1978. 304 s.
- Slette, Theodore: Norsk-engelsk ordbok.* Oslo: Samlaget, 1977. 1326 s.
- Svenkerud, Herbert: Engelsk-norsk.* Oslo: Cappelen, 1975, utsendt 1978. 304 s.
- Aarnes, Asbjørn: Litterært leksikon. Begreper og betegnelser. Teori-kritikk-historie.* 3. utvidede og rev. utg. Oslo: Tanum-Norli, 1977. 278 s.
- Aas, Eli: Medisinske faguttrykk for sykepleiere.* 11. oppl. Oslo: Luther, 1977. 98 s.
- Aasen, Ivar: Norsk Ordbog med dansk Forklaring.* 5. Udgave. Oslo: Fonna, 1977. 976 s. Faksimileutgave av 1873-utgaven. 1. utgave 1850, med tittel: Ordbog over det norske Folkesprog.

SVERIGE

- Den svenska förteckningen har utarbetats av Tekniska nomenklaturcentralen (TNC) och Svenska språknämnden.
- Allén, S.: Våra viktiga ord.* Basordlista med utbytesord. Esselte Studium. Stockholm 1977. 237 s. (Anmäls på s. 88.)
- Aparatos pesados de elevación: terminología = heavy lifting equipment: terminology.* Spanska-engelska-franska-tyska-italienska-svenska. Spansk standard; UNE 58-104-76. Madrid 1976. 40 s. Ill.
- Arbetsmarknadsterminologi.* Svensk-engelsk-fransk-tysk ordlista. Utg. av Svenska arbetsgivareföreningen. 7 utg. Stockholm 1976. 35 s.
- Bergman, G.: Ord med historia.* 5 utökade utg. Stockholm 1977. 700 s.
- Collinder, B.: Svensk ordnyckel med förkortningslexikon.* Förlagshuset Fyris. Stockholm 1977. 540 s. (Anmäls på s. 89.)
- Eriksson, E.: Modernt företagsekonomiskt lexikon.* Prisma. Stockholm 1977.
- Fyrspråkig asfaltteknisk ordlista.* Svenska-engelska-franska-tyska. Föreningen för bituminösa beläggningar, FBB. Stock-

holm 1976.

Glossary of terms relating to timber preservation. Engelska-danska-norska-svenska-finska. Nordiska Träskyddsrådet; NTR-information 1977: 7. Stockholm 1977. 14 s.

Gomer, E. och Nygren, M.: *Modern svensk-engelsk ordbok: a modern Swedish-English dictionary.* 3 omarb. utg. Stockholm 1976. 542 s.

Gullberg, I. E.: *Svensk-engelsk fackordbok för näringsliv, förvaltning, undervisning och forskning.* 2 rev. uppl. Stockholm 1977. 1722 s. (Anmäls på s. 96.)

Nilsson, S.: *Språkliga termer.* Lund 1977. 122 s. (Anmäls på s. 102.)

Ordlista för bituminösa beläggningar. Föreningen för bituminösa beläggningar. Svenska-engelska, def. på svenska. Stockholm 1976. 70 s.

Rysk-svensk ordbok. Cirka 50 000 ord. Red. Carin Davidsson. Förlaget Ryska Språket. Moskva 1976. 959 s.

Schröder, J.: *Engelsk-svensk elektronikordlista.* Stockholm 1977. 112 s.

Svensk standard:

Byggmätning: terminologi. Svenska-engelska-franska-tyska, def. på svenska. SIS 02 11 01. Stockholm 1977. 29 s.

Databehandling: ordlista: grundläggande termer = data processing: terminology: fundamental terms. Svenska-engelska-franska, def. på svenska. SS 01 16 01. 2 utg. Stockholm 1978. 7 s.

Dataordboken = data processing glossary.

Del 1 svensk ordlista. Motsvarigheter på engelska-franska-tyska, def. på svenska.

Del 2 engelsk ordlista. Motsvarigheter på svenska, def. på engelska. SIS handbok Hb 142. Stockholm 1977. 476 s.

Handverktyg, hyvlar och hyvelblad: terminologi. Svenska-engelska-franska-tyska. SMS 2855. Stockholm 1977. 5 s.

Vocabulaire Electrotechnique International: relais électriques. Engelska-franska-tyska-spanska-italienska-nederländska-svenska-polska-ryska, def. på engelska, franska och ryska. Commission Electrotechnique Internationale; 50 (447). Genève 1977. 48 s.

Vocabulaire électrotechnique internationale: instrumentation nucléaire. — chapitre 392. Engelska-franska-tyska-spanska-italienska-nederländska-svenska-polska-ryska, def. på engelska-franska-ryska. IEC; publ. 50 (392). Genève 1976. 26 s.

Vägvisning inom sjukhus och andra sjukvårdsanläggningar. 2 utg. Spri; råd 1.2. Stockholm 1977. 37 + 11 + 15 s.

Tekniska nomenklaturcentralens publikationer:

TNC 65 VA-teknisk ordlista. Svenska-engelska-franska-tyska-danska-finska. Stockholm 1977. 173 s.

TNC 66 Pappersordlista. Svenska-engelska-franska-tyska-norska-finska. Stockholm 1977. 366 s.

TNC 67 Korrosionsordlista. Svenska-engelska-franska-tyska-spanska-danska-norska-finska-ryska. 2 omarb. utg. Stockholm 1977. 235 s.

TNC 68 Hållfasthetsordlista. Svenska-engelska-franska-tyska-finska. 2 omarb. utg. Stockholm 1977. 230 s.

Sprognævnene i 1977

SAMARBETET MELLAN DE NORDISKA SPRÅKNÄMNDERNA 1977

Av *Catharina Grünbaum*

De nordiska språknämnderna har under 1977 bedrivit sitt samarbete efter samma riktlinjer som tidigare. Nämnderna har utbytt publikationer och fortlöpande hållit varandra underrättade om sin verksamhet, särskilt i fråga om det språkliga rådgivningsarbetet.

I frågor som berör flera nordiska språk har nämnderna i en mängd fall rådfört sig med varandra och eftersträvat gemensamma rekommendationer. I åtskilliga fall har det rört sig om terminologiska frågor, och här har nämnderna ofta samrått med Handelshögskolan i Köpenhamn, Rådet for Teknisk terminologi i Norge och Tekniska Nomenklaturcentralen i Sverige. Språknämnderna var representerade vid mötet *Nordterm 1978*, anordnat av terminologiorganen. Språknämnderna kommer som tidigare att samarbeta direkt med varandra och med terminologiorganen i olika enskilda frågor, men det nyinrättade Nordiska språksekretariatet kommer att svara för den samordning och förmedling av information som det finns ett alltmer ökande behov av (se vidare s. 134).

Det årliga mötet mellan språknämndernas sekreterare hölls i Köpenhamn 23—24 maj 1977. Det årliga språkmötet hölls 30 september—2 oktober i Trondheim.

Nyordsundersökningen

Den nordiska nyordsundersökningen som bedrivs vid nämnderna i Danmark, Norge och Sverige fortgår. Under 1976—1977 har arbetet snarast intensifierats. Tre ordböcker som beskriver ordförrådets tillväxt under efterkrigstiden är under utarbetande — en i Danmark, en i Norge och en i Sverige. Varje

band kommer att innehålla uppgifter om uppslagsordens motsvarigheter på grannspråken. I den svenska delen håller även finlandssvenska nyord på att arbetas in. De olika delarna redigeras efter i stort sett samma principer, och de kommer att förses med en väsentligen gemensam inledning. Språknämnderna utväxlar listor och manuskript efter hand som dessa blir färdiga. Nyordsböckerna beräknas kunna föreligga omkring 1980.

Språknämnderna kommer att fortsätta sitt arbete med insamlandet av nyord. Vid språkmötet i oktober 1977 diskuterades möjligheten att med kortare mellanrum ge ut gemensamma ordlistor, eventuellt för perioder om fem år.

Det 24 nordiska språkmötet

Språkmötet 1977 hölls den 30 september—2 oktober i Trondheim. Från *Danmark* deltog Marie Bjerrum, Erik Hansen, Poul Lindegård Hjorth, Henrik Galberg Jacobsen, Allan Karcker, Pia Riber Petersen, från *Finland* Terho Itkonen, Esko Koivusalo, Mikael Reuter, Carl-Erik Thors, från *Färöarna* Jóhannes av Skarði, från *Island* Þórhallur Vilmundarson, från *Norge* Reidar Djupedal, Bjarne Fidjestøl, Eyvind Fjeld Halvorsen, Sigurd Haraldseid, Lasse Iversen, Alfred Jakobsen, Aksel Lydersen, Ståle Løland, Leif Mæhle, Egil Pettersen, Magne Rommetveit, Lars Sødal, Arnold Thoresen, från *Samisk språknämnd* Alf Isak Keskitalo, från *Sverige* Sture Allén, Sonja Carlberg, Karl-Hampus Dahlstedt, Catharina Grünbaum, Bertil Molde, Gun Widmark.

Inbjuden gäst var sektionschef Lilla Voss från Nordiska kultursekretariatet.

På programmet stod bl.a. följande punkter:

1. Språknämnderna och det nordiska språksekretariatet

Se s. 134.

2. Nordiska språkprojekt

Catharina Grünbaum redogjorde för arbeten som språknämnderna deltagit i och för andra projekt av intresse för nämnderna. Bland dem kan nämnas *Nordisk politisk ordbok*, en

lista över *skoltermer*, utarbetad vid Nordiska kultursekretariatet samt en *pappersordlista* och en *vatten- och avloppsordlista*, utgivna av Tekniska nomenklaturcentralen. Språknämnderna hade vidare varit representerade vid symposiet *De nordiska språkens framtid*, som hölls i september 1976 i Lund, och från vilket föredragen samlats i en bok, utgiven av Svenska språknämnden (se s. 90). Representanter för Nordiska språksekretariatet, Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland och Norsk språkråd deltog i en konferens om "Språkvård — normering, rådgivning, samverkan" i mars 1978 (se s. 133). Av övrigt av intresse för språkvården kan nämnas det planerade symposieprogrammet rörande *tillämpad nordisk språkvetenskap, särskilt modersmålspedagogik*, som hösten 1978 inleddes med ett symposium om *språknormer i skolan*, och förslaget om en *nordisk radio- och TV-satellit*, om vilket den danska, den norska och den svenska nämnden avgivit remissyttrandet.

3. Principerna för nämndernas rådgivningsarbete

För inledningen till diskussionen svarade Dansk Sprognævn. Henrik Galberg Jacobsen presenterade en lista över argument som kan förekomma i språkligt rådgivningsarbete och han visade i en översikt med vilken frekvens dessa argument använts inom Dansk Sprognævn under de senaste tio åren. Erik Hansen talade om hur motstridiga principer tillämpats i olika rådgivningssituationer och menade att man i en beskrivning av hur argumentationen i språkvårdsarbetet först också måste ta hänsyn till att det existerar en dold premiss — riksspråksnormen. Allan Karker visade i vilken utsträckning hänsyn till de andra nordiska språken varit vägledande i nämndens rådgivning. Deltagare från de övriga nämnderna gjorde därefter kortare inlägg rörande principerna för sitt rådgivningsarbete.

Frågan om språknämndernas principer för sitt rådgivningsarbete är stor och viktig, och det beslöts att de olika nämndernas sekretariat skulle arbeta vidare med undersökning och värdering av den. Ämnet skulle sedan vid språkmötet 1978 ägnas en generaldiskussion, eventuellt uppföljd av en diskussion om "Språkvårdens kanaler" vid språkmötet 1979.

DANSK SPROGNÆVN 1977

Den sproglige oplysnings- og rådgivningsvirksomhed har fortsat været en af nævnets hovedopgaver. Sekretariatet har i 1977 besvaret ca. 8 300 spørgsmål, heraf ca. 5 600 mundtlige og ca. 2 700 skriftlige.

Sekretariatet har gennemgået udkast til terminologi m.m. inden for en række områder, især forslag til danske standarder. Nævnet har haft en voksende kontakt med danske oversættere m.fl. i EFs institutioner i Bruxelles og Luxembourg, både gennem forespørgsler og på anden måde. En repræsentant for nævnet har i Bruxelles og Luxembourg holdt kurser i dansk lovsprog for danske EF-ansatte.

Nævnets samarbejde med Danmarks Forvaltningshøjskole er foregået på samme måde som i de tidligere år. En repræsentant for nævnet har for 3 kursushold gennemgået sproglige problemer i forbindelse med udformningen af love og bekendtgørelser (jf. Sprog i Norden 1973, s. 61—73).

Dansk Sprognævnets Årsberetning 1976/77 udkom i efteråret 1977. Af Nyt fra Sprognævnet er udgivet nr. 18 og 19. Bladet, der er nævnets største kontaktflade til offentligheden, er udsendt i ca. 10 500 eksemplarer. I disse publikationer er offentliggjort svarene på en del af de vigtigste forespørgsler af almen interesse. I foråret 1978 har nævnet publiceret Ny ord i dansk 1970—71.

Arbejdet med en revideret udgave af Retskrivningsordbogen er fortsat.

Samlingen af citater på ny ord, former og vendinger er øget med ca. 30 000 sedler; det samlede antal er nu ca. 540 000.

SPRÅKNÄMNDERNA I FINLAND 1977

Forskningscentralen för de inhemska språken

Året 1977 var det första hela verksamhetsåret för Forskningscentralen för de inhemska språken, som inledde sin verksamhet den 1 mars 1976 (se närmare Språk i Norden 1976 och

1977). Inom forskningscentralen sköts den finska språkvården vid finska språkbyrån, den svenska inom byrån för svenska språket och den samiska inom forskningsarkivet Suomen Suku. Centralen har dessutom ett stort antal andra uppgifter, bl.a. namnforskning och namnvård, dialektforskning och olika ord-boksprojekt.

Nordiskt samarbete

Både den finska och den svenska språknämnden var representerade på de nordiska språknämndernas årsmöte i Trondheim och på sekreterarmötet i Köpenhamn. I september var forskningscentralen värd för ett nordiskt seminarium om ortnamns-vård och ortnamnsplanering. Språknämnderna representerades av sina sekreterare i styrelsen för det nordiska språksekretariatet och i Sverigefinska språknämnden.

Tekniskt terminologiarbete

Centralen för teknisk terminologi är genom ett samarbetsavtal anknuten till Forskningscentralen för de inhemska språken. Något egentligt terminologiarbete kunde inte ännu inledas under år 1977, då CTT bara hade en halvtidsanställd sekreterare. Från början av mars 1978 har centralen emellertid en sekretariatschef på heltid, och terminologiarbetet kan därför komma i gång betydligt effektivare detta år.

Liksom under tidigare år deltog finska språkbyrån i Finlands standardiseringsförbunds terminologiarbete. Standardiseringsförbundets svenska standarder granskades vid svenska språkbyrån.

Finska språknämnden/språkbyrån

Språknämndens sammansättning var densamma som under föregående år. Nämnden sammanträdde sex gånger och tog ställning till olika språkfrågor av principiellt intresse.

Språkbyrån fick under året ta emot 11 532 telefonförfrågningar, i medeltal 49 per arbetsdag. Skriftligt besvarades 146

frågor, och 20 svar på frågor som ställts i tidningar eller tidskrifter utarbetades. Byrån stod till tjänst med språklig sakkunnighjälp i ett antal terminologiprojekt och granskade manuskripten till bl.a. Nordisk politisk ordbok och Nordisk-engelsk skolterminologi.

Representanter för byrån framträdde fem gånger i radio-programmet "Kielikorva" ("Spräkörat"). Ett stort antal kurser och föreläsningar hölls för bl.a. personal inom statsförvaltningen.

Informationsbladet "Kielikello" nr 9 innehöll bl.a. en omfattande bibliografi över huvudsakligen tekniska och ekonomiska ordböcker, ordlistor och terminologier som omfattar finska och/eller svenska termer.

Ordboksredaktionen arbetade vidare på "Nyky-suomen perus-sanakirja" ("Nufinsk basordbok"). Ett första manuskript till den finska nyordslistan färdigställdes. Ordboksarbetet vid finska språkbyrån görs numera med tillhjälp av ADB.

Svenska språknämnden/språkbyrån

Språknämnden hade samma sammansättning som under föregående år. Nämnden sammanträdde tre gånger och behandlade dels olika språkfrågor av principiell betydelse, dels viktigare terminologiska frågor.

Det visade sig under året att svenska språkbyråns språkvårdsverksamhet börjar bli allt mera inarbetad i allmänhetens medvetande. Antalet samtal till telefonrådgivningen uppgick till över 2 300, vilket innebär en ökning med 800 jämfört med föregående år. Många av samtalen omfattade ett stort antal delfrågor.

Också byråns övriga serviceformer — språkgranskning, granskning av ordlistor och terminologier, utlåtanden om termer och andra språkliga frågor — utnyttjades i högre grad än förut. Avnämarna representerade huvudsakligen myndigheter, företag och översättare.

Arbetet på en finsk-svensk ordlista över aktuella utbildningstermer blev färdigt, och ordlistan kom ut i en första version i maj och en andra väsentligt utvidgad version i december (se

avsnittet Publikationer fra sprognævnene). Inom nyordsundersökningen slutbehandlades det finlandssvenska materialet och överlämnades till Svenska språknämnden i Stockholm.

En nyhet för året var det regelbundet återkommande direkt-sända radioprogrammet Språkväktarna, där språknämndens ordförande och sekreterare besvarade lyssnarfrågor. Ordföranden och sekreteraren skrev vidare artiklar om språkfrågor i tidningspressen, och sekreteraren höll kurser i svenskt språkbruk för bl.a. journalister och översättare.

Samisk språkvård

Forskningscentralens samiska språknämnd sammanträdde två gånger under året. Rådgivningen i samiskt språkbruk sköttes från den första april av en timanställd språkvårdare i Enare (två timmar i veckan).

DET ISLANDSKE SPROGNÆVN 1977

Det islandske sprognævn har altid været vanskeligt stillet på grund af manglende bevillinger. Det har således ikke været i stand til at aflønne en permanent sekretær, men kun haft en sådan til midlertidige og tidsmæssigt begrænsede opgaver. Dette har medført at nævnets rådgivningsarbejde navnlig har bestået i gennemgang af ordlister, udarbejdet af fagfolk inden for bestemte fagområder, hvor der har været tale om nydannelser i større omfang. Hertil kommer så besvarelser af et betydeligt antal enkelte spørgsmål, både fra institutioner og enkelte personer, som dels er forelagt nævnet som helhed, dels besvaret af enkelte medlemmer af nævnet, ikke mindst formanden. I kraft af sin dobbeltstilling som ordbogsredaktør og formand for sprognævnet har han besvaret en lang række henvendelser, især telefoniske, både om nydannelser og om almindelig sprogrigtighed, hvor han ud fra ordbogens samlinger ofte har kunnet afgøre tvivlsspørgsmål.

For så vidt man kan tale om principper for sprognævnets rådgivningsarbejde under disse forhold, kan man nævne føl-

avsnittet Publikationer fra sprognævnene). Inom nyordsundersökningen slutbehandlades det finlandssvenska materialet och överlämnades till Svenska språknämnden i Stockholm.

En nyhet för året var det regelbundet återkommande direkt-sända radioprogrammet Språkväktarna, där språknämndens ordförande och sekreterare besvarade lyssnarfrågor. Ordföranden och sekreteraren skrev vidare artiklar om språkfrågor i tidningspressen, och sekreteraren höll kurser i svenskt språkbruk för bl.a. journalister och översättare.

Samisk språkvård

Forskningscentralens samiska språknämnd sammanträdde två gånger under året. Rådgivningen i samiskt språkbruk sköttes från den första april av en timanställd språkvårdare i Enare (två timmar i veckan).

DET ISLANDSKE SPROGNÆVN 1977

Det islandske sprognævn har altid været vanskeligt stillet på grund af manglende bevillinger. Det har således ikke været i stand til at aflønne en permanent sekretær, men kun haft en sådan til midlertidige og tidsmæssigt begrænsede opgaver. Dette har medført at nævnets rådgivningsarbejde navnlig har bestået i gennemgang af ordlister, udarbejdet af fagfolk inden for bestemte fagområder, hvor der har været tale om nydannelser i større omfang. Hertil kommer så besvarelser af et betydeligt antal enkelte spørgsmål, både fra institutioner og enkelte personer, som dels er forelagt nævnet som helhed, dels besvaret af enkelte medlemmer af nævnet, ikke mindst formanden. I kraft af sin dobbeltstilling som ordbogsredaktør og formand for sprognævnet har han besvaret en lang række henvendelser, især telefoniske, både om nydannelser og om almindelig sprogrigtighed, hvor han ud fra ordbogens samlinger ofte har kunnet afgøre tvivlsspørgsmål.

For så vidt man kan tale om principper for sprognævnets rådgivningsarbejde under disse forhold, kan man nævne føl-

gende punkter:

1) at medvirke til at sproglige nydannelser ikke strider mod sprogets system, hverken morfologisk eller fonetisk;

2) at søge at undgå at det samme begreb bliver udtrykt med flere forskellige nye ord, hvad der ofte kan ske når specialister fra forskellige fag foreslår nydannelser til oversættelse af fremmede fagtermer;

3) at give råd om hvilken form de fremmedord skal have som optages i sproget, hvis der ikke er fundet en adækvat islandsk betegnelse for begrebet;

4) at tage stilling til tvivlsspørgsmål angående sprogriktighed, hvor det drejer sig om anvendelse af islandske udtryk og talemåder.

Det siger sig selv at det islandske sprognævns mangel på ressourcer har bevirket at det kun i beskeden grad har kunnet gennemføre dette arbejde, og at det er meget langt fra at nævnet har kunnet opfylde de krav som med rette kunne stilles til det.

Endelig skal bemærkes at Jakob Benediktsson udtrådte af sprognævnet på grund af alder ved årets slutning, og Baldur Jónsson blev udnævnt i hans sted.

NORSK SPRÅKRÅD 1977

Norsk språkråd skiller seg til dels fra de andre nordiske språknemndene ved at det er pålagt språkpolitiske oppgaver ved siden av de reinte språkfaglige. Loven om Norsk språkråd fastslår således bl.a. at rådet skal "fremme toleranse og gjensidig respekt i forholdet mellom alle som bruker norsk språk i dets forskjellige varianter, og verne om den enkelte borgers rettigheter når det gjelder bruken av språket". Dette sikter først og fremst på tospråkssituasjonen i Norge og den lovfestede likestillingen mellom bokmål og nynorsk i skoleverket og i offentlig tjeneste. Språkrådet får stadig flere saker som gjelder dette forholdet. Sekretariatet har utarbeidet en oversikt over slike saker, som bl.a. viser at nynorsk ofte blir satt til side av offentlige organer og institusjoner. Dette ble også bekreftet ved en

milienavn i Norden, Språk i Norden 1977 og De nordiske språkernes framtid.

Meldingsbladet "Språknytt" har kommet med fire nummer i 1977, hvert på 16 sider. Opplaget er økt fra 11 000 til 12 500 på grunn av tilgang på nye abonnenter. Bladet er gratis og blir bl.a. sendt til skolene, universitetene, bibliotek og journalister. Dessuten har medarbeidere i sekretariatet informert om Språkrådets arbeid ved en rekke språkkurs de har holdt for tilsatte i statstjenesten og andre.

Sekretariatet får ellers en rekke spørsmål skriftlig og over telefon fra offentlige etater, private foretak og enkeltpersoner. Som før har sekretariatet kontrollert og rettet språket i en del publikasjoner fra det offentlige, og gjennomgått språket i eksamensoppgaver for grunnskolen, den videregående skolen og enkelte pedagogiske høyskoler. Sekretariatet har også oversatt en del tekster fra en målform til den andre.

Håndordbøkene for bokmål og nynorsk vil bli til stor nytte for rådgivingsarbeidet når de blir ferdige. For bokmålsutgaven er det utarbeidet et foreløpig manuskript for om lag 42,5 % av alfabetet, for nynorskutgaven for om lag 48,5 %. Prosjektet er et samarbeid mellom Norsk leksikografisk institutt og Norsk språkråd.

Arbeidet med rettskrivningsspørsmålene har fortsatt i 1977. Særutvalget for bokmål har drøftet og utarbeidet forslag som gjelder læreboknormalens regler for intetkjønn bestemt form flertall, hunkjønn bestemt form entall og en del enkeltord. Innstillingen vil bli behandlet i rådet før den blir oversendt til myndighetene, som tar endelig stilling til spørsmålet om eventuelle rettskrivningsendringer.

SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN 1977

Svenska språknämnden och dess sekretariat har under 1977 fortsatt sin verksamhet som tidigare (jfr Språk i Norden 1977, s. 15). Den rådgivande verksamheten har varit en huvuduppgift, och under året besvarades omkring 8 100 språkfrågor, något mer än hälften i telefon och resten skriftligt. En del av

denna verksamhet har bestått i granskning av texter åt myndigheter eller andra offentliga institutioner, av skrivhandledningar, av termförslag från Standardiseringskommissionen i Sverige och av publikationer från Tekniska nomenklaturcentralen (TNC). Därutöver tillkommer granskning av ca 2 600 manuskriptsidor till en svensk-finsk ordbok samt av en skolordlista.

Sekretariatets tjänstemän har undervisat vid ett stort antal kurser samt hållit föreläsningar, föredrag m.m. för olika kategorier av förvaltningstjänstemän, anställda vid Sveriges Radio, svensklärare, olika grupper av sekreterare, universitetsstudande m.fl. De har dessutom talat om språkfrågor i radio ca 40 gånger.

Språknämnden samarbetar med och fungerar som rådgivare åt språkkonsulterna i Kanslihuset och vid Statskontoret. Under året ingicks ett avtal mellan TNC och språknämnden enligt vilket språknämndens sekretariat skall bistå TNC med råd i språkfrågor, textgranskning, seminarier för TNC:s personal m.m.

Svenska språknämnden har under 1977 avgivit remissyttranden till Arbetsmarknadsdepartementet om Invandrarverkets förslag till omorganisation av sin språksektion, till Universitets- och högskoleämbetet över rapporten "Högre tolkutbildning", till Göteborgs universitet om en planerad utbildning av språkkonsulter samt till Nordiska ministerrådet om förslaget om en nordisk radio- och TV-satellit.

Språknämnden fick 1976 ett anslag från Delegationen för social forskning till projektet "Sjukvårdsspråk", en undersökning av språket mellan olika slag av sjukvårdspersonal och mellan sjukvårdspersonal och patienter. Projektet slutfördes under 1977. Resultatet finns presenterat i boken *Sjukvårdsspråk* (Svenska språknämndens skrifter 63). I samband med utgivningen av boken hölls en konferens med representanter för medicin och sjukvård samt för språknämnden.

Språknämndens sekreterare har fungerat som expert i den statliga Byråkratiutredningen och varit ordförande i utredningens språkgrupp. Denna utredning har till uppgift att un-

dersöka olika möjligheter att förbättra och underlätta kontakten mellan myndigheter och allmänheten.

År 1975 bildades Arbetsgruppen för språkvårdssamverkan, en samarbetsgrupp för Svenska språknämnden, Svenska Akademien, Tekniska Nomenklaturcentralen och Standardiseringskommissionen i Sverige. Arbetsgruppen ordnade i mars 1978 en konferens med titeln "Språkvård — rådgivning, normering, samverkan". Syftet med konferensen var att sammanföra språkvårdande organ och andra organisationer som på olika sätt påverkar språkets utveckling — bl.a. en rad statliga myndigheter — till en diskussion om samverkan i språkfrågor.

Nämnden har genom sin sekreterare varit representerad i utredningen om en medicinsk språknämnd. Se vidare s. 51.

Nämndens tidskrift *Språkvård* har som tidigare utgivits med fyra nummer. Antalet betalande prenumeranter för 1978 uppgick till ca 2 700.

I nämndens skriftserie har utkommit tre nya nummer, nämligen 61, *De nordiska språkens framtid*, red. Bengt Sigurd (se s. 90), 62, *Språk i Norden 1977* och 63, *Sjukvårdsspråk* av Per A. Pettersson (se s. 102). Nämnden har dessutom tillsammans med Statens personalutbildningsnämnd givit ut kursboken *Att skriva bättre offentlig svenska* av Margareta Westman (se s. 109).

En förteckning över viktigare artiklar i *Språkvård 1977* samt över nämndens nyutkomna publikationer finns på s. 56—57.

Arbetet med en *norsk-svensk ordbok*, en *svensk uttalsordbok*, en *nyordsbok* och en *handbok i offentlig svenska* pågår.

SVERIGEFINSKA SPRÅKNÄMNDEN 1977

Sverigefinska språknämnden har under 1977 fortsatt sin verksamhet med rådgivningen som huvuduppgift. Under 1977 besvarades ca 1 300 telefonförfrågningar och några skriftliga frågor. Drygt hälften av frågorna har kommit från myndigheter, en fjärdedel från enskilda (företrädesvis tolkar, över-

dersöka olika möjligheter att förbättra och underlätta kontakten mellan myndigheter och allmänheten.

År 1975 bildades Arbetsgruppen för språkvårdssamverkan, en samarbetsgrupp för Svenska språknämnden, Svenska Akademien, Tekniska Nomenklaturcentralen och Standardiseringskommissionen i Sverige. Arbetsgruppen ordnade i mars 1978 en konferens med titeln "Språkvård — rådgivning, normering, samverkan". Syftet med konferensen var att sammanföra språkvårdande organ och andra organisationer som på olika sätt påverkar språkets utveckling — bl.a. en rad statliga myndigheter — till en diskussion om samverkan i språkfrågor.

Nämnden har genom sin sekreterare varit representerad i utredningen om en medicinsk språknämnd. Se vidare s. 51.

Nämndens tidskrift *Språkvård* har som tidigare utgivits med fyra nummer. Antalet betalande prenumeranter för 1978 uppgick till ca 2 700.

I nämndens skriftserie har utkommit tre nya nummer, nämligen 61, *De nordiska språkens framtid*, red. Bengt Sigurd (se s. 90), 62, *Språk i Norden 1977* och 63, *Sjukvårdsspråk* av Per A. Pettersson (se s. 102). Nämnden har dessutom tillsammans med Statens personalutbildningsnämnd givit ut kursboken *Att skriva bättre offentlig svenska* av Margareta Westman (se s. 109).

En förteckning över viktigare artiklar i *Språkvård* 1977 samt över nämndens nyutkomna publikationer finns på s. 56—57.

Arbetet med en *norsk-svensk ordbok*, en *svensk uttalsordbok*, en *nyordsbok* och en *handbok i offentlig svenska* pågår.

SVERIGEFINSKA SPRÅKNÄMNDEN 1977

Sverigefinska språknämnden har under 1977 fortsatt sin verksamhet med rådgivningen som huvuduppgift. Under 1977 besvarades ca 1 300 telefonförfrågningar och några skriftliga frågor. Drygt hälften av frågorna har kommit från myndigheter, en fjärdedel från enskilda (företrädesvis tolkar, över-

sättare och lärare) och resten från företag, föreningar och massmedia. Större delen av frågorna har gällt översättning av enstaka termer eller komplicerade meningar från svenska till finska. Andra ofta förekommande frågor har gällt rättstavning, objektsregler och lämpliga ord- och handböcker inom olika områden.

Verksamheten har även omfattat granskning av informationstexter för kommunala myndigheter, genomgång och komplettering av manuskriptet till Nordisk politisk ordbok m.m. Sekretariatets föreståndare har undervisat i samband med LRAB:s studiedag för finska radioredaktörer. Han och nämndens ordförande har även medverkat i flera radioprogram.

Nämndens personal utökades den 1 februari 1977 med en assistent på halvtid. Hon har varit tjänstledig sedan 1/8 1977, men någon ersättare för henne har p.g.a. nämndens ekonomiska problem inte kunnat anskaffas för tjänstledighetsperioden. Föreståndarens arbetstid har utgjort sex tiondelar av heltid sedan januari 1977.

NORDISKA SPRÅKSEKRETARIATET

Av Catharina Grünbaum

Nordiska språksekretariatet, det av Nordiska ministerrådet inrättade samarbetsorganet för språknämnderna i Norden, började sin verksamhet den 1 juli 1978. (Språksekretariatet och formerna för dess organisation och verksamhet har tidigare presenterats i *Språk i Norden 1977*, s. 23 f.) Sekretariatets kansli ligger i Oslo. Samnordisk sekreterare och föreståndare för kansliet är Ståle Løland, förut konsulent i Norsk språkråd.

Språksekretariatets styrelse representerar alla språknämnderna eller motsvarande organ i Norden. Det konstituerande styrelsemötet hölls i Bergen i februari 1978. Styrelsen har följande sammansättning:

Dansk Sprognævn

Universitetslektor Allan Karker
Professor Poul Lindegård Hjorth

sättare och lärare) och resten från företag, föreningar och massmedia. Större delen av frågorna har gällt översättning av enstaka termer eller komplicerade meningar från svenska till finska. Andra ofta förekommande frågor har gällt rättstavning, objektsregler och lämpliga ord- och handböcker inom olika områden.

Verksamheten har även omfattat granskning av informationstexter för kommunala myndigheter, genomgång och komplettering av manuskriptet till Nordisk politisk ordbok m.m. Sekretariatets föreståndare har undervisat i samband med LRAB:s studiedag för finska radioredaktörer. Han och nämndens ordförande har även medverkat i flera radioprogram.

Nämndens personal utökades den 1 februari 1977 med en assistent på halvtid. Hon har varit tjänstledig sedan 1/8 1977, men någon ersättare för henne har p.g.a. nämndens ekonomiska problem inte kunnat anskaffas för tjänstledighetsperioden. Föreståndarens arbetstid har utgjort sex tiondelar av heltid sedan januari 1977.

NORDISKA SPRÅKSEKRETARIATET

Av Catharina Grünbaum

Nordiska språksekretariatet, det av Nordiska ministerrådet inrättade samarbetsorganet för språknämnderna i Norden, började sin verksamhet den 1 juli 1978. (Språksekretariatet och formerna för dess organisation och verksamhet har tidigare presenterats i *Språk i Norden 1977*, s. 23 f.) Sekretariatets kansli ligger i Oslo. Samnordisk sekreterare och föreståndare för kansliet är Ståle Løland, förut konsulent i Norsk språkråd.

Språksekretariatets styrelse representerar alla språknämnderna eller motsvarande organ i Norden. Det konstituerande styrelsemötet hölls i Bergen i februari 1978. Styrelsen har följande sammansättning:

Dansk Sprognævn

Universitetslektor Allan Karker
Professor Poul Lindegård Hjorth

Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland

Byråchef Esko Koivusalo (Finska språkbyrån)

Forskare Mikael Reuter (Svenska språkbyrån)

Fróðskaparsetur Føroya

Mag. art. Jóhan Hendrik W. Poulsen

Grönlands landsråd

Seminarieadjunkt Lars Møller Lund

Íslensk málnefnd

Docent Baldur Jónsson

Norsk språkråd

Professor Eyvind Fjeld Halvorsen (bokmål)

Professor Leif Mæhle (nynorska)

Samisk språknemnd

Mag. art. Ole Henrik Magga

Svenska språknämnden

Professor Bertil Molde

Sverigefinska språknämnden

Fil. lic. Solfrid Söderlind

Till ordförande i styrelsen och arbetsutskottet utsågs Bertil Molde, chef för Svenska språknämndens sekretariat, och till vice ordförande Allan Karker, ordförande i Dansk Sprognævn. Mandattiden för dem är tre år. Styrelsens arbetsutskott består utom dessa två av Esko Koivusalo som förestår den finska språkbyrån och Eyvind Fjeld Halvorsen, ordförande i fagnemnda i Norsk språkråd.

Ståle Løland, samnordisk sekreterare och föreståndare för sekretariatets kansli, utsågs bland 17 sökande. Løland är född 1945, cand. philol. 1972 och anställd vid Norsk språkråd 1973—1978. Där har han särskilt sysslat med nordiska frågor och med terminologi, i samarbete med Rådet for teknisk terminologi. Løland är förordnad för en period om fyra år.

Sekretariatets kansli ligger alltså i Oslo, i anslutning till Norsk språkråd, som man delar bibliotek, telefonväxel m.m. med. Där kommer det att ligga under de närmaste fyra åren. Frågan om huruvida kansliet sedan skall förbli i Oslo eller cirkulera vidare till den danska eller den svenska nämnden tas upp när den första verksamhetsperioden har löpt ut. Likaså

lämnas frågan öppen om tjänsten som samnordisk sekreterare då skall utlysas på nytt eller om innehavarens anställning skall förlängas.

Personalen vid kansliet består förutom av den samnordiske sekreteraren av ett skrivbiträde med deltidstjänst. Sekretariatets språk är norska så länge sekreteraren är norrman, men skrivelser från sekretariatet kan naturligtvis också avfattas på danska eller svenska.

Språksekretariatet har en budget på 220 000 dkr för verksamheten under 1978 och på ungefär det dubbla för 1979.

Syftet med Nordiska språksekretariatet och riktlinjerna för dess verksamhet finns angivna i instruktionen för sekretariatet och i de riktlinjer som styrelsen fastställt. Där heter det bl.a. att språksekretariatet har till ändamål att verka för att bevara och förstärka den språkliga gemenskapen i Norden och främja den nordiska språkförståelsen. Språksekretariatet skall vara ett organ för samarbete mellan de nordiska språknämnderna, och det skall även verka för samarbete mellan andra språk- och terminologiorgan i Norden. Det skall arbeta som rådgivande och koordinerande organ i språk- och termfrågor som rör mer än ett nordiskt språk, och det bör kunna fungera som en central informationsinstans för alla former av nordiskt språksamarbete. (En sammanställning av mera konkreta arbetsuppgifter för språksekretariatet finns i Språk i Norden 1977.) Det är alltså meningen att vem som helst, myndigheter, organisationer och enskilda personer, skall kunna vända sig till Nordiska språksekretariatet för att få hjälp i språkfrågor som rör mer än ett nordiskt språk, för att få upplysningar om pågående språklig verksamhet runt om i Norden, för att få hjälp med förmedling av kontakter och mycket annat. Det är också meningen att språksekretariatet skall sprida upplysning om värdet av nordiskt språksamarbete, t.ex. genom att stå till tjänst med föredragshållare vid möten och konferenser som ordnas av olika organisationer i Norden.

Det konstituerande styrelsemötet hölls i anslutning till mötet Nordterm 1978, en sammankomst mellan terminologi- och nomenklaturorganen och språknämnderna i Norden. En av de frågor som behandlades var Nordiska språksekretariatets för-

hållande till terminologiorganen. Från språksekretariatet uttalade man önskemålet att de nordiska terminologiorganen fortlöpande informerar språksekretariatet om pågående och planerade projekt, nordiska såväl som nationella. På så sätt kan språksekretariatet bygga upp en informationsbank som ständigt hålls aktuell. Man kan också tänka sig att sprida informationen genom det meddelandeblad som språksekretariatet planerar att ge ut.

Det är inget litet arbetsprogram som sekretariatet och den samnordiske sekreteraren har framför sig. Bland de första praktiska uppgifterna kan nämnas utarbetandet av en informationsbroschyr om sekretariatet och de tjänster det kan erbjuda. Arbetsgruppen för det samnordiska projektet "Nordisk grannspråksundervisning", med syfte att utreda möjligheterna att stärka grannspråksundervisningen i Norden, har överlämnat sitt material till språksekretariatet för vidare åtgärder. Till de större uppgifterna hör sedan en inventering av nordiskt samarbete med språklig anknytning. En annan mycket omfattande uppgift som har samband med denna inventering blir deltagande i arbetet med att utforma ett handlingsprogram för förbättrad språkförståelse i Norden och i det nordiska samarbetet, en åtgärd som föreslagits av Nordiska rådet och som Nordiska rådet uppmanat Nordiska ministerrådet att förverkliga. Man kan vidare vänta att språksekretariatet när verksamheten kommit i gång och blivit mera känd, från olika håll kommer att bli ombett att engagera sig både i rent praktiska frågor, t.ex. utarbetandet och utgivandet av ordlistor mellan olika nordiska språk, och i frågor av policynatur.

Under det första verksamhetsåret kommer den samnordiske sekreteraren att ensam utföra språksekretariatets arbetsuppgifter — i nära kontakt med ordföranden och arbetsutskottet. Efter denna första inkörnings- och planeringsperiod är det emellertid meningen att sekretariatet skall utvidga sin verksamhet — enligt planerna skall det på olika sätt ju kunna delta inom praktiskt taget alla områden som rör mer än ett språk i Norden (se uppräknings- och arbetsområden och arbetsuppgifter i Språk i Norden 1977). För att klara av den arbetsbelastningen skall språksekretariatet enligt det ursprungliga

utredningsförslaget till sin hjälp framöver ha fyra nordiska sekreterare, anställda vid nämnderna i Danmark, Finland, Norge och Sverige. (I utredningen om det nordiska språksekretariatet föreslogs det också att den isländska nämnden skulle få medel för att bättre kunna delta i det nordiska samarbetet.) Dessa sekreterare skall avlönas med nationella medel och inte, som den samnordiske sekreteraren, över den nordiska budgeten. Varje land avgör därför också självt när den nordiska tjänsten där skall inrättas. Det ekonomiska läget är ju nu rätt ansträngt i flera av de nordiska länderna, men man får hoppas att de väntade restriktionerna inte kommer att drabba de nordiska sekreterartjänsterna. Inrättandet av ett samnordiskt språkorgan är förpliktande för de nordiska länderna, och det behövs verkliga insatser för att det nödvändiga språksamarbetet i Norden skall bli något mera än bara fagra ord.

Om forfatterne

- Sture Allén*, f. 1928. Professor, föreståndare för Språkdata, avdelningen för språklig databehandling vid Göteborgs universitet.
- Arnold Dalen*, f. 1931. Cand. philol., førsteamanuens ved Nordisk institutt, Universitetet i Trondheim.
- Jan Terje Faarlund*, f. 1943. Mag. art., utdanningsstipendiat ved Nordisk institutt, Universitetet i Trondheim.
- Catharina Grünbaum*, f. 1944. Fil. mag., forskningsassistent vid Svenska språknämnden (tidigare Institutet för svensk språkvård) sedan 1971.
- Jan Ragnar Hagland*, f. 1943. Cand. philol., amanuens ved Nordisk institutt, Universitetet i Trondheim.
- Henrik Galberg Jacobsen*, f. 1944. Amanuensis i Dansk Sprog-nævn siden 1972.
- Alfred Jakobsen*, f. 1917. Professor i norrøn filologi ved Universitetet i Trondheim/Norges Lærerhøgskole.
- Allan Karker*, f. 1926. Lektor i nordiske sprog ved Aarhus Universitet. Medlem af Dansk Sprognævn siden 1970, formand siden 1973.
- Bertil Molde*, f. 1919. Professor, föreståndare för Svenska språknämndens sekretariat (tidigare Institutet för svensk språkvård) sedan 1961.
- Bengt Nordberg*, f. 1936. Fil. lic., forskningsassistent vid Svenska språknämnden sedan 1974, tjänstledig för tjänst vid Uppsala universitet.
- Stig Örjan Ohlsson*, f. 1939. Fil. lic., lektor ved Københavns Universitet.
- Per A. Pettersson*, f. 1944. Fil. mag., vikarierande forsknings-assistent vid Svenska språknämnden sedan 1976.

Mikael Reuter, f. 1943. Fil. kand., forskare vid Forskningscentralen för de inhemska språken och sekreterare för Svenska språknämnden i Finland.

Jarle Rønhovd, f. 1942. Cand. philol., amanuens ved Nordisk institutt, Universitetet i Trondheim.

Margareta Westman, f. 1936. Docent, forskningsassistent vid Svenska språknämnden (tidigare Institutet för svensk språkvård) sedan 1966, tjänstledig för tjänst vid Stockholms universitet.

Tidligere bind af Sprog i Norden

Siden 1970 har de nordiske sprognavn udsendt *Sprog i Norden/Språk i Norden* som deres fælles årsskrift. Årsskriftet indeholder korte rapporter om de enkelte sprognavn og om deres samarbejde, og desuden gives der i de enkelte bind (1971-bindet undtaget) oversigter over "Nyare litteratur av intresse för språkvårdsarbetet" og over nyere ordbøger og ordlister.

Foruden dette faste stof har de enkelte årgange bragt følgende artikler og afhandlinger om sproglige spørgsmål:

1970

Det nordiska rättstavningsmötet 1869 och hundra års svensk rättstavning, av *Carl Ivar Ståhle*

Den retskrivningsmæssige udvikling i Danmark siden det nordiske retskrivningsmøde i Stockholm 1869, af *Henning Spang-Hanssen*

Utvikling i norsk rettskriving etter Stockholmsmötet 1869, av *Alf Hellevik*

Nordisk språksamarbeid, av *Arnulv Sudmann*

Sprognavn og offentlighed. Erfaringer fra arbejdet i Dansk Sprognavn, af *Poul Lindegård Hjorth*

Språkvården och massmedierna, av *Bertil Molde*

Finsk purism och nationalism, av *Matti Sadeniemi*

Oversættelse og språkrøkt, av *Carl Hambro*

1971

Om svensk og norsk indflydelse på moderne dansk, af *Allan Karker*

Om påverknad på norsk frå andre nordiske språk, av *Alf Hellevik*

Svenska lån från danskan, norskan och finskan, av *Gösta Bergman*

Isländskan i Nordamerika, av *Haraldur Bessason*

Finskan i Amerika, av *Pertti Virtaranta*

Norsk i Amerika: Studier og status, av *Einar Haugen*

Det svenska språket i Amerika, av *Nils Hasselmo*

1972

Nabosprogene i den højere danske skole. Et historisk rids med kommentarer, af *Poul Lindegård Hjorth*

Dansk i Amerika: Status og perspektiv, af *Iver Kjær* og *M. Baumann Larsen*

Finlandssvenskan i USA och Kanada, av *Lars Huldén*

Teknisk terminologiarbejde i Danmark og Dansk Sprognævns rolle heri, av *Henning Spang-Hanssen*

Några tankar kring tekniskt terminologiarbete i praktiken, av *Egil Nicklin*

Registrering och nybildning av tekniska ord i Island, av *Sigurður Briem*

Problemer innen fagspråkene, av *Bjørn Ebbe Lian*

Terminologisamarbete i Norden — erfarenheter i Sverige, av *Einar Selander*

Datamaskinell språkbehandling — og nordisk samarbeid, av *Kolbjørn Heggstad*

1973

Fra Norsk språknemnd til Norsk språkråd, av *Gorgus Coward*

Våre nordiske grannespråk i norsk skole, av *Marius Sandvei*

Grannspråksundervisningen i svenska skolor, av *Evert Ullstad*

Samarbeid om reformer i lovspråket, av *Alf Hellevik*

Den svenska språknämnden och myndigheternas språk, av *Bertil Molde*

Dansk lovsprog og kancellistil, af *Allan Karker*

Navne på stater. Nationalitetsbetegnelser

1974

Språket i kringkastinga, av *Finn-Erik Vinje*

Om sproget i radio og tv, af *Henning Skaarup*

Språket i finlandssvensk radio och tv, av *Sten Olof Westman*

Finska språket i Finlands rundradio, av *Matti Sadeniemi*

Sprogbrugen i Islands radio og TV, af *Jakob Benediktsson*

Språket i svensk radio och tv, av *Bertil Molde*

Navne på stater. Nationalitetsbetegnelser. Dansk—færøsk—
islandsk

Modersmålsundervisning vid universitetsutbildning

1975

Samisk språk og Samisk Språknemnds arbeid, av *Ole Henrik
Magga*

Lidt om færøsk sprogrøgt, af *Kaj T. Larsen*

Om grønlandsk — og om den nye grønlandske retskrivning,
af *Robert Petersen*

Bro over dansk-finsk sprogkløft?, af *Poul Lindegård Hjorth*

Om finnarnas svårigheter i att förstå danska, av *Tove Skut-
nabb-Kangas*

1976

Forskningscentral för språken i Finland, av *Lars Huldén*

Tekniikan Sanastokeskus — Centralen för Teknisk Termino-
logi, av *Osmo Ranta*

Nordisk retskrivning — den ideale fordring præsenteret af
Allan Karker

1977

Ett nordiskt språksekretariat, av *Catharina Grünbaum*

Aktuelle problemer i islandsk sprogrøgt, af *Jakob Benediktsson*

Dansk og de andre nordiske sprog på Island, af *Peter Søby
Kristensen*

Ord avler ord. Nogle produktive sammensætningsled i dansk
siden 1955, af *Pia Riber Petersen*